

HLASY Z DOMOVA

1975

HÁJEK

HAVEL

KAPLAN

KOHOUT

KOSÍK

VACULÍK

KRIEGEL

MLYNÁŘ

VODSLOŇ

ŠKUTINA

SEKANINOVÁ-ČAKRTOVÁ

a další

2

INDEX
do ba

Hájek

Havel

Kaplan

Kohout

Kosík

Kriegel

Mlynář

Vaculík

Vodslon

Čakrtová-Sekaninová

Škutina

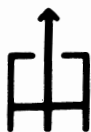
a další

hlasy z domova

1975

Sestavil a předmluvu napsal:

Adolf Müller

i n d e x

HLASY Z DOMOVA

V sedmém roce po vojenské intervenci pěti států Varšavského paktu proti Československu poutal na sebe vývoj v této zemi více pozornosti než jindy. Srovnáme-li totiž "bohémica" světového tisku s lety předchozími, vzrostla v roce 1975 - počtem i rozsahem svých příspěvků - téměř o polovinu. Je možno se ptát: bylo to tím, že se vnitřně i zahraničně politicky dalo mnohé do pohybu, nebo šlo jen o náladovost, či dokonce o optický klam západních novinářů?

Bez významu jistě není, že ve vztazích mezi Západem a Východem nastalo po létech přílišného očekávání jisté střízlivění, a světová veřejnost tak znovu "smí" objevovat československý problém. Řečeno přesněji: krátkozraké logice mnohých západních sdělovacích prostředků i leckteré státní strategie, již nikdy nedošlo, že otevřená diskuse o Československu podmiňuje je nikoliv narušuje skutečné snížení napětí a mezinárodní dorozumění se zazdalo, že věnovat více pozornosti tomuto tématu je nyní možné, ba snad i nutné.

Podstatnější je však, že bylo čemu věnovat pozornost. Z Československa se ozývaly opoziční hlasy jednotlivců i skupin častěji, výrazněji a zřejmě i vyzráleji než dosud. Aktivní opozice proti Husákovu režimu existuje v Československu sice již od poloviny roku 1969; štvance tisku, procesy i političtí vězňové o tom svědčí nejlépe. Nové je však mimo jiné, že tuto činnost nyní provázejí i otevřená vystoupení vedoucích politických osobností z roku 1968. To jí dodává, zvláště mezinárodně politicky, na váze. V předchozím období to byl převážně jen Josef Smrkovský, kdo se nebojácně a zdánlivě provokativně podílel na činnosti domácí opozice, zatímco ostatní buď nesdíleli tuto taktiku, hledali jiné cesty, spatřovali nové možnosti, anebo se prostě nemohli vymanit z intervenčního šoku, který podstatně ovlivňoval jejich politické uvažování. Torza Smrkovského memoárů a jejich zveřejnění v roce 1974 - 1975 bylo významným praktickým podnětem opoziční činnosti /Listy, 1975, č. 2/. Druhým podstatným signálem jisté politické ofenzívy ve chvíli, kdy šlo režimu o to pochlubit se konečně, jak je vše krásně "znormalizováno", byl obsáhlý do-

pis Alexandra Dubčeka pražskému Federálnímu shromáždění /Listy, 1975, č. 3/. Snad především tento dokument ostře sledovaného a izolovaného slovenského politika a neobyčejně podrážděná reakce Husákova dodaly mnohým odvahu, chut, optimismus - a prohlášení, petice, protesty, rozbory i návrhy z řad umlčených se jen hrnuly.

Zapomenout nelze však ani na konkrétní politickou situaci, za níž k tomu všemu docházelo. Schylovalo se k Helsinkám. K nim se poutalo, v Československu asi více než jinde, moho tužeb i iluzí, ale k nim upírali svou pozornost i strážlivě, ba skepticky uvažující. Upravovat na celoevropském fóru zásady mezistátních vztahů a poslouchat při tom nekonečné opakování sice krásných, ale stále prázdnějších pojmů jako "suverenita států", "nevměšování" do jejich vnitřních záležitostí, "zákaz použití síly a hrozby silou", atp., a nemít znovu před očima sovětské tanky v pražských ulicích z doby tak nedávno minulé? Ostatně: "Zásady" přijaté na závěr helsinské konference stojí v tak nezahaleně bezprostředním rozporu se sovětskou politikou vůči jejím spojencům, že o tom snad ani nešlo mlčet.

Ale nejen to. Politická smršť, která v Portugalsku smetla diktaturu a otevřela šance demokratickému socialismu - a opět je stačila dílem zkompromitovat komunistickými dogmatiky se sovětskou podporou v zádech, připomněla opět to klíčové, o co jde všude tam, kde se politický systém chce či musí ve svém vývoji posunout o kousek vpřed: je pro sociálně skutečně angažovanou demokracii, kterou nazýváme někdy socialismem, možnost vlastních cest, aniž za ní musí v jisté chvíli sklapnout past sovětského modelu byrokratické diktatury? Československo, ztělesňující do jisté míry tento historický otazník, se v roce 1975 dostávalo nutně znovu do úvah miliónů lidí.

A konečně: to vše a řada jiných otázek vyvolává už mnoho let latentní rozpory ve světovém komunistickém hnutí. Sovětský požadavek monopolního vedení tohoto hnutí /jemuž je, viděno celosvětově, už dlouho odzvoněno vznikem nového centra v Pekingu/ se chce prosadit alespoň v celé Evropě. Jak marná je to snaha, ukázal také rok 1976. Těch nemnoho tezí, které spojují západoevropský marxismus a ruskou stalinsko-leninskou praxi, nemohou překonat všechny odstředivé tendence dané odlišnou historií, rozdílným stupněm průmyslového vývoje, sociální strukturou, různou politickou psychikou a především rozdílnými konkrétními zájmy sovětsko-ruského impéria na straně

jedné a Evropy s jejím dělnickým hnutím na straně druhé. Strach z nového samostatného centra komunistického hnutí, vznikajícího kdesi v průsečnicích vztahů mezi Římem, Bělehradem, Paříží - a v roce 1968 i Prahou - byl bezesporu jednou ze sovětských, i když tehdy ještě málo viditelných pohnutek vojenské intervence. Ta sice zajistila sovětský model i na Labi, ale nezastavila, nýbrž urychlila štěpení evropského komunistického hnutí. Sedm let po intervenci v Praze patří kritický postoj vůči Moskvě k programové platformě největších západoevropských komunistických stran. Nejde ovšem jen o programy, jde o politickou moc. Odbourání závislosti na Moskvě otevírá reálné koaliční možnosti k participaci na politickém rozhodování ve vlastní zemi. Jinými slovy: Pražské jaro, koncipováno a probojováno jako alternativa pro stát v sovětském bloku, bylo sice v Československu sovětskou vojenskou mocí a o ní se opírající diktaturou "normalizátorů" rozdrčeno, aby se v obměně stalo, jen pár let na to, možnou alternativou politického vývoje v Evropě západní.

Samozřejmě že i z toho vycházela československá opozice, nebo alespoň její socialistická část doma i v zahraničí. Orientece na skupiny spojenců v socialistických a komunistických stranách v západní Evropě, jim adresovaná upozornění a zkušenosti z vlastního vývoje, oprávněné zasazování československé problematiky do širších mezinárodněpolitických rámců a vyřčené, či jen naznačované prosby k ovlivnění Moskvy ve směru uvolnění poměrů v Československu, můžeme sledovat téměř ve všech podstatnějších dokumentech opozice z roku 1975. /I když plody zatím nevidět, je to orientace asi správná dotud, dokud Moskva neztratí na západoevropských komunistických stranách vůbec zájem. Pak by zmizel jejich vliv a ztratily smysl jejich přímluvy. Proto také strach ze sovětského izolacionismu tohoto druhu: ruku v ruce s ním by se vrátil čistý stalinismus, který by si mohl vnitropoliticky dovolit všechno. Proto jsou nebezpečně naivní i přání úplné roztržky mezi západoevropskou levicí a Moskvou...ale to už by bylo jiné téma/.

Zajímavý průběh roku 1975 vedl tedy k tomu, že jsme se rozhodli shrnout některé hlasy z domova a předložit je čtenářům. Mluvíme v té souvislosti o opozici. Nevyvoláváme snad nové iluze či omyly? To bychom neradi, a tak bude zřejmě třeba věc upřesnit.

Přirozená báze opoziční činnosti je v Československu dnes

mimořádně široká. Jde o statisíce všech těch, kteří z nejrůznějších důvodů s dnešním režimem nesouhlasí a tvoří, včetně bývalých, ba někdy i dnešních členů vládnoucí strany, onu tzv. mlčící většinu národa. Její příslušníci předpokládají, z valné části, že režim v současné době změnit nelze, a tak se povětšinou utíkají k politickému soukromníčením, ke konzumu, či mystice, anebo se tak alespoň tváří. Spoléhají na čas, na novou korozi systému a jsou ochotni pozvednout svůj hlas až ve chvíli, kdy budou pro ně evidentně pozitivní změny na spadnutí. Nebo raději, po zkušenostech z roku 1968, ještě o něco později. Společenská kritičnost této občanské většiny se často omezuje jen na nedostatky konzumního charakteru /ač právě ty nepatří k nejhoršímu/, přímým politickým souvislostem se mnozí vyhýbají, příliš by jim připomínaly očividně nespravedlivé, ale přece jen svědomí tíživé pořekadlo o tom, že každý národ má vládu, jakou si zaslouží. Nicméně právě z této báze se rekrutují přečetní sympatizanti i příležitostní aktivní pomocníci dnešní opozice.

Naproti tomu počet těch, kteří jsou aktivně politickokriticky činní, a kteří jsou ochotni riskovat, nelze příliš přeceňovat. V tom netvoří Československo žádnou výjimku. Jde jistě ne o tisíce, nýbrž zhruba o stovky lidí. Jejich politické zaměření není nijak jedolité, jistým společným jmenovatelem je "orientace demokratická a socialistická", jak často slyšíme. Nejde také o pevné opoziční organizační struktury, nýbrž o skupiny a jednotlivé okruhy, dílem navzájem izolované. Jde o skupiny orientované jak marxisticky, tak liberálně-národně nebo křesťansko-sociálně. Značnou část z nich tvoří ti, kteří "mohou" více riskovat, neboť mají nyní méně co ztratit: totiž čerstvě existenčně postižení příslušníci "strany vyloučených" /bývalí reformně orientovaní členové K SČ/. Na ně se zájem mocenského aparátu soustřeďuje toho času obzvláště.

Nejedná se v žádném případě o skupiny militantní, jejich cílem není jen ilegální aktivita, nebo pouhá negace dané skutečnosti, nýbrž, pokud to vůbec jde, legální hledání alternativ. Jejich metodou není násilí, nýbrž argumenty. Nejde jen o ojedinělé jednotlivce zvučných jmen, o disidenty, jako např. v SSSR, nýbrž o skupiny, i když asi ještě nezasahující všechny sociální vrstvy. Ať již nahlížíme na to vše jakkoliv, je skutečností, že právě z těchto důvodů je československá opozice zvláštním fenoménem sovětského bloku. To musí ostatně tu a tam přiznávat i československá masová média, byť slova opozice či opoziční

stále ještě nezstavují úvozovek. Nedávná ještě utopie: prosadit vůbec, i když zatím nikoliv zcela legálně, opozici v komunistickém státě, není již tak neuskutečnitelná, jak se ještě před krátkem zdálo. Pokusy režimu opoziční aktivitu všemožně zdiskreditovat a její představitele vydávat za dalkově manipulované loutky nebo dokonce agenty cizích mocností, nabývají sice na intenzitě /viz současná mise "kapitána" Minaříka/, zůstávají však v podstatě bez většího vnitropolitického, či zahraničně politického úspěchu.

Dokumenty, které v této knize předkládáme, se vztahují většinou jen k jedné sociální vrstvě československé opozice. Lidé, kteří je napsali, či podepsali, patří převážně k pronásledovaným českým a slovenským intelektuálům. I tak však výběr dokumentů ukazuje různorodost nejen politické argumentace, nýbrž i cílů a metod politické činnosti. Jedni se soustřeďují na konkrétní dílčí politické úkoly, jiní "jen" na pomoc postiženým, další se zabývají politickou kritikou zásadnější povahy. Jedni se dovolávají Marxe, jiní Lenina, další Masaryka, téměř všichni však při analýze současnosti vzpomínají Franze Kafku. I podoba dokumentů je značně rozdílná: osobní dopisy, rychle sestavené petice i hluboké studie. Dostí značná se jeví polarizace v jedné základní otázce, totiž, zda má ještě /nebo již opět/ smysl sledovat celospolečenské cíle, věřit v možnost postupných pozitivních změn, či dokonce usilovat o vlastní účast na politickém dění, bez něhož je skutečná politika těžko možná, nebo naopak vzdát se toho "spoluprožívat absurditu" a orientovat se spíše, někdy pod značným sociálním tlakem, na řešení své osobní situace, např. odchodem ze země. Anebo: omezit se na pouhé kritické komentování vnitřního vývoje z řad exilu.

Každý z dokumentů v této knize odráží tedy po svém dnešní československou skutečnost a každý o ní vypovídá více než četné komentáře. Proto s nimi chceme seznámit jak ty čtenáře v exilu, kteří ještě neztratili zájem o politickou budoucnost země, z níž přišli /otázku to ostatně z mnoha hledisek relevantní i pro státy, v nichž dnes žijí/, jakož i čtenáře ve vlasti, kteří stojí zatím mimo skupiny aktivní, tj. také informované opozice. Nechceme na základě těchto dokumentů vyvozovat předčasné závěry o současnosti či budoucnosti Československa. Chceme jen informovat slovy těch, kteří se v Československu nedali umlčet. Chceme jim tak také vyjádřit naši úctu a poskytnout praktickou pomoc. Nic méně a nic více.

X X X

/Dokumenty přetiskujeme tak, jak se k nám dostaly, bez jakýchkoliv úprav./

DOKUMENTY

Vážený pan Dr. Gustáv Husák,
generální tajemník ÚV KSČ

Vážený pane doktore,

v našich závodech a úřadech se ukázněně pracuje, práce občanů má viditelné výsledky ve zvolna se zvyšující životní úrovni, lidé si staví domy, kupují auta, plodí děti, baví se, žijí.

To všechno by samozřejmě ještě nemuselo - pokud jde o úspěšnost či neúspěšnost Vaší politiky - mnoho znamenat: po každém společenském rozruchu se lidé vždycky nakonec vrátí ke každodenní práci, protože prostě chtějí žít; dělají to koneckonců kvůli sobě a ne kvůli tomu či onomu státnímu vedení.

Lidé ovšem zdaleka nedělají jen to, že chodí do práce, nakupují a žijí si po svém. Dělají víc: vyhledávají četné pracovní závazky, které plní a překračují; jednotně se účastní voleb a jednomyslně volí navržené kandidáty; aktivně pracují v různých politických organizacích; účastní se schůzí a manifestací; vyslovují svou podporu všemu, čemu mají; nikde není možno pozorovat známky nesouhlasu s čímkoliv, co vláda dělá.

Tyto skutečnosti už ovšem nelze tak snadno přejít; zde je třeba se už vážně tázat: nepotvrzuje to všechno, že se Vám podařilo úspěšně splnit program, který si Vaše vedení dalo: totiž získat podporu obyvatelstva a konsolidovat poměry v zemi?

Odpověď závisí na tom, co rozumíme pod pojmem konsolidace.

Pokud nám jsou jejím jediným měřítkem čísla z různých statistik a úředních nebo policejních hlášení o politické aktivitě občanů a podobných věcech, pak zajisté můžeme asi stěžít o konsolidovanosti u nás pochybovat.

Co ale, když budeme konsolidací rozumět něco víc - totiž skutečný vnitřní stav společnosti? Co když se začneme ptát i po dalších, snad subtilnějších a ne tak lehce spočitatelných věcech, ale nikoli proto méně důležitých, totiž po tom, co se - z hlediska osobní lidské zkušenosti - za těmi všemi čísly opravdu skrývá? Co když si položíme i takové otázky, jako například co bylo uděláno pro mravní a duchovní obrodu společnosti, pro rozvoj skutečně lidských dimenzí života, pro povznesení člověka k vyššímu stupni důstojnosti, pro jeho vskutku svobodné a autentické uplatnění ve světě? Co zjistíme, když svou pozornost takto obrátíme od pouhého souboru vnějších jevů k souboru jejich vnitřních příčin a důsledků, jejich vazeb a významů, zkrátka k celé té skrytější rovině skutečnosti, na níž by měly tyto jevy dostávat

teprve společný lidský smysl? Můžeme i potom považovat naši společnost za zkonsolidovanou?

Odvažuji se tvrdit, že nikoliv. Odvažuji se tvrdit, že - navzdory všem vnějším libivým faktům - vnitřně naše společnost nejen vůbec zkonsolidována není, ale upadá naopak do stále hlubší krize, do krize v lecčems nebezpečnější než všechny, jež z naší moderní historie pamatujeme.

Pokusím se toto své tvrzení doložit.

Základní otázka, kterou si tu je třeba položit, zní: proč se vlastně lidé chovají tak, jak se chovají; proč dělají vše to, co ve svém souhrnu vytváří ten inpozantní dojem totálně jednotné společnosti totálně podporující svou vládu? Myslím, že každému nepředpojatému pozorovateli je odpověď zřejmá: žene je k tomu strach.

Ze strachu, že přijde o své místo, vyučuje učitel ve škole věci, kterým nevěří; ze strachu o svou budoucnost je žák po něm opakuje; ze strachu, že nebude moci pokračovat ve studiu, vstupuje mladý člověk do svazu mládeže a dělá v něm vše, co je třeba; ze strachu, že jeho syn nebo dcera nebude mít při přijímání na školu potřebný počet bodů v obludném politicko-bodovacím systému, přijímá otec nejrozmanitější funkce a dělá v nich "dobrovolně" to, co je žádáno. Ze strachu z případných následků se lidé účastní voleb, volí v nich navržené kandidáty a tváří se, jakoby ten obřad považovali za skutečné volby; ze strachu o existenci, postavení a kariéru chodí na schůze, odhlasovávají tam vše, co mají, anebo aspoň mlčí; ze strachu provádějí různé ponižující sebekritiky a pokání a nepravdivě vyplňují spoustu ponižujících dotazníků; ze strachu, že je někdo udá, neprojevují veřejně a často ani v soukromí své skutečné názory. Ze strachu z možných existenčních ústrků, ze snahy vylepšit si své postavení a zalíbit se vyšším orgánům vyhlašují pracující ve většině případů své pracovní závazky; z týchž pohnutek zakládají dokonce mr.ohdy i brigády socialistické práce, věduce dobře napřed, že jejich hlavním posláním bude, aby o nich bylo referováno v příslušných hlášeních nahoru. Ze strachu chodí lidé na různé oficiální oslavy, manifestace a průvody. Ze strachu, že jim bude znemožňována další práce, hlásí se mnozí vědci a umělci k ideám, v něž ve skutečnosti nevěří, píší věci, které si nemyslí nebo o nichž vědí, že nejsou pravdou, vstupují do oficiálních organizací, účastní se práce, o jejíž hodnotě mají to nejhorší mínění, anebo sami okleštují a deformují svá díla. Ze snahy za-

chránit sami sebe mnozí dokonce udávají na jiné, že dělali to, co sami dělali s nimi.

Strach, o němž mluvím, si ovšem nelze představovat jako strach v běžném psychologickém smyslu, tj. prostě jako určitou konkrétní emoci: kolem sebe nevidíme většinou lidi chvějící se strachem jako osiky, ale docela spokojeně a sebejistě se tvářící občany. Jde tu o strach v hlubším, řekl bych etickém smyslu: totiž o více nebo méně vědomou participaci na kolektivním vědomí trvalého a všudypřítomného ohrožení; o starost o to, co je nebo mohlo by být ohroženo; o pozvolné zvykání na toto ohrožení jako na substanciální součást přirozeného světa; o stále obsáhlejší, samozřejmější a obratnější osvojování si různých forem vnějškového přizpůsobení jako jediného produktivního způsobu sebeobranu.

Strach přirozeně také není jediným stavebním materiálem současné společenské struktury.

Přesto zůstává materiálem hlavním, základním, bez něhož by nikdy nemohlo být dosaženo oné vnějškové jednoty, kázně a jednomyslnosti, o něž oficiální dokumenty opírají své tvrzení o zkonsolidovanosti našich poměrů.

Vzniká ovšem otázka: čeho se lidé vlastně bojí? Procesů? Mučení? Ztráty majetku? Deportaci? Poprav? Zajisté nikoliv: tyto nejbrutálnější formy nátlaku společenské moci na občana našťastí - aspon v našich podmínkách - odnesla historie. Dnešní nátlak má formy jasnější a vybranější a i když i dnes existují politické procesy /jejichž mocenská manipulovanost je každému známa/, reprezentují už jen hrozbu krajní, zatímco hlavní váha je přenesena do oblasti nátlaku existenčního. Což ovšem na podstatě věci mnoho nemění: je známo, že nikdy nezáleží tolik na absolutní hodnotě ohrožení, jako na jeho hodnotě relativní; spíš než o to, co člověk objektivně ztrácí, běží o to, jaký to má pro něj - na horizontu světa, v němž žije, s jeho hierarchií hodnot - subjektivní význam. Čili: bojí-li se dnešní člověk na příklad, že ztratí možnost práce ve svém oboru, může být tento strach stejně silný a může ho vést k týmž činům, jako když v jiných historických podmínkách mu hrozila konfiskace majetku. Metoda existenčního nátlaku je přitom dokonce v jistém smyslu univerzálnější: není totiž u nás občana, který by nemohl být existenčně /v nejhorším slova smyslu/ postižen; každý má co ztratit a každý má tudíž důvod ke strachu. Škála toho, co může člověk ztratit, je bohatá: od nejrůznějších výsad vládnoucí vrstvy a všech zvlášt-

ních možností, plynoucích z moci, přes možnost klidné práce, postupu a výděлку v zaměstnání, přes možnost vůbec pracovat ve svém oboru, přes možnost studia, až k možnosti žít aspoň na tom stupni omezené právní jistoty jako ostatní občané a necitnout se v oné zvláštní vrstvě, pro kterou neplatí ani ty zákony, které platí pro ostatní, totiž mezi oběťmi československého politického apartheidu. Ano, každý má co ztratit, i ten poslední pomocný dělník může být přeřazen na místo ještě horší a hůř placené, i jemu se může krutě nevyplatit, když na schůzi nebo v hospodě řekne svůj pravý názor.

Tento systém existenčního nátlaku, dokonale obepínající celou společnost a každého občana, ať už jako konkrétní každodenní pohružka anebo jako všeobecná možnost, by ovšem nemohl úspěšně fungovat, kdyby neměl - přesně tak, jako ony překonané brutálnější formy nátlaku - své přirozené mocenské zázemí v té síle, která mu zajišťuje univerzalitu, komplexnost a moc: ve všudypřítomné a všemocné státní policii. Tento děsivý pavouk má totiž celou společnost skrz naskrz protkánu svou neviditelnou pavučinou, on je tím mezním úběžníkem, v němž se nakonec všechny linie strachu protínají, oním posledním a nevyvratným dokladem beznadějnosti každého pokusu občana čelit společenské moci. A i když většina lidí většinu času tuto pavučinu na vlastní oči nevidí a nemůže si ji osahat, i ten nejprostší občan o ní dobře ví, v každém okamžiku a všude s její tichou přítomností počítá a podle toho se chová: to jest tak, aby obstál před jejíma skrytýma očima a ušima. A dobře ví, proč musí obstát: k tomu, aby tento pavouk do jeho života zasáhl, není vůbec třeba, aby se člověk dostal přímo do jeho spárů; vůbec nemusí být vyslýchán, obžalován, souzen nebo trestán. I jeho nadřazení jsou totiž tou pavučinou opleteni a každá instance, která o jeho osudu rozhoduje, tak či onak se státní policií spolupracuje nebo musí spolupracovat. A tak sám fakt, že státní policie vlastně může kdykoli do života člověka zasáhnout - aniž se lze jakkoli proti takovému zásahu bránit - stačí k tomu, aby jeho život ztrácel kus své přirozenosti a autenticity a stával se jakousi trvalou přetvářkou.

Je-li strach v pozadí sebeobránné snahy člověka zachránit to, co má, pak stále častěji můžeme pozorovat, že hlavním motorem jeho útočné snahy získat to, co dosud nemá, se stává sobectví a kariérismus.

Zdá se, že málokdy v poslední době dával společenský systém tak otevřeně a bez zábran příležitost uplatnit se lidem

ochotným hlásit se kdykoliv k čemukoliv, pokud jim to přináší užitek; lidem bezzásadovým a bezpáteřným, ochotným z touhy po moci a osobním prospěchu udělat cokoli; lidem lokajského založení, kterým nevádí jakákoli sebeponížení a jsou kdykoli připraveni obětovat své bližní i vlastní čest příležitosti zalíbit se mocným. Za těchto okolností není náhoda, že tolik veřejných a mocenských funkcí je právě dnes obsazeno známými kariéristy, oportunisty, hochštaplery a lidmi s máslem na hlavě. Anebo prostě typickými kolaboranty, to jest těmi, kteří mají zvláštní schopnost za jakékoli situace vždy znovu přesvědčit sebe samé, že svou špinavou prací tak zvaně něco zachraňují nebo že aspoň zabranují horším, aby obsadili jejich místa. Za těchto okolností není konečně ani náhoda, že právě dnes dosáhla dosud nejvyššího stupně, jaký za poslední desetiletí pamatujeme, zkorumpovanost nejrůznějších veřejných činitelů, jejich ochota zcela otevřeně a za cokoli brát úplatky a uplatňovat při svém rozhodování bez ostychu především ta hlediska, jež jim diktují jejich nejrůznější ziskové osobní zájmy.

Lidi, kteří upřímně věří všemu, co říká oficiální propaganda, a nezištně podporují vládní moc, je dnes méně než kdy dosud. Zato pokrytců je stále víc - do jisté míry je vlastně každý občan nucen být pokrytcem.

Tato neradostná situace má ovšem své logické příčiny: málokdy v posledních letech se režim tak málo zajímal o skutečné smýšlení navenek loyálních občanů a o upřímnost jejich projevů - stačí si povšimnout například jen toho, jak při různých těch sebekritikách a pokáních nikoho vlastně nezajímá, zda je lidé dělají upřímně nebo jen kvůli svému prospěchu; dokonce lze říct, že se víceméně automaticky počítá s tou druhou alternativou, aniž by v tom bylo spatřováno něco nemravného, nebo že právě osobními výhodami, které to přinese, se při získávání takových prohlášení především argumentuje: kajícíníka se nikdo nesnaží přesvědčit o tom, že se mýlil nebo chyboval, ale většinou jen o tom, že chce-li se zachránit, musí se kát - šance, které tím získá, jsou přitom barvitě zveličovány, zatímco trpká pachut, jež mu po takovém pokání zůstane v ústech, je bagatelizována jako údajný přelud. A kdyby se snad objevil podivín, který by to udělal opravdu z upřímného srdce a dotvrdil to třeba i apriorním odmítnutím příslušející mu odměny, byl by s největší pravděpodobností i režimu samému podezřelý.

Lze dokonce říct, že svým způsobem jsme všichni otevřeně podpláceni: přijmeš-li v podniku ty a ty funkce /samozřejmě nikoli jako nástroj služby ostatním, ale služby vedení podniku/, obdaříme tě těmi a těmi výhodami. Vstoupíš-li do svazu mládeže, získáš právo a prostředky na ty a ty způsoby svého rozptýlení. Účastníš-li se jako tvůrce těch a těch oficiálních podniků, budeš obdařen těmi a těmi skutečnými tvůrčími příležitostmi. Mysli si, co chceš, jen když budeš navenek souhlasit, jen když nebudeš klást překážky, jen když potlačíš svůj zájem o pravdu a své svědomí - a dveře jsou ti otevřeny dokořán.

Je-li ovšem základním principem společenského uplatnění učiněn princip vnějškové adaptace, jaké asi mohou být v lidech mobilizovány vlastnosti a jací asi lidé se mohou dostávat do popředí?

Kde si mezi obranou před světem, řízenou strachem, a útočným dobýváním světa, vedeným touhou po osobním prospěchu, rozkládá se oblast, kterou by nebylo správné přehlížet, protože i ona významnou měrou spolutvoří mcrální klima dnešní "jednotné společnosti". Touto oblastí je lhostejnost a vše, co s ní souvisí.

Lidé jakoby po nedávných historických otřesech a po tom, jaký systém se v zemi stabilizoval, ztratili víru v budoucnost, v možnost nápravy obecných věcí, ve smysl boje za pravdu a právo. Rezignují na všechno, co přesahuje rámec jejich běžné každodenní péče o své osobní zajištění; hledají nejrůznější způsoby úniku; propadají apatii, nezájmu o nadosobní hodnoty, nezájmu o své bližní, duchovní pasivitě a depresi. A kdo se ještě pokouší vzdorovat tím, že například odmítá přijmout princip přetvářky jako východisko k existenci, protože pochybuje o hodnotě seberealizace, která je zaplácena sebeodcizením, jeví se stále víc zlhostejnělému okolí jako podivín, blázen, donkichot - a posléze je nutně přijímán i s určitou dávkou nevole, jako každý, kdo se chová jinak, než ostatní, a u něhož navíc hrozí nebezpečí, že svým chováním nastaví svému okolí kritické zrcadlo. Anebo - druhá možnost - zlhostejnělá komunita navenek takového jedince ze sebe vylučuje nebo se ho straní, jak je od ní žádáno, tajně nebo v soukromí s ním však sympatizuje, doufajíc, že takovou skrytou sympatií s někým, kdo se chová tak, jak by se ona sama chovat měla, ale nemůže, učiní zadost svému svědomí.

Tato lhostejnost ovšem je - paradoxně - velmi aktivním spo-

lečenským činitelem: či snad nejdou mnozí k volebním urnám, na schůze, do oficiálních organizací spíš než ze strachu prostě z lhostejnosti? Není zdánlivě tak úspěšné fungování politické podpory režimu často jen záležitostí rutiny, zvyku, automatismu a pohodlnosti, v jejichž pozadí se neskrývá *facto* nic jiného než totální rezignace? Účastnit se všech těch politických rituálů, v něž se nevěří, nemá sice smysl, ale aspon to zajišťuje klid - jaký by však mělo vlastně smysl se jich neúčastnit? Ničeho by se nedosáhlo a člověk by navíc přišel i o ten klid.

Většina lidí žije nerada v trvalém konfliktu se společenskou mocí, tím spíš, že takový konflikt nemůže skončit jinak než porážkou izolovaného jedince. Proč by tedy vlastně člověk neměl dělat, co je žádáno? Nic ho to přece nestojí - a časem o tom vůbec přestává uvažovat: nestojí mu to ani za zamyšlení.

Bez naděje vede k apatii, apatie k přizpůsobení, při způsobení k rutinnímu výkonu /sloužícímu pak za doklad masové politické aktivity/. To vše dohromady skládá dobovou představu o tak zvaném normálním chování - představu ve své podstatě hluboce pesimistickou.

Oč hlubší je rezignace člověka na možnost obecné nápravy poměrů a vůbec na všechny nadosobní hodnoty a cíle, tedy na možnost působení směrem "ven", o to víc se jeho energie obrací tam, kde se jí kladou relativně nejmenší překážky: směrem "dovnitř". Lidé myslí daleko víc na sebe, na svůj domov, na svou rodinu, na svůj dům: tam nalézají klid, tam mohou zapomenout na všechnu hloupost světa, tam mohou svobodně uplatňovat svou tvořivost. Shánějí domů vybavení, hezké věci, chtějí pozvednout úroveň svého bydlení, zpřijemňují si život, budují si chaty, pečují o svá auta, věnují větší pozornost svému jídlu, ošacení, domácímu pohodlí, prostě orientují se především na materiální parametry svého privátního živobytí.

Tato sociální orientace má pochopitelně příznivé hospodářské důsledky: pod jejím tlakem se rozvíjí zanedbaná sféra výroby spotřebního zboží a občanských služeb; má vliv na zvyšování celkového životního standartu obyvatelstva; představuje z národohospodářského hlediska významný zdroj dynamické energie, schopné aspon částečně plnit v oblasti rozvoje hmotného bohatství společnosti ty úkoly, které by toporné, zbyrokratizované a málo produktivní státní hospodářství ztěžilo zmáhalo /stačí jen srovnat rozsah a kvalitu soukromé a státní bytové výstavby/.

Společenská moc tento přeliv energie do sféry "soukromého" vítá a podporuje.

Proč ale? Pro důsledky, které má jako příznivý stimul hospodářského rozvoje? To jistě také. Avšak celý duch současné politické propagandy a praxe, nenápadně ale systematicky povyšující tuto orientaci "dovnitř" na nejvlastnější obsah lidské realizace ve světě, prozrazuje až příliš jasně, proč ve skutečnosti společenská moc onen přeliv energie tak vítá: především jako to, čím původně - psychologicky - je: jako únik ze sféry "veřejného". Správně tušíc, že takto odčerpávané síly - uplatněny směrem "ven" - musely by se dříve nebo později obrátit proti ní /respektive proti té její podobě, které se nehodlá vzdát/, neváhá vydávat za lidský život to, co je de facto jen jeho zoufalou náhražkou. A tak pozornost společnosti - v zájmu jejího hladkého ovládní - je cílevědomě odvrácena od ní samé, to jest od věcí společenských: přibíjí veškeré pozornosti člověka k podlaze jeho čistě spotřebních zájmů ho má zbavit schopnosti vnímat stupňující se míru jeho duchovního, politického a morálního znásilnění; jeho redukce na jednorozměrného nositele ideálů raně konzumní společnosti ho má proměnit v povolný materiál komplexní manipulace; nebezpečí, že by mohl zatoužit po některé z nespočetných a nepředvídatelných možností, které má jako člověk, má být v zárodku potlačeno jeho uvězněním do ubohého horizontu možností, které má jako spotřebitel v omezených podmínkách cenově řízeného trhu.

Vše nasvědčuje tomu, že společenská moc se tu chová způsobem adekvátním pro tvora, jehož jediným cílem je prostá sebezáchova: snažíc se udržet cestou nejmenšího odporu, neohlíží se vůbec na to, čím je to zapláceno: tvrdým útokem na lidskou integritu, brutálním okleštěním člověka jako člověka.

A přitom se tatáž společenská moc s až obsedantní vytrvalostí legitimuje svou revoluční ideologií - s ideálem všestranného osvobození člověka v jejím centru. Kde ale ve skutečnosti zůstal člověk komplexně, harmonicky a autenticky rozvíjející svou osobnost? Člověk vysvobozený ze zajetí odcizujících společenských aparatur, zmyslitikované hierarchie životních hodnot, zformalizovaných svobod, z diktatury majetku a z fetišizující moci peněz? Člověk plně se těšící ze sociální a právní spravedlnosti, tvořivě se podílející na hospodářské a politické moci, povznesený ve své lidské důstojnosti a navracený

k sobě samému? Místo svobodného spolurozhodování hospodářského, svobodné účasti na životě politickém a svobodného duchovního rozvoje je člověku nakonec nabídnuta možnost svobodně se rozhodnout, který typ ledničky či pračky si pořídí.

Čili: v popředí vzcná fasáda velkých humanistických ideálů - a za ní skromný rodinný domek socialistického měšťáka. Na jedné straně bombastická hesla o nebývalém rozvoji všech svobod a nebývalé strukturální bohatosti života - a na druhé straně nebývalá šedá a pustota života redukovaného na shánku.

Kdesi na vrcholu hierarchie manipulačních tlaků, které dělají z člověka tupě poslušného příslušníka konzumního stáda, stojí - jak jsem už naznačil - skrytá a všemocná síla: státní policie. Není asi náhoda, že právě na ní lze propast mezi ideologickou fasádou a každodenní skutečností obzvláště názorně ilustrovat: každému, kdo měl smutnou příležitost poznat na vlastní kůži "pracovní rukopis" této instituce, musí být k smíchu oficiálně nám předestírané vysvětlení jejího smyslu: anebo lze snad věřit, že to usmolené šmejdění tisíců drobných udavačů, profesionálních fízlů, zakomplexovaných, lstivých, závistivých a zlovolných maloměšťáků a byrokratů, ten zapáchající chuchvalec rad, alibismu, podvodů, drbů a intrik - je rukopisem dělníka, střežícího lidovou vládu a její revoluční vymoženosti před úklady jejich nepřátel? Vždyť největším nepřítelem skutečné dělnické lidovlády - kdyby nebyly věci postaveny na hlavu - by musel být právě onen ke všemu ochotný a ničeho se neštítící maloměšťák, léčící své pokulhávající lidské sebevědomí udáváním spoluobčanů, kterého lze tak zřetelně cítit za každodenní prací tajné policie jako skutečného duchovního tvůrce jejího "pracovního rukopisu". Myslím, že celý tento groteskní protiklad teorie a praxe lze jen ztěžít vysvětlit jinak než jako přirozený důsledek skutečného poslání dnešní státní policie, kterým není chránit svobodný rozvoj člověka před jeho znásilňovateli, ale naopak chránit jeho znásilňovatele před ohrožením, jež by pro ně znamenal každý pokus člověka skutečně svobodně se rozvinout.

Rozpor mezi revolučním učněním o novém člověku a nové morálce a přízračnou koncepcí života jako spotřebitelského štěstí probouzí otázku, proč se vlastně společenská moc své ideologie tak křečovitě drží. Zřejmě jen proto, že ideologie - jako zkonvencionalizovaný rituálně komunikační systém - jí zajišťuje zdání legitimacy, kontinuity a konsistence a slouží jí jako prestižní maska pro její pragmatickou praxi.

Skutečně konkrétní zájmy této praxe ovšem zároveň nutně do oficiální ideologie na každém kroku prosakují: z útrob nekonečné hory ideologických frází, jimiž se společenská moc pokouší neustále na člověka působit a které člověk většinou pro jejich nulovou sdělovací hodnotu téměř nevnímá, zaznívá k němu - jako nakonec jediný skutečně konkrétní a smysluplný hlas - realistická rada: o politiku se pokud možno nestarej - to je naše věc, dělej pouze to, co ti řekneme, zbytečně nefilosofuj a nestrkej nos do věcí, do kterých ti nic není, mlč, dělej si svou práci a starej se o sebe - a budeš šťasten.

Člověk se této rady drží: nutnost pečovat o vlastní živobytí je koneckonců to jediné, na čem se může celkem bez potíží se svou vládou shodnout. Proč toho tedy nevyužít? Zvláště když se beztak nic jiného dělat nedá.

K čemu celá ta situace, jejíž základní obrysy jsem se tu pokusil zachytit, ve svých důsledných vede? Čili: co dělá s lidmi a z lidí systém, založený na strachu a apatii, zahánějící člověka do nory pouhého hmotného živobytí a nabízející mu - jako hlavní princip jeho komunikace se společností - přetvářku? Do jakého stavu společnost uvrhuje politika, jejímž jediným cílem je vnějškový pořádek a všeobecná poslušnost - bez ohledu na to, jakými prostředky a za jakou cenu je toho dosaženo?

Není asi třeba moc představivosti k tomu, aby člověk pochopil, že taková situace nemůže vést k ničemu jinému, než k postupné korozi všech mravních norem, k rozpadu všech měřítek slušnosti a k obsálému podlomení důvěry ve smysl takových hodnot, jako je pravda, zásadovost, upřímnost, nezištnost, důstojnost a čest. K ničemu jinému, než k poklesnutí existence na úroveň biologického vegetování, tedy k oné "hlubinné" demoralizaci, která vyplývá ze ztráty naděje a z krize pocitu životního smyslu. K ničemu jinému, než k novému zpřítomnění toho tragického aspektu celkového postavení člověka v moderní technické civilizaci, který souvisí se ztrácejícím se horizontem absolutna a který bych nazval krizí lidské identity: anebo může snad brzdit rozpad totožnosti člověka se sebou samým systém tak tvrdě od něho vyžadující, aby byl někým jiným, než je?

Bylo dosaženo pořádku. Za cenu zmrtnění ducha, otupení srdce a zpusnutí života.

Bylo dosaženo vnější konsolidace. Za cenu duchovní a mravní krize společnosti.

Nejhorší na této krizi ovšem je, že se prohlubuje: stačí se jen trochu povznést nad omezenou perspektivu každodennosti, abychom si s hrůzou uvědomili, jak rychle všichni opouštíme stanoviště, z nichž jsme ještě včera odmítali ustoupit: co ještě včera chápalo společenské vědomí jako neslušné, dnes běžně omlouvá, aby to zítra zřejmě přijímalo jako přirozené a pozitívní možná dokonce jako příklad slušnosti. O čem jsme ještě včera prohlašovali, že tomu nikdy nepřivykneme, nebo co jsme prostě měli za nemožné, dnes bez údivu přijímáme jako skutečnost. A co bylo naopak ještě nedávno pro nás samozřejmostí, dnes chápeme jako výjimečné a brzy - kdoví - budeme považovat za nedostupný ideál.

Proměny měřítek "přirozeného" a "normálního" a posuny v mravním cítění, jež se ve společnosti udály v průběhu posledních let, jsou větší, než by se v prvním okamžiku mohlo zdát. Ruku v ruce s narůstající otupělostí se přirozeně otupuje i schopnost si tuto otupělost uvědomovat.

Choroba jakoby z listů a plodů přecházela na kmen a do kořenů. Nejvlastnější důvody k obavám jsou tedy v oblasti vyhlídek, jež přítomný stav nabízí.

Společnost se vnitřně rozvíjí, bohatne a kultivuje především tím, že si stále hlouběji, obsáhleji a diferencovaněji uvědomuje sebe samu.

Základním nástrojem tohoto sebeuvědomění společnosti je její kultura. Kultura jako konkrétní oblast lidské činnosti, ovlivňující - byť často velmi zprostředkovaně - obecný stav ducha a zároveň tímto stavem neustále ovlivňovaná.

Tam, kde je totálním ovládnutím společnosti totálně potlačen její vnitřní diferencovaný rozvoj, je zcela zákonitě na prvním místě potlačena kultura: nejen "automaticky", totiž jako cosi, co celou svou ontologickou podstatou je protikladem "ducha" každé společenské manipulace, ale i jaksi "programově": z oprávněné obavy, že si na prvním místě právě skrze kulturu - jako nástroj svého sebeuvědomění - společnost uvědomí i míru svého znásilnění. Kulturou společnost prohlubuje svou svobodu a objevuje pravdu - a jaký zájem může na ní tedy mít moc, jejíž podstatou je právě potlačení těchto hodnot? Taková moc znává přece jen jedinou "pravdu": tu, kterou právě potřebuje. A jedinou "svobodu": vyslovovat tuto "pravdu".

Svět takové "pravdy", která nežije z dialektického klimatu skutečného poznání, ale jen z klimatu mocenských zájmů, je světem myšlenkové sterility, strnulých dogmat, tuhé a nehybné

doktríny a pragmatické libovůle jako jejího přirozeného důsledku.

Je to svět zákazů, omezení, nařízení. Svět, kde se kulturní politikou rozumí především činnost kulturní policie.

Bylo už mnoho řečeno a napsáno o kuriózním stupni devastace naší současné kultury; o stovkách zakázaných spisovatelů a knih a desítkách zlikvidovaných časopisů; o zpusťování všech edičních a repertoárových možností a zpřetrhání všech komunikací s obecným stavem ducha; o vyplenění výstavních sál: o bizarní paletě perzekucí a diskriminací, uplatňovaných v této sféře: o rozmetání všech dosavadních uměleckých organizací a četných vědeckých ústavů a jejich nahrazení jakýmsi atrapami, spravovanými hloučkem agresivních sektářů, známých kariéristů, nenapravitelných zbabělců a neschopných ctižádostlivců, kteří se ve všeobecném vakuu chopili své velké příležitosti. Nebudu ty všechny věci znovu popisovat, pokusím se spíš zamyslet o některých hlubších aspektech tohoto stavu, souvisejících s tématem tohoto dopisu.

Především: at je dnešní situace jakkoli zlá, neznamená to, že by kultura vůbec neexistovala. Divadla hrají, televize denně vysílá, i knihy vycházejí. Celek této veřejné, legální kultury má však jeden základní znak: její všeobecné zvnějšnění, způsobené jejím obsáhlým odcizením její nejvlastnější podstatě formou jejího totálního vykastrování právě jako nástroje lidského a tedy i společenského sebeuvědomění. A pokud se i dnes objeví hodnota nesporně svrchovaná, například - abych zůstal ve sféře umění - skvělý herecký výkon, pak se objeví spíš jako něco, co je tolerováno jen díky subtilnosti, sublimovanosti a tedy z hlediska moci relativní neškodnosti svého společensko-sebeuvědomovacího dosahu. Avšak i zde - sotva začíná být tento dosah výrazněji pocíťován - začíná se společenská moc instinktivně bránit /jsou známy příklady, že byl dobrý herec zakázán v podstatě jen proto, že byl příliš dobrý/.

O to mi však v této souvislosti nejde. Zajímá mne otázka, jak se ono zvnějšnění projevuje v oblastech, disponujících prostředky k daleko přímějším pojmenování lidské zkušenosti světa a tedy daleko zjevněji plnicích společensko-sebeuvědomovací funkci.

Uvedu příklad: řekněme, že je zveřejněno - a občas se i to stane - literární dílo - třeba hra -, jemuž nelze upřít obratnost, sugestivitu, nápaditost, smysluplnost. Ať je takové dílo jinak jakékoliv, jedním si u něho můžeme být vždy a zcela bezpečně

jisti: že ani o centimetr nepřekračuje - ať už díky cenzuře nebo autocenzuře, autorskému typu nebo autorskému sebeobelhání, rezignaci nebo vypočítavosti - rámec fetišů konvenčního, banálního a tedy v podstatě lživého společenského vědomí, vydávajícího a přijímajícího jako autentickou zkušenost světa a jen zdání takové zkušenosti, složené ze snůšky povrchních, uhlazených a otřelých zkušenostních detailů, respektive jakýchsi mrtvých stínů zkušenosti dávno už společenským vědomím přijaté a v něm domestikované. Takové dílo přesto - nebo přesněji: právě proto - vždycky řadu lidí pobaví, napne, dojme a všeličímς zaujme - aniž přitom cokoliv osvětlí zábleskem skutečného poznání ve smyslu vyjevení dosud neznámého, vyslovení dosud nevysloveného nebo nové, samorostlé a působivé evidence něčeho dosud jen tušeného. Stručně řečeno: imitující reálný svět, v jádře takové dílo reálný svět falšuje. Pokud jde potom o konkrétní podobu onoho zvnějšnění, není vůbec náhoda, že nejčastěji tu je čerpáno ze soudku, který u nás tradičně stojí - díky osvědčené neškodnosti svého obsahu - na výsluní přísné společenské moci, ať už té buržoazní nebo proletářské; mluvím o estetice banality, zabydlené v dimenzích boдрé mařoměšťácké morálky; sentimentální filosofie sousedské humanity; kuchyňské žoviality a provinciální koncepce světa, založené na víře v jeho celkové dobráctví; mluvím o té estetice, jejíž páteří je kult rozšafné průměrnosti, stojící na fundamentu zatuchlého nacionálního sebeuspokojení, řízený principem rozmělnění, zdrobnění a uhlazení, a vyústující posléze do lživého optimismu té nejpokleslejší interpretace hesla "pravda zvítězí".

Děl beletrizujících vládní politickou ideologii je dnes, jak jistě víte, nesmírně málo a jsou po profesionální stránce evidentně špatná. Není tomu tak jenom proto, že je nemá kdo tvořit, ale jistě i proto, že v podstatě - i když se to může zdát paradoxní - nejsou ani nijak zvlášť vítána: z hlediska dnešní skutečné - to jest konzumní - koncepce života by totiž - kdyby tu byla, kdyby byla profesionálně dobrá a kdyby je někdo sledoval - příliš obracela pozornost směrem "ven", příliš jitrila staré rány, příliš vyvolávala svou obecnou a radikální političností obecně a radikálně politické reakce a tím vším příliš čeřila vody, které mají zůstat co nejstojatější. Skutečným zájmem dnešní společenské moci vyhovuje to, co jsem nazval estetikou banality, nepřoměrně lépe: s pravdou se to totiž míjí daleko nenápadněji, přijatelněji, věrohodněji a konvenční povědo-

mí to přirozeně daleko snadněji přijímá, takže to může daleko lépe plnit úkol, který konzumní koncepce života kultuře dává: nevzrušovat pravdou, ale uklidňovat lží.

Tvorba tohoto druhu byla samozřejmě vždycky ve většině. Dosud vždy však u nás existovaly aspoň škvíry, kudy pronikala na veřejnost i tvorba, o níž bylo možno říct, že tak či onak prostředkuje autentičtější lidská sebepoznání. Tato tvorba to sice nikdy neměla zvlášť lehké - brání se jí nejen společenská moc, ale i pohodlné a setrvačné konvenční povědomí - vždy ale dosud jakýmsi záhadným způsobem, klikatě a málokdy okamžitě, nakonec přeci jen člověka a společnost dostihovala a společensko-sebeuvědomovací roli kultury tím naplňovala.

O nic víc ostatně také nejde. Nicméně právě to se mi jeví jako nejdůležitější. Nicméně právě to se podařilo současně vládě - a lze dokázat, že se tak stalo poprvé od dob našeho národního obrození - téměř dokonale znemožnit: tak precizní je dnes systém byrokratického ovládnutí kultury, tak dokonalý je přehled o všech skulinkách, kudy by mohlo proniknout na světlo důsažnější dílo, tak velký má onen hlouček, který ve svých kapsách shromáždil klíče od všech dveří, strach z vlády a strach z umění.

Zajisté chápete, že v tomto okamžiku nemluvím už o těch mnohastránkových indexech tvůrců úplně nebo částečně zakázaných, ale o indexu mnohem horším: o "bianco-indexu", na němž je a priori vše, co by mohlo zajiskřit původnější myšlenkou, pronikavějším poznáním, vyšším stupněm upřímnosti, originálnější nápadem, sugestivnějším tvarem - mluvím o předběžném zatykači na všechno vnitřně svobodné a tudíž - v nejhlubším slova smyslu - kulturní. Mluvím o zatykači na kulturu, který Vaše vláda vydala.

Opět to vyvolává otázku, kterou zde kladu vlastně od začátku: co to všechno - skutečně - znamená? K čemu to vede? Co to tak říkajíc se společností udělá?

Vyjdu opět z příkladu: jak známo, přestala u nás vycházet většina dřívějších kulturních časopisů; pokud nějaký přetrval, je tak zglajchšaltován, že téměř nemá smysl ho brát v potaz.

Co se tím stalo?

Na první pohled celkem nic: společnost funguje dál - i bez všech těch literárních, výtvarných, divadelních, filosofických, historických a jiných časopisů, jejichž počet sice ani v době, kdy existovaly, neodpovídal latentním potřebám společnosti, jež tu však byly a svou roli hrály. Kolika lidem tedy tyto časopisy

vlastně ještě dnes scházejí? Několika desítkám tisíc jejich abonentů, tedy velmi malé části společnosti.

Přesto jde o ztrátu nekonečně hlubší a důsažnější, než jak by se mohlo z tohoto kvantitativního hlediska zdát. Skutečný dosah té ztráty je ovšem - opět - skrytý a těžko ho lze vystihnout nějakými exaktními údaji.

Násilná likvidace takového časopisu - řekněme třeba teoretické revue zaměřené na divadlo - není totiž jen konkrétním ochuzením jeho konkrétních čtenářů, není dokonce ani jen tvrdým zásahem divadelní kultury. Je zároveň - a především - likvidací určitého sebeuvědomovacího orgánu společnosti a jako taková je nutně i jakýmsi těžko přesně popsatelem zásahem do spletité sítě koloběhu, výměny a proměny živin, udržující při životě ten vrstevnatý organismus, kterým moderní společnost je; ránou přirozené dynamice procesů, v tomto organismu probíhajících; porušením vyvážené souhry jeho rozmanitých funkcí, odpovídající dosaženému stupni jeho vnitřní strukturovanosti. A tak jako dlouhodobý nedostatek jistého vitamínu - z kvantitativního hlediska představujícího v celku lidské stravy zanedbatelnou složku - může přesto způsobit ohoření člověka, tak může nakonec způsobit společenskému organismu - v dlouhodobém výhledu - i ztráta jediného časopisu nepoměrně větší škodu, než by se zprvu zdálo. A co teprve když nejde o jeden časopis, ale v podstatě o všechny?

Lze totiž snadno dokázat, že skutečný význam poznání, myšlení a tvorby není ve stratifikovaném světě kulturní společnosti nikdy beze zbytku vyčerpán významem, který tyto hodnoty mají pro fyzický okruh osob, jež s nimi - v prvním plánu, původně, "fyzicky" - mají co do činění, ať už aktivně nebo pasívně. Ten počet bývá téměř vždy malý, ve vědě ještě spíš než v umění, a přece poznání, o něž běží, se může posléze velmi hluboce - byť mnohonásobně zprostředkováno - dotknout celé společnosti asi tak, jako se každého z nás přímo "fyzicky" dotýká politika, počítající s atomovým ohrožením, aniž většina z nás "fyzicky" zažila teoreticko fyzikální spekulace, jež vedly k sestrojení atomové bomby. Že tomu tak je i u poznání humanitního dokládají dějiny četnými příklady nebývalého kulturního, politického a mravního vzepětí celé společnosti; jehož původním krystalizačním jádrem nebo katalyzátorem byl společensko-sebeuvědomovací čin nejen výkonný, ale i bezprostředně /fyzicky/ zažitý docela malým a exkluzivním okruhem osob. Ten čin mohl dokonce i později zůstat mimo rámce přímé aporcepce společnos-

ti jako celku - a přece byl neodmyslitelným předpokladem jejího vzepětí. Nikdy totiž nevíme, kdy nenápadný ohýnek poznání, zažehnutý v okruhu několika málo buněk jaksi specializovaných na sebeuvědomování organismu, posvítí náhle na cestu celé společnosti, aniž se ona sama třeba vůbec kdy dozví, jak to, že na tu cestu viděla. Ale to zdaleka není vše: i ty nesčíslné záblesky poznání, jež nikdy společnosti jako celku na cestu neposvítí, mají svůj hluboký společenský význam, byť by tento význam nebyl v ničem jiném než prostě v tom, že tu byly; že posvítit mohly; že tedy i ony jsou - už jen svým holým udáním se - realizací jistého okruhu společenských potencialit, ať už ve smyslu tvořivých sil anebo prostě svobod; že i ony spolu tvoří a spoluzaručují klima kulturnosti, nezbytné i pro vznik záblesků důsažnějších. Prostor duchovního sebeuvědomění je zkrátka nedělitelný, přestřižení jediné nitky narušuje nutně soudržnost celé sítě - a už to dokazuje tu zvláštní propojenost všech subtilních procesů v organismu společnosti, o níž jsem mluvil, ten sebe-přesahující význam každého z nich a tudíž i sebe-přesahující zhoubnost jeho narušení.

Nechci redukovat celou věc na tento jediný, stále ještě poměrně triviální aspekt. Nicméně: nepotvrzuje už i to hluboce zhoubný vliv na celko vý duchovní a mravní stav společnosti, který má a hlavně ještě bude mít - byť by svým bezprostředním účinkem dopadal i jen na poměrně omezený počet hlav - onen "zatykač na kulturu"?

Neobjevil-li se v posledních letech na knihupeckých pultech jediný nový český román, který by zjištělně rozšířil obzor naší zkušenosti světa, navenek se to zajisté nijak neprojeví - čtenáři kvůli tomu demonstrovat nebudou a něco ke čtení se nakonec vždycky najde. Kdo si ale troufá odhadnout, co tento fakt skutečně znamená pro českou společnost? Kdo ví, jak se ta mezera projeví v duchovním a mravním ovzduší budoucích let? Jak dalece oslabí naši schopnost "vi dět se"? Jak hluboce taková absence kulturního sebepoznání poznamená ty, kteří dnes začínají nebo zítra začnou poznávat sebe samé? Jaké množství mystifikací, zvolna sedimentujících v obecném kulturním povědomí, bude třeba rozbíjet a kam až bude nutné se zase vracet? Kdo ví, kdo, kdy, odkud a jak bude ještě sto nabrat sílu k rozžehnutí nového ohýnku pravdy - když se tak důkladně vytrácí nejen možnost, ale i pocit možnosti takového rozžehnutí?

Několik takových románů, jaké chybí v knihupectvích, tu

přeci jen je: kolují v rukopisech. V tomto ohledu tedy není situace ještě tak beznadějná: ze všeho, co jsem tu řekl, je zřejmé, že i kdyby takový román po léta neznalo víc než dvacet lidí, svůj zvláštní význam jeho existence má: už to přece cosi znamená, že tu vůbec taková kniha je, že vůbec mohla být napsána, že aspoň v jednom uzoučkém pásmu kulturního povědomí žije. Jak tomu ale může být ve sférách, kde nelze pracovat jinak, než na rovině tak zvaných legálních struktur? Jak poznat skutečný rozsah škod, jež způsobilo a způsobí udušení zajímavých trendů v divadle a filmu, těchto oblastech zcela specifického sociálně excitačního dosahu? A co může z hlediska dlouhodobého výhledu teprve znamenat vakuum, vznikající ve sféře humanitních věd, teorie a odborné společensko-vědní esejistiky? Kdo se tu odváží odhadnout důsledky násilného přerušování různých dlouhodobých sebeuvědomovacích procesů na rovině entologické, etické a historické, tolik závislých na přístupu ke studijním pramenům a na průběžných veřejných konfrontacích, a vůbec násilného znemožnění jakékoli přirozenější cirkulace informací, myšlenek, poznatků a hodnot a jakékoli veřejné krystalizace postojů?

Celková otázka tedy zní: k jak hluboké zítřejší duchovní a mravní impotenci národa povede dnešní kastrace jeho kultury?

Obávám se, že zhoubné společenské následky tu o mnoho let přežijí konkrétní politické zájmy, jež je vyvolaly. O to větší bude ovšem historická vina těch, kteří duchovní budoucnost národa obětovali zájmům své mocenské přítomnosti.

Je-li základním zákonem kosmu zvyšování entropie, základním zákonem života je naopak zvyšování strukturovanosti a boj proti entropii: život se vzpírá každé uniformitě a jednotě; jeho perspektivou není "zestejnění", ale rozrůznění; je neklidem transcendence, dobrodružstvím nového, odbojem proti statu quo; bytostným rozměrem jeho rozvoje je neustále se aktualizující tajemství.

V podstatě společenské moci, jejíž cíle jsou omezeny na ochranu vlastní neměnnosti cestou násilně vynucené jednoty permanentního souhlasu, je naopak bytostná nedůvěra ke každé různosti, jedinečnosti a transcendenci; bytostný odpor ke všemu neznámému, neuchopitelnému a aktuálně tajemnému; bytostné směřování k uniformitě, stejnosti a nehybnosti; hluboká láska ke statu quo. Duch mechanického v ní převládá nad duchem vitálního. Pořádek, o nějž usiluje, není otevřeným hledáním stále vyšších forem sebeorganizace společnosti, ekviva-

lentních její zvyšující se strukturovanosti, ale naopak klesáním k onomu "nejpravděpodobnějšímu stavu", který představuje nejvyšší entropii. Jdouc směrem entropie, jde taková moc proti směru života.

Jak víme, i u člověka existuje okamžik, kdy stupeň jeho strukturovanosti začne náhle klesat a jeho cesta se obrátí směrem k entropii, tedy okamžik, kdy i on podlehne obecnému zákonu kosmu: je to okamžik smrti.

Kdesi v samých základech společenské moci, jež se vydala směrem k entropii /a jež by nejraději člověka připodobnila počítačím stroji, do něhož lze vložit jakýkoliv program s jistotou, že ho splní/ je přítomen princip smrti. A pach smrti vane i z té představy o "pořádku", kterou tato moc uplatňuje a v jejíž perspektivě každý projev skutečného života - svérázný čin, osobitý výraz, jedinečná myšlenka, nepředvídaná touha či nápad - je nutně jen signálem "zmatku", "chaosu", "anarchie".

Celou svou politickou praxí, jejíž základní aspekty jsem se tu snažil postupně popsat, potvrzuje i náš současný režim, že ideje "klidu", "pořádku", "konsolidace", "vyvedení z krize", "zastavení rozvratu", "uklidnění vášní" atd., jež od samého začátku byly osou jeho politického programu, mají pro něj vposledku tžž smrtící obsah, který mají pro všechny "entropické" režimy.

Ano, je tu pořádek: byrokratický pořádek šedivé uniformity, umrtvující jedinečnost; strojové mechaničnosti, potlačující neopakovatelnost; zatuchlé nehybnosti, vylučující transcenci. Je to pořádek bez života.

Ano, v naší zemi je klid: není to ale klid márnice nebo hrobu?

Ve společnosti, která skutečně žije, se přirozeně stále něco děje: souhra přítomných činů a událostí a zjevných i skrytých pohybů konstituuje stále nové jedinečné situace, vyzývající k dalším činům a vyvolávající nové pohyby. Tajemná životní polarita konstantního a proměnného, zákonitého a náhodného, předvídatelného a neočekávaného působí v čase a vyjevuje se děním. Čím strukturovanější je přítom společenský život, tím strukturovanější je i společenský čas: sílí v něm prvek jedinečnosti a neopakovatelnosti. To ovšem zase posiluje možnost reflektovat ho v jeho posloupnosti, totiž jako nezvratný proud nezaměnitelných situací, a tím zpětně chápat lépe i to, co je ve společenském dění zákonité. Čím bohatěji tedy společnost žije, tím lépe si uvědomuje dimenzi společenského času, dimenzi dě-

jinnosti.

Jinými slovy: kde je prostor pro společenské dění, tam se otvírá i prostor pro společenskou paměť. Společnost, která žije, má dějiny.

Je-li ovšem v dějinách prvek kontinuity a kauzality tak bytostně svázán s prvkem neopakovatelnosti a nepředvídatelnosti, vzniká otázka, jak mohou skutečné dějiny - tento neuhasiitelný pramen "chaosu", trvalý zdroj neklidu a drzý políček pořádku - existovat ve světě, ovládaném "entropickým" režimem.

Odpověď je jasná: existovat v něm nemohou. A také v něm - aspoň navenek - neexistují: umrtvením života jakožto života je v něm zastaven společenský čas a dějiny proto mizí z jeho horizontu.

I u nás se zdá, jakoby od jisté doby nebylo dějin: pomalu ale jistě ztrácíme pojem času - zapomínáme, co bylo kdy, co bylo dříve a co později, co vůbec bylo - a převládá v nás pocit, že to je vlastně i jedno. Z dění se vytrácí jedinečnost a tedy i kontinuita, vše splývá v jediný šedivý obraz stále téhož koloběhu: říkáme, že se "nic neděje". Smrtící pořádek byl vnesen i sem: dění je dokonale uspořádáno a tudíž dokonale umrtveno. Krize pocitu časové posloupnosti na rovině společenské vede přitom nutně i k jeho krizi v životě privátním: ztrácí se pozadí historie společnosti a tím i historie postavení jedince v této historii, klesá soukromý život na předhistorickou úroveň, kde je čas rytmizován už jen takovými událostmi, jako je narození, svatba nebo smrt.

Krize pocitu společenského času jakoby vůbec uvrhovala společnost kamsi zpět do předhistorické doby, kdy lidstvo po dlouhá tisíciletí ve svém vědomí společenského času nepřekračovalo hranice kosmickometeorologického stereotypu od nekonečna do nekonečna se opakujících ročních období a s nimi spojených náboženských rituálů.

Mezera, kterou po sobě zanechal zneklidňující rozměr dějinnosti, musí být ovšem zaplněna: a tak je nepořádek skutečných dějin nahrazen pořádkem pseudodějin, jehož autorem ovšem není život společnosti, ale úřední plánovač; místo událostí se nám nabízejí pseudoudálosti: žijeme od výročí k výročí, od oslavy k oslavě, od přehlídky k přehlídce; od jednomyslného sjezdu k jednomyslným volbám a od jednomyslných voleb k jednomyslnému sjezdu; ode Dne tisku ke Dni dělostřelectva a naopak. Není náhoda, že tento typ substituce dějin nám umož-

ňuje získat - nejen do minulosti, ale i do budoucnosti - zcela vyčerpávající přehled o společenském "dění" pouhým pohledem do kalendáře. A díky notoricky známé náplni opakujících se rituálů vyrovná se takto získaná informace dokonce té, kterou by nám dal automatický zážitek.

Tedy opět: dokonalý pořádek - vykoupený však návratem do prehistorie. A to ještě s výhradou: zatímco pro naše předky měly opakující se rituály vždy znovu svůj hluboký existenciální smysl, pro nás jsou už jen samoučelnou rutinou: vlada se jich drží kvůli zdání dějinného pohybu; občan je absolvuje, aby neměl popotahování.

"Entropický" režim má jedinou možnost jak zvyšovat v prostoru své působnosti všeobecnou entropii: utužováním svého vlastního centralismu, zvyšováním své monolitičnosti, obepínáním společnosti stále univerzálnější a neprodyšnější svěrací kazajkou jednorozměrné manipulace. Jenomže každý jeho další krok tímto směrem znamená nutně zároveň další zvýšení jeho vlastní entropie: ve snaze znehybnit svět, znehybňuje sám sebe a ochromuje svou schopnost konfrontovat se s čímkoliv novým a vzdorovat bytostnému směřování života. "Entropický" režim je tak odsouzen ze své podstaty stát se v poslední instanci obětí svého vlastního smrtícího principu, obětí nejzranitelnější, díky svému osudnému nedostatku jakékoli vnitřní intence, která by ho nutila tak říkajíc čelit sobě samému. Život je naopak schopen tím úspěšněji a vynalézavěji - v duchu svého nepotlačitelného směřování proti entropii - vzdorovat svému znásilnění, čím rychleji znásilňující moc tuhne a kornatí.

Umrtvujíc život, umrtvuje tedy společenská moc i sebe sama - a tím posléze i svou schopnost umrtvovat život.

Jinými slovy: život lze dlouho a velmi důkladně znásilňovat, zplošťovat, umrtvovat - a přece ho nakonec natrvalo zastavit nelze: třebas tiše, v skrytu a zvolna - přeci jde dál; třebas tisíckrát sobě odcizen - přeci se vždy znovu nějakým způsobem vrací sám k sobě; byť by byl sebevíc znásilněn - přeci jen nakonec vždycky přežije moc, která ho znásilňovala. Nemůže tomu být jinak díky hluboce kompromisní povaze každé "entropické" moci, která potlačuje a může potlačovat život jen tehdy, když nějaký život existuje, a která je tedy koneckonců zároveň na život existenčně odkázána, aniž by ovšem on byl existenčně odkázán na ni. Jediná síla, která může život na naší planetě skutečně zničit, je ta síla, která nezná kompromisu: totiž globální kosmická platnost druhého zákona termodynamiky.

Nelze-li natrvalo zničit život, nelze ovšem úplně zastavit ani dějiny: pod těžkým příkrovem nehybnosti a pseudodění teče jejich tajný pramínek a pomalu a nenápadně podemílá ten příkrov. Může to trvat dlouho, ale jednoho dne se to musí stát: příkrov už není sto dále odolávat a začíná prskat.

A to je okamžik, kdy se začíná opět cosi viditelného dít, cosi skutečně nového a jedinečného; cosi, co nebylo naplánováno v oficiálním kalendáři "děni"; cosi, u čeho nemáme najednou pocit, že je jedno, kdy se to děje a že se to děje. Cosi opravdu historického v tom smyslu, že se tím opět hlásí ke slovu dějiny.

Jak se ovšem mohou - v našich konkrétních podmínkách - dějiny "přihlásit ke slovu"? Co taková perspektiva vlastně konkrétně znamená?

Nejsem ani historik, ani prorok, nicméně jistým pozorováním - pokud jde o strukturu takových okamžiků - tu člověk přeci jen uniknout nemůže.

Tam, kde existuje - aspoň do jisté míry - otevřená soutěž o moc jako jediná skutečná záruka veřejné kontroly moci /a v-
posledku i jakékoli svobody slova/, musí žít společenská moc, ať už se jí chce nebo nechce, v jakémsi trvalém a otevřeném dialogu s životem společnosti; je nucena průběžně řešit nejrozmanitější otázky, jež před ni život staví. Kde otevřená soutěž o moc neexistuje /a kde je tudíž zákonitě dříve nebo později potlačena i svoboda slova/ - což je případ každého "entropického" režimu -, tam se společenská moc nepřizpůsobuje životu, ale snaží se přizpůsobit život sobě, což znamená, že místo aby jeho skutečné rozpory, nároky a problémy průběžně a otevřeně řešila, prostě je zastírá. Tyto rozpory a nároky nicméně kdesi pod pokličkou existují, hromadí se, narůstají, aby v určitém okamžiku, kdy je už poklička nemůže udržet, pro-
nikly ven. A to je právě onen okamžik, kdy příkrov nehybnosti puká a do arény opět vstupují dějiny.

Co se tedy potom vlastně stane?

Společenská moc má sice ještě dost síly k tomu, aby zne-
možnila otevřenou realizaci tlaku životních rozporů ve formě otevřené diskuse a otevřené soutěže o moc, nicméně nemá už dost síly k tomu, aby tomuto tlaku úplně vzdorovala. A tak život vtrhá aspoň tam, kam vtrhnout může: do skrytých kuloárů moci, kde si vynucuje skrytou diskusi a posléze skrytou soutěž o moc. Společenská moc je ovšem nepřipravena - jakýkoliv obsažnější dialog s životem je mimo obzor jejích způsobi-

lostí - a tak propadá panice: život v jejích kabinetech roztvá zmatek v podobě osobních konfliktů, intrik, nástrah a soubojů, ba proniká, lze-li to tak říci, dokonce přímo do jednotlivých reprezentantů: mrtvolná maska neosobnosti, kterou funkcionářům dávala jejich identifikace s monolitní mocí, náhle padá a za ní se objevují živí lidé, docela "lidsky" soupeřící o moc a bojující - jeden proti druhému - o svou záchranu. Je to známý okamžik palácových revolucí a pučů, náhlých a těžko zvenčí srozumitelných výměn osob ve funkcích a též v prosloveh; okamžik odhalování skutečných nebo vykonstruovaných spiknutí a tajných center; okamžik zveřejňování skutečných nebo smyšlených zločinů a vyhrabávání dávných vin; okamžik vzájemného vylučování z různých orgánů, vzájemného špinění a případně i zatýkání a procesů. A jestli dosud mluvili všichni nositelé moci touž řečí, v týchž frázích, o týchž cílech a jejich úspěšném plnění, pak nyní náhle se tento monolitní blok moci rozpadá na navzájem odlišitelné jedince, jimž sice zůstala dřívější společená řeč, kteří ji však najednou užívají k vzájemnému osobnímu obviňování - a my překvapeni slyšíme, že řadě z nich /totiž těm, co v skryté soutěži o moc prohráli/ vůbec nešlo o vyhlášené cíle a že je vůbec úspěšně neplnili, ale právě naopak, zatímco jiným /to jest těm, kteří vyhráli/ opravdu o tyto cíle běží a jedině oni jsou sto je úplně plnit.

Oč racionálněji byl tedy po léta budován onen oficiální kalendář pseudodění, o to iracionálněji podobu mívá pak náhlý vpád skutečných dějin; všechna jejich po léta potlačovaná neopakovatelnost, jedinečnost, nevypočitatelnost, všechno jejich po léta popírané tajemství se provalí v jediné chvíli: a jestli jsme po léta nemohli být nikdy ničím drobným, každodenním překvapení, teď se dožíváme jediného velkého překvapení - to však stojí zato. V všechna "nepořádnost" dějin, po léta umělým pořádkem potlačovaná, teď najednou tryská ven.

Jak bychom to neznali. Jako bychom to už tolikrát nemohli v naší části světa pozorovat. Stroj, po léta pracující zdánlivě bezchybně, bez výkyvů, bez komplikací, přes noc se rozsype a sestava, která probouzela dojem, že bude ve své neměnné podobě vládnout do konce světa, protože neexistuje síla, která by ji mohla v tomto prostředí jednomyslných voleb a jednomyslného hlasování zpochybnit, se z ničeho nic rozpadá. A my udiveni zjišťujeme, že všechno bylo docela jinak, než jsme si mysleli.

Okamžik, kdy se přežene takové tornádo zatuchlým světem stabilizovaných mocenských struktur, zdaleka ovšem nebývá nám všem, kteří jsme vně moci, jen předmětem pobavení. Sice nepřímou, přesto však běží vždy koneckonců i o nás: anebo to snad onen tichý a dlouhodobý tlak života, těch neustále potlačovaných a přesto nikdy nepotlačitelných celospolečenských potřeb, zájmů, rozporů a napětí, který vždy znovu vyvolává ony otřesy moci? A jaký potom div, že se společnost vždy znovu v takových chvílích probouzí, že se k nim upíná nebo že je zjitřeněji vnímá, že je nechává na sebe působit a pokouší se jich využít. Tyto otřesy téměř vždy probouzejí nějaké naděje nebo nějaké obavy; téměř vždy otevírají - ať už skutečně nebo zdánlivě - prostor pro novou realizaci různých sil a intencí života; téměř vždy akcelerují různé pohyby ve společnosti.

To vše v sobě ovšem zároveň obsahuje téměř vždy - právě díky hluboce nepřirozené struktuře takových způsobů konfrontace s životem, jakými jsou tyto náhlé mocenské otřesy - i četná velká a předem nespočitatelná rizika.

Pokusím se blíže osvětlit jeden typ takových rizik.

Jestli se člověk denně mlčky podřizuje neschopnému nadřazenému, jestli denně s vážnou tváří absolvuje rituály, které mu jsou ve skutečnosti k smíchu, jestli bez zdráhání příše do dotazníku opak svého skutečného mínění a je ochoten veřejně se zříkat sám sebe, jestli bez obtíží předstírá sympatii nebo dokonce lásku tam, kde pocituje ve skutečnosti lhostejnost nebo odpor, neznamená to všechno ještě zdaleka, že v něm nadobro vyschnul jeden ze základních lidských citů: totiž cit pro ponížení.

Naopak: i když o tom nikdo nemluví, přesto lidé velmi přesně cítí, čím je jejich vnější klid vykupován: trvalým ponížením jejich lidské důstojnosti. Oč méně se přitom tomuto ponížení bezprostředně brání - ať už jim v tom pomáhá schopnost vypudit ho ze svého vědomí a nalhat si, že se vlastně tak moc neděje, nebo prostě schopnost zatnout zuby - o to hlouběji se zapisuje do jejich citové paměti. Ten, kdo dokáže bezprostředně svému ponižování vzdorovat, dokáže též brzy na ně zapomenout; kdo je dokáže dlouho naopak mlčky snášet, dokáže si je i dlouho pamatovat. A tak ve skutečnosti nic nezůstává zapomenuto: všechen vytrpěný strach, všechna vynucená přetvářka, všechno to trapné a nedůstojné šaškování - a možná ze všeho nejvíc pocit prokázané zbabělosti - to vše se kdesi na dně společenského vědomí usazuje a strádá, to vše tam tiše pracuje.

Není to přirozeně nijak zdravá situace: boláky nejsou včas operovány, zvolna hnisají, hnis nemůže z těla ven, otrava se šíří po celém organismu; přirozený lidský cit se nemůže dlouho objektivizovat a jeho dlouhodobé zajetí v pouhé citové paměti ho zvolna deformuje v nezdravou křeč, v cosi jedovatého - jako když nedokonalým spalováním vzniká kysličník uhelnatý.

Jaký pak div, že ve chvíli, kdy příkrov puká a láva života tryská ven, objevují se v ní vedle rozvážné snahy po nápravě předchozích křivd a vedle touhy po pravdě a po změnách, adekvátních potřebách života, i prvky žlučovité nenávisti, pomstychtivé zloby a jakési horečnaté touhy po okamžité satisfakci za všechno prožité poníženi. / Zbrklý a situaci často nepřiměřený charakter této touhy vyplývá přitom do značné míry i z nejasného tušení, že vlastně toto vzplanutí přichází pozdě, v době, kdy už nemá smysl, protože ztratilo aktuální podnět a s ním i aktuální riziko, a kdy je vlastně už jen náhražkou za něco, co se ve skutečnosti mělo udát v docela jiné době. /

Jaký pak div, že reprezentanti společenské moci, po léta zvyklí na absolutní souhlas, jednomyslnou a bezvýhradnou podporu a na totální jednotu totální všeobecné přetvářky, jsou v takové chvíli výtryskem potlačeného citu tak šokováni, cítí se být tak neslýchaným způsobem ohroženi a ve svém ohrožení - jakožto jediných garantů existence světa - spatřují tak neslýchané ohrožení celého světa, že neváhají ke své a jeho záchraně volat na pomoc miliónové cizí armády.

Jeden takový výbuch jsme nedávno zažili. Ti, kteří po léta ponižovali a uráželi člověka a kteří pak byli tak šokováni, když se tento člověk pokusil ozvat, nazývají dnes tu dobu "vzplanutí vášní". Jaké vášně však vlastně vzplanuly? Kdo ví, jak dlouhé a obsáhlé ponižování tomu výbuchu předcházelo, a kdo chápe onen psychologickosociální mechanismus exosteridiální reakce na dlouho snášené poníženi, měl by být spíš zaražen tím, jak relativně klidnou, věcnou a dokonce loyální podobu ten celý "výbuch" měl. Přesto jsme za ten "okamžik pravdy" museli, jak známo, krutě zaplatit.

Dnešní společenská moc se hluboce liší od té, která předcházela tomuto nedávnému výbuchu. Nejen proto, že zatímco tamta byla tak říkajíc "originálem" a tato je jen jeho zformalizovanou imitací, neschopnou reflektovat míru, do jaké byl mezitím onen "originál" demystifikován, ale především proto, že zatímco dřívější moc se opírala o reálné a nikterak zanedbatelné sociální zázemí v podobě důvěřivé /byť postupně kle

sající/ podpory části obyvatelstva a o reálnou a nikterak zanedbatelnou / byť postupně vyprchávací/ sugestivitu původně slibovaných sociálních perspektiv, ta dnešní se opírá už jen a jen o sebezáchovný pud ovládající menšiny a o strach ovládané většiny.

Těžko si lze za těchto okolností představit všechny předpokladatelné alternativy průběhu eventuálního budoucího "okamžiku pravdy", totiž způsob, jakým tak komplexní a tak otevřené celospolečenské ponížení by se mohlo jednou dožadovat své satisfakce; a vůbec už nelze odhadnout rozsah a hloubku tragických následků, jež by ten okamžik mohl a asi musel nakonec našim národům přinést.

Člověk v této souvislosti musí až zarážet, jak velká je neschopnost moci, vydávající se za tu nejevědečtější, jaká tu kdy byla, pochopit elementární zákony svého vlastního fungování a poučit se ze svých vlastních dějin.

Nebojím se, jak patrně, že s nástupem dnešního vedení skončil v Československu život a definitivně se zastavily dějiny. V dějinách dosud po každé situaci a po každé éře přišla jiná situace a jiná éra, a dosud vždycky byla - ať už k dobru člověka nebo k jeho škodě - ta nová situace nebo éra zcela vzdálená všem představám o budoucnosti, které měli organizátoři a vládcové epochy předchozí.

Bojím se něčeho jiného. Celý tento dopis vlastně hovoří o tom, čeho se ve skutečnosti bojím: nesmyslně tvrdých a dlouhodobých následků, které celé to dnešní znásilnění bude mít pro naše národy. Bojím se toho, čím budeme muset všichni zaplatit to drastické potlačení dějin, to kruté a zbytečné zahánění života kamsi do podzemí společnosti a lidské duše, ten nový násilný "odklad" všech možností aspoň trochu přirozeně - jako společnost - žít. A jak snad vyplývá z toho, co jsem před chvílkou napsal, nejde mi přitom jen o to, co průběžně platíme v měně každodenní hořkosti ze společenského znásilnění a lidského ponížení, ani pouze o tu vysokou daň, kterou budeme muset zaplatit v podobě dlouhodobého duchovního a mravního úpadku společnosti, ale jde mi také o tu těžko dnes odhadnutelnou daň, kterou by nám všem mohl vynést onen okamžik, kdy se příště přihlásí o svá práva život a dějiny.

Odpovědnost vedoucího politika za situaci v zemi bývá různá a nikdy přirozeně není absolutní: nikdo nevládne sám, jistý díl odpovědnosti tudíž nesou i ti, kteří vedoucího politika obklopují; žádná země nežije ve vakuu, její politiku tedy vždycky tak

či onak ovlivňuje i politika jiných zemí; za mnoho mohou samozřejmě vždycky i ti, kteří vládli dříve a jejichž politika předurčovala situaci, v níž se země ocitá; za mnoho mohou konečně i občané - at už každý jednotlivě, totiž jako svéprávný tvor svým denním osobním rozhodováním spoluvytvářející celkový stav, anebo všichni dohromady jako určitý historicko-sociální celek, limitovaný podmínkami, v nichž se vyvíjí, ale zároveň tyto podmínky zpětně limitující.

Navzdory těmto omezením, platícím přirozeně i v naší dnešní situaci, je Vaše odpovědnost jako vedoucího politika stále veliká: spolurozhodujete o klimatu, v němž je nám všem dáno žít, a máte tudíž přímý vliv i na konečnou výšku té daně, kterou naše společnost zaplatí i svou dnešní "konsolidaci".

V Češích a Slovácích - tak jako v každém národě - žijí paralelně nejrozmanitější předpoklady: měli jsme, máme a budeme mít hrdiny, stejně jako jsme měli, máme a budeme mít uduvače a zrádce. Jsme schopni rozvinout svou tvořivost a fantazii, duchovně a mravně se vzepnout k nečekaným činům, bojovat za svou pravdu a obětovat se pro druhé, ale právě tak jsme schopni propadnout totální lhostejnosti, nezajímat se o nic, než o své břicho a navzájem si jen podrážet nohy. A i když hlavy nejsou žádné püllitry, do nichž může kdokoliv nalít cokoliv/tato arogantní představa o lidu se často vyskytuje v oficiálních projevech v podobě té strašné fráze, že "nám" - to jest vládě - je to či ono "zanést do hlav lidí"/, přesto přeci jen na vůdcích velice záleží, která z těch všech protichůdných dispozic, jež ve společnosti dřímají, budou mobilizovány, kterým z těch potencialit se dá příležitost k uplatnění a které budou naopak potlačeny.

Zatím je systematicky aktivizováno a rozvíjeno to nejhorší v nás - sobectví, pokrytectví, lhostejnost, zbabělost, strach, rezignace, touha osobně ze všeho vyklouznout bez ohledu na obecné důsledky.

Přítom i dnešní státní vedení má možnost působit svou politikou na společnost tak, aby nebyla dáována příležitost tomu horšímu, ale tomu lepšímu v nás.

Zatím jste zvolili tu pro sebe nejnehodnější a pro společnost nejnebezpečnější cestu: totiž cestu vnějšího zdání za cenu vnitřního úpadku, cestu zvyšování entropie za cenu umrtvování života, cestu pouhé ochrany své moci za cenu prohlubování duchovní a mravní krize společnosti a soustavného ponižování lidské důstojnosti.

Přitom máte možnost i v rámci svých omezení udělat mnoho pro aspoň relativní zlepšení situace: možná by to byla cesta namáhavější, méně vděčná, její výsledky by se neobjevily hned, leckde by narážela na odpor, rozhodně by to však byla z hlediska skutečných zájmů a perspektiv naší společnosti cesta nepoměrně smysluplnější.

Jako občan tohoto státu žádám tímto otevřeně a veřejně Vás a s Vámi i všechny ostatní vedoucí představitele dnešního režimu, abyste věnovali pozornost souvislostem, na něž jsem se Vás snažil upozornit, abyste v jejich světle zvážili míru své historické odpovědnosti a jednali v souladu s ní.

Václav Havel
spisovatel

8.4.1975

Vážený pane presidente.

Zanedlouho oslaví náš lid 30. výročí vítězného ukončení strašné a krvavé druhé světové války, rozpoutané německým fašismem. Toto výročí je i výročím osvobození Československa. Národům ČSSR se tím otevřela cesta k výstavbě socialismu, k vybudování sociálně a politicky spravedlivého řádu. Od té doby již uplynulo 30 let, naplněných úspěchy, nadějemi, ale i chybami a zklamáními. Došlo i ke sporům o to, jak řešit různé politické otázky našeho rozvoje. Historie lépe než my současníci posoudí složitost doby a zvaží úlohy jednotlivých osob.

V důvěře ve Vaši velkorysost a politickou prozíravost obracíme se na Vás, pane presidente, s podnětem, abyste v souvislosti s 30. výročím osvobození Československa a hodnocením všeho toho, co náš lid za tu dobu vykonal, věnoval svou pozornost té skutečnosti, že řada našich spoluobčanů, kteří ve svém životě věnovali mnoho úsilí pokroku a socialismu, byla v posledních zhruba pěti letech vyšetřována bezpečnostními orgány, obžalována a nakonec odsouzena pro trestné činy proti republice. Nejsme dostatečně informováni o podrobnostech činnosti, pro kterou byli odsouzeni - také proto, že účast veřejnosti při soudním řízení byla vyloučena. Nechceme jakkoli zlehčovat činnost skutečných nepřátel socialismu a republiky, žádáme pouze, abyste vzal v úvahu naše přesvědčení, že v žádném případě z těch, o kterých víme, a u žádné osoby, kterou známe, nemohlo jít o jednání vedené úmyslem rozvracet či jinak poškozovat socialistické zřízení.

I když nemáme po ruce přesná čísla, řada důkazů svědčí o tom, že počet osob odsouzených za politické delikty v posledním pětiletí je veliký. Ve výkonu trestu je dosud značná část těchto lidí. Jde například o tyto osoby:

doc. dr. Milan Hübl, bývalý rektor Vysoké politické školy ÚV KSČ a člen MV KSČ v Praze,

doc. dr. Jaroslav Šabata, bývalý tajemník KV KSČ v Brně,

doc. ing. Antonín Rusek, člen předsednictva České národní rady a poslanec Federálního shromáždění,

dr. Jan Tesař, historik,

Jiří Müller, studentský funkcionář, a další a další.

Používáme svého práva daného občanům ČSSR ustanovením čl. 29 Ústavy a obracíme se na Vás /a kopii tohoto podání též

k dalším orgánům a zastupitelským sborům/ s tímto podnětem, týkajícím se Vašeho práva udělovat amnestii, jak je zakotveno v čl. 61 odst. I písm.j/ ústavního zákona č. 143-1968 Sb.

Prosíme Vás, abyste naši žádost a podnět o udělení amnestie osobám odsouzeným za politické delikty posledních let považoval za součást celkového úsilí o humanizaci a demokraticizaci našeho života, za hlas poctivých lidí. Není nám lhostejný osud spoluobčanů, kteří za názory a jednání, jež nelze pokládat za nepřátelské socialismu a republice, jsou odtrženi od svých rodin a přátel, zbaveni osobní svobody.

Podepsáni:

Jaroslav Vitáček
Václav Doležal
Josef Stehlík
Jaromír Litera
Přemysl Vondra
Věnek Šilhán
Václav Prchlík
Vladimír Stern
Marie Švermová
Katrín Smrkovská
Věra Štovičková
Milan Machovec
Luboš Kohout
Milan Hošek
Karel Kyncl

Praha duben-květen 1975

Spisovatelům a jejich organizacím
v zemích, jejichž vlády se podílejí
na Konferenci o bezpečnosti a spo-
lupráci v Evropě /k rukám H. Bölla
a A. Millera/.

Milý Heinrichu Bölle,
Milý Arthurere Millere,

obracím se na Vás jako na své osobní přátele, kteří vědí,
kdo jsem a jak myslím a jako na významné autory, kteří svým
dřlem přispěli k tomu, že dnešní svět není ještě horší než je -
abych Vaším prostřednictvím mohl oslovit všechny své kolegy
na tzv. Západě a na tzv. Východě.

Nemám v úmyslu psát politický manifest nebo stížnost. Vše,
co bylo třeba říci, jsem již řekl či řekli moji spoluobčané. Ne-
chci přilévat oleje do ohně sporů, nýbrž hledat východisko ze
situace, jež není ostatně typická jen pro Československo. Je
vyvolána společenským hnutím a mocenským konfliktem toho dru-
hu, s jakým se v historii setkáváme a asi budeme setkávat na-
dále.

Desítky českých a slovenských spisovatelů žijí a pracují
již po sedm let za podmínek, které jsou důsledkem roku 1968.
Ať již ony tehdejší události i náš podíl na nich hodnotíme po-
sitivně či negativně, jedno je všem známo: neporušovali jsme
tehdy svými činy ani zákony, ani spisovatelskou etiku. Anga-
žovali jsme se pro myšlenky, které byly politickou mocí dočas-
ně potlačovány. Tot vše.

Omezují-li se tedy bezprostřední represálie na krátká věz-
nění, odposlechy, sledování, výslechy, domovní prohlídky,
nelze to chápat jako zvláštní milost, nýbrž jako výraz sku-
tečnosti, že i státní moc je si vědoma, jak těžké by pro ni
bylo dokázat nám před světem a před vlastním národem trest-
né činy. My sami, ač nás obviňují z nejabsurdnějších hříchů,
nemůžeme dělat více než sedět doma a pokračovat v práci.

Dalo by se očekávat, že takový postoj bude režim postup-
ně hodnotit jako výraz dobré vůle, jako snahu podílet se, ač
ve stavu nemilosti, na rozvoji národní kultury. Už proto, že
právě tento režim se odvolává na jednomyslnou podporu všech
obyvatel, už proto, že k oněm více či méně postiženým patří
většina známých umělců a konečně i proto, že je zřejmé, že
nejsme protivníky ve smyslu cílů, nýbrž metod.

Po sedmi letech jsme však - jak my, tak režim - tam, kde
jsme začali. My neseme osud těch, jež jsou odsouzeni k mlče-

ní a režim sklízí ostudu za to, že umlčuje. Nabízí-li /jen některým/ jako východisko cestovní pas, pak je současně vystavuje hrozbě, že ztratí po vycestování, třeba i nezaviněně, státní občanství a budou tak násilně vytrženi z domácích souvislostí. Tedy opět umlčení, jen formou odlišné.

V tomto střetnutí není vítězů ani poražených, jsou jen padlí. Jedni nevydrželi fysicky, druzí duševně. Jejich ponižující sebekritiky jsou při tom zřejmě to nejsmutnější, i když jsou mnohdy diktovány jen lidskými pohnůtkami, aby jeden mohl znovu publikovat, aby jeho děti mohly studovat... Dospělý muž, který jedním tiskovým prohlášením odvolá vše, zač se celým svým dílem a životem zasazoval, ztrácí rázem úctu přátel, čtenářů, ale i úctu mocných, neboť ti vědí nejlépe, jaké má toto "prohlédnutí" příčiny a jakou váhu. A konečně si přestane vážit i sám sebe, pokud jeho organizmus nevyprodukuje obranou látku v podobě cynismu. Co je vlastně lepší?

Někteří spisovatelé, mezi něž patřím, mají štěstí. Mohou díky různým okolnostem vydávat své práce i nadále legálně alespoň v zahraničí. Mají štěstí potud, že vědomí živé konfrontace se světem je posiluje a že - přes tvrdá diskriminační opatření - mají přece jen menší existenční starosti. Viděno ovšem z hlediska nejpůvodnějšího smyslu literatury, co by produktu ducha a řeči určitého společenství, jež především musí hodnotu této literatury posuzovat, nejsme na tom lépe než ti, kteří píší jen do šuplete.

Je-li pak příliš šuplat a trvá-li šuplíková etapa dlouho, bez výhledu, že se něco změní, pak postihne strukturální porucha nejen literaturu, nýbrž celou národní kulturu. O to nebezpečněji, čím více je její stagnace v rozporu s dalším vývojem techniky a konsumu, jak dokazuje nejpřesvědčivěji analýsa Václava Havla, kterou poslal v dubnu t.r. jako otevřený dopis Dr. Gustávu Husákovi. Doporučuji tuto analýsu důrazně Vaší pozornosti.

Vy oba, milý H.B. a milý A.M., jste s naší situací seznámeni: byli jste očitými svědky jejího vzniku a vývoje. Víte proto, že jsme sice zůstali věrni svému přesvědčení, ale omezili se pouze na obranu proti nejkřiklavějším nespravedlnostem. Z toho důvodu jsem se např. - na doporučení přátel - omluvil Güntheru Grassoovi, že na jeho dopis o demokratickém socialismu, zveřejněný v minulém roce v časopise Die Zeit, zatím neodpovím.

Podřídil jsem vše jedinému cíli: psát a vytvářet legální možnost k tomu, abych mohl posuzovat napsané s názory alespoň nej-

užšího okruhu nejbližších čtenářů a přátel. V době rotaček a moderní komunikační techniky se tak desítky dospělých a známých spisovatelů museli vrátit do svých studentských let: píšeme rukopisy s kopiemi, ty si vyměňujeme anebo je necháme za honorář opisovat. Nejedná se při tom o nelegální činnost; každý exemplář je autorem podepsán. Nejde ovšem ani o studentskou hru. Svobodná edice, která tak vznikla, má dnes už téměř padesát titulů třiceti autorů.

Abychom měli možnost reflektovat i aktuální lidské otázky, k čemuž nám dříve sloužil tisk, píšeme a vzájemně si posíláme fejetony o jaru, o velikonocích, o nedostatku surovin a potravin, o začátcích lidské kultury... Tyto texty, samozřejmě nikoliv anonymní, se rozšiřují rychlostí, jež sama nejlépe vyvrací tvrzení režimu, že jsme autoři národem zavržení.

Čas nevinnosti této rukopisné literatury skončil ovšem v dubnu t. r., kdy tým státní bezpečnosti při domovních prohlídkách u řady mých kolegů a jiných občanů se soustředil především na zabavování manuskriptů tohoto druhu. Vrcholem bylo zabavení i nedodělaných prací, jako např. 1 000 stránek rukopisných poznámek filosofa Karla Kosíka.

To mnou otřásl. Čekal jsem, že kolegové dostanou po svých žádostech o vrácení prací alespoň odpověď. Dosud se tomu tak ale nestalo a musím se tedy cítit stejně ohrožen jako oni. Nevzniká tak snad precedenční případ, podle něhož může policie nyní vniknout kamkoliv a odnést cokoli? Mám snad každou stránku kterou napíšeš, psát s kopií a tu pak večer někam schovávat?

Uzavírá se začarovaný kruh vypadající takto: podle měřítek státní moci je spisovatelem jen ten, kdo píše a publikuje. Aby nemohl být spisovatelem, kdo se moci znelíbil, je publikování jeho děl nejprve totálně zakázáno. Pak jsou už dokonce zabavovány jeho rukopisy. A konečně je zakazováno i psát.

Proto odesílám tento dopis a kladu následující otázky:

1. Je vůbec možné, aby spisovatel, zasluhující si tohoto označení, nepřemýšlel a nepsal o konfliktech své společnosti, byť je momentálně odlišného názoru než ti, co moc mají? Dopouští se tak protistátního jednání?
2. Má vláda, která podepsala Chartu lidských práv, vůbec právo umlčovat podle zákona nevinné, třeba umělce jen proto, že se provinují tím, že trvají na odlišných názorech? Smí je okrádat o publikační možnosti i v tak primitivní podobě, jako je opisování jejich děl?

3. Má taková vláda právo zabavit manuskript, na němž autor teprve pracuje, a který nebyl zveřejněn ani v opise? Jaký je vůbec rozdíl mezi takovým rukopisem a samotným myšlením?
4. Může být v moderním světě, v němž každá míra trestu je srovnatelná, a kde po odpykání trestu je i zločincům umožněn návrat do života, uvalena klatba na autora nebo valnou část jeho díla?
5. Je to apartheid či nikoliv?
6. Mohou autorské a umělecké organizace tohoto světa včetně Unesco nebrat tento stav prostě na vědomí?
7. Může mít evropská kulturní spolupráce, aniž je podobná situace překonána a vytvořeny proti jejímu opakování záruky, vůbec perspektivu?
8. Je kultura majetkem národa a státu, tak jako třeba teritorium nebo armáda, nebo je vlastnictvím lidstva, jako třeba fyzikální zákony nebo atmosféra?...

Žijeme v době, kdy nejen umělci a vědci, ale i mnozí státníci se kloní k názoru, že sporné otázky je třeba řešit jednáním a ne násilím. Ostatně příprava Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě je toho důkazem. Jsme svědky toho, že se státníci stále častěji angažují při řešení konfliktů, jež neohrožují bezprostředně jejich země, protože chápou, že mír je nedělitelný a že patří všem.

Nuže: domnívám se, že i kultura je nedělitelná a patří všem. Vyrůstal jsem nejen pod vlivem Haška a Čapka, nýbrž i Stendhala a Majakovského a jako dramatik i Dürrenmatta a Shawa. Čech Jan Neruda propůjčil své jméno velkému Chilanovi; Pražan Kafka ovlivnil světovou literaturu jako málokdo. Proč by se tedy neměli spisovatelé angažovat v problémech svých kolegů, ač nejsou momentálně ohroženi sami?

Situace české a slovenské literatury přímo volá po podobné misi. Nemohli byste proto Vy, Heinrichu Bölle a Arthure Mi llere, a s Vámi i další kolegové ze všech zemí, jejichž vládám jde o evropskou bezpečnost a spolupráci, přijet do Prahy a Bratislavy, vyslechnout rozdílná stanoviska a pokusit se o zprostředkování takového modus vivendi, který by pomáhal i v budoucnu při podobných případech? Vláda, zasazuje-li se opravdu upřímně o mírové řešení krvavých srážek mezi státy rozdílného společenského zřízení, nemůže přece zastávat opačný princip, jde-li o nekrvavé spory mezi skupinami občanů s různými názory.

A pro případ, že takový pokus ztroskotá: nemohla by být

z iniciativy spisovatelů a jejich organizací svolána evropská nebo světová konference o poslání kultury v epoše konsumní technokracie a o účinném řešení konfliktů mezi kulturou a mocí, jež vznikají neustále, v nejrůznějších částech světa? Podíleli bychom se na ní alespoň z dálky našimi diskusními příspěvky, nemohli-li bychom více.

Naši předchůdci, čeští a slovenští spisovatelé mezi dvěma světovými válkami, komunisté jako Kisch a demokraté jako Čapek, dělali vše myslitelné, aby pomohli ohrožené německé kultuře. I moje generace podporovala dlouhá léta sympatiemi i konkrétními činy všechny kolegy, kteří se i v těžkých časech pokoušeli udržet kontinuitu své národní kultury, ať již ve své vlasti, jako oběti Mc Carthyismu, nebo v české emigraci: v Čechách jsem poznal Pablo Nerudu a spřátelil se s Nazimem Hikmetem. Nezasloužíme si tedy nyní přátelskou radu a pomoc také my - socialisté v socialistické zemi, i když nebojujeme o svůj život, nýbrž, zásluhou historického vývoje, "jen" o právo být tím, čím jsme, totiž spisovateli?

Zbývá mně už jen vysvětlit, proč tento otevřený dopis určný mnohým adresuji a posílám Vám. Je tomu tak proto, že centra státní moci, jež nám brání v normální komunikaci se světem, v poslední době ovlivňují i zahraniční novináře v Praze akreditovaných tiskových agentur. Ti pak, aby se vyhnuli těžkostem, rozhodli se - ví bůh z čí iniciativy, že budou naše texty posílat dále pouze jednotně: buď všichni nebo nikdo. Druhé alternativě dávají zřejmě přednost, i když tak mizí sám smysl jejich zdejšího působení. Zasloužili se tak o vznik druhé censury, která je ještě absurdnější než ta prvá.

Proto mě nezbývá než hledat novou cestu: vyzvat Vás oba, přátele, kterých si cením jako autorů i jako lidí, abyste seznámili s mým dopisem a s mými otázkami, způsobem jenž uznáte za vhodný, kolegy i spisovatelské organizace a vůbec kulturní veřejnost všech v oslovení tohoto dopisu zmíněných zemí. Nedělám to jen pro sebe. Činím tak v přesvědčení, že se jedná o vážnou záležitost, která se týká i Vás a druhých.

S pozdravem a v očekávání Vašich zpráv Vás

Pavel Kohout

Praha 9.6.1975

/Text je neoficiálním překladem německy psaného originálu. Index

Vážené kolegyně, vážení kolegové.

Jak si mnozí z vás vzpomínají, došlo před pěti lety na Světovém kongresu historiků v Moskvě k jistému "incidentu". Profesor Eberhard Jäckel z university ve Stuttgartu vystoupil s protestem proti tomu, že někteří českoslovenští historikové jsou pronásledováni a že byli propuštěni ze svých míst.

Profesoru Jäcklovi se tehdy neodvážil za československé historiky přítomné na kongresu odpovědět nikdo z představitelů těch militantních sil, které právě v roce 1970 pomáhaly "očistovat" české university a vědecké ústavy po desítkách od historiků. Na tribunu poslaly za sebe člověka, který se těšil autoritě zahraničních kolegů, aby vyslovil politování nad "politickými poznámkami" profesora Jäckla.

Neměl jsem příležitost zeptat se Jiřího Kořalky - tak se jmenuje český historik, který se tehdy pokusil desavuovat profesora Jäckla - zda tehdy hovořil také bona fide, anebo jen proto, aby se zachránil při čistkách, které ho také ohrožovaly. Ale jedno vím zcela bezpečně: skutečnost uplynulých pěti let dala za pravdu nikoli Jiřímu Kořalkovi, ale protestujícímu Eberhardu Jäcklovi.

A proto chci především poděkovat všem, kdož v uplynulých letech pozvedli svůj hlas proti perzekuci! československé kultury a československých intelektuálů, v pořadí třetí velké vlně pronásledování od roku 1938. Ze své nejosobnější zkušenosti mohu potvrdit, co pro mne lidsky i vědecky znamenala solidarita a podpora kolegů-historiků v zahraničí, jak mi manifestace jejich kolegiality, přátelství a různorodá pomoc pomáhaly přežít nejhorší období bezprostředně po ztrátě zaměstnání, snášet perzekuci ze strany totalitního režimu, neztratit zcela kontakt se svobodným a kritickým myšlením ve světě, nepřestat být historikem aspoň vnitřně, aspoň ve volném čase.

Svět nemlčel ani před čtyřmi lety, kdy československá generální prokuratura a československá státní bezpečnost /tj. tajná státní policie/ zahájily trestní stíhání proti mně a jednomu z mých nejbližších kolegů a přátel za účast na sestavení a vydání dokumentace Sedm pražských dnů 21. - 27. srpna 1968, která si ať už právem či neprávem vysloužila název Černá kniha. Nebýt těchto protestů ocitl bych se bezpochyby ve vězení, vše k tomu bylo připraveno.

Cítím se proto hluboce zavázán kolegům A. P. J. Taylorovi a H. R. Trevor Roperovi, kteří první pozvedli svůj hlas v "Times" proti pronásledování autorů a vydavatelů Černé knihy.

Vřele děkuji i všem ostatním, kteří je následovali, na prvním místě profesoru londýnské university F.L. Carstenovi a kolegům ze St. Antony's College v Oxfordu, kteří mne v roce 1969 přijali jako hosta mezi sebe a od té doby mi dali mnohokrát pocítit, že mne nepřestali považovat za svého "fellow".

V době, kdy jsem byl vyslýchán státní bezpečností, byl mi předložen mezi jiným také dopis Americké historické asociace adresovaný představiteli Československé akademie věd. Ze srdce děkuji výkonnému výboru rady Asociace, jež tu ústy svého tajemníka Paula L. Warda tak vřelými slovy playdovala "jménem vědy a humanity", aby byla věnována "náležitá úcta vědeckému vydávání dokumentů pro informaci potomstva" a aby bylo upuštěno od žaloby proti autorům zmíněné publikace. Nemohu při tom nevpomenout absurdní fakt, že příslušný důstojník státní bezpečnosti přiložil tento dopis ke spisům jako důkaz o tom, že "publikace Sedm pražských dnů sloužila a nadále slouží buržoazním ideologům jako prostředek vyvolávání emocionálních a protisocialistických nálad".

Projevů solidarity a protestů proti pronásledování historické vědy bylo zajisté mnohonásobně více. Není mou vinou, jestliže jsem neměl možnost zaregistrovat všechny a nemohu-li za ně jednotlivě poděkovat.

Vystupuji-li se svým poděkováním takto veřejně až dnes, má to své závažné příčiny. Moji přátelé mezi vámi, kteří se se mnou setkávali v Praze v uplynulých šesti letech, vědí, že jsem se nikdy za tu dobu neponížil před represivní mocí a že jsem vyvinul velké úsilí, abych bránil svou vědeckou a lidskou integritu i svá občanská a lidská práva, že jsem nerezignoval na nic z toho, co považuji za právo a povinnost historika.

Nedělal jsem však žádná veřejná prohlášení. Nejen proto, že nemiluji reflektor veřejné tribuny a protože jsem si jako řadový historik nárok na takovou tribunu nikdy nedělal. Snažil jsem se také vyhnout dalším přímým konfliktům s mocí, protože člověk má co ztratit, i když ho zdánlivě oberou o všechno. I tehdy, když mu brutální moc vezme práci, kterou má nade vše rád, když ho - po dvaceti letech studia a tvůrčí práce - zaženou do otroctví nekvalifikované práce, když ho připraví i o tu trochu práv, které má ostatní obyvatelstvo, když ho vyšetřují jako zločince za to, co dělal jako historik.

Neemigroval jsem v letech, kdy to bylo tak snadné a kdy jsem k tomu měl všechny možnosti. Domníval jsem se ještě v roce 1969, že bude možné doma pokračovat v započatém díle a ubrá-

nit svobodu tvůrčí práce. Chtěl jsem také hájit dílo své a svých kolegů proti nactiutrhání. A i když se stalo to, co se pak stalo, když byl vydán v Československu zatykač na kulturu a když se ukázalo, že v střetnutí s restaurovanou totalitní mocí nemá kultura šanci, stále bylo ještě co dělat.

Historik přece nepoznává minulost jen v papírech. A když mu znemožní studovat v archívech, zbývá mu ke zkoumání ještě okolní svět. Československo v posledních šesti letech poskytovalo velkou příležitost ke studiu, jak se chová společnost v krizových situacích, jak fungují instituce a mocenský aparát v momentu, kdy se reinstaluje a restauruje jistý typ totalitního režimu, jak se chovají různé sociální skupiny i jednotliví lidé v obtížných situacích, ve chvíli životní zkoušky, v dobách, kdy jsou všechny ostatní otázky přehlušeny jednou jedinou - jak přežít /jako lidé a také jako lidé kultury, tedy i jako historikové/.

Ještě jedna okolnost u mne padala na váhu. Je to asi směšné, ale po léta jsem se nejvíce bál o to, co historik nazývá svým vlastním soukromým archívem. Poznámky, výpisky, rukopisy, dokumentace shromážděná za léta práce v desítkách archívů - bez toho bych si připadal jako ztracený a definitivně ožebračený. A každý z nás ví, jak to lze znehodnotit jediným policejním zásahem. Také tato obava ze zlomyslného zásahu, ze zlomyslné odvety mne vedla k tomu, že jsem svým protestům proti persekuci dával formu soukromých dopisů vládcům, soukromých stížností a soukromých soudních žalob.

I letos v lednu, když mi bylo znemožněno, abych si vydělával peníze na obživu rodiny jako vrátný v jedné pražské vinárně, protestoval jsem proti tomu jen soukromým telegramem adresovaným politickým představitelům Československa. A také letos v březnu, kdy jsem cítil, že už dál nemohu existovat bez archívů, knih a časopisů, bez klidu své pracovny, bez živé komunikace s kolegy a bez živého kontaktu se čtenářem či posluchačem, kdy se mě zmocnila obava, zda nejsem československou formou apartheidu odsouzen na doživotí k existenčnímu a duchovnímu živoření, nepostupoval jsem nijak radikálně. Napsal jsem pouze stručný a zdvořilý dopis - 18 rádek textu - ministroví vnitra, G. Husákovi a V. Bilakovi. Dotázal jsem se jich, zda mi bude dovoleno vystěhovat se s celou rodinou z Československa a zda smím bez nebezpečí trestního stíhání zahájit jednání s institucemi těch států, které přicházejí pro mou emigraci v úvahu.

Jedinou odpovědí na tyto mé umírněné protesty a dotazy,

stejně jako na mé protesty a dopisy v předcházejících letech, bylo mlčení a nová forma persekuce. A tak když 24. dubna 1975 došlo k tomu, co jsem si představoval vždy jako nejtěžší úder a ztrátu, když mi policisté prohledávali dům, předháněli se v horlivosti při hledání toho, čemu říkají ve své řeči "lidí z Marsu" protistátní materiál, když mi posléze odvěkli část knihovny a archívu, když mi zabavili i osobní deník s mými nej-soukromějšími záznamy, když o den později u mého přítele sáhli i na mé dopisy za řadu let, rozhodl jsem se, že zvednu rukavici, kterou mi nepřestajně a opakovaně režim hází do tváře.

Chtěl jsem zůstat historikem, přesvědčen - nikoli sám - že historik musí zůstat věrný své povinnosti a odpovědnosti za všech okolností, že musí pracovat v každé době, vycházející z oprávněného sebevědomí, že je nenahraditelný a nezastupitelný. To je mi soustavně znemožňováno. Netoužil jsem po ničem jiném, než po klidu své pracovny a archívních studoven. Místo toho jsem nucen veřejně se bránit a hlasitě volat o pomoc. Chtěl jsem žít doma, v zemi, v níž jsem se narodil, a pracovat k jejímu prospěchu. Místo toho jsem nucen dožadovat se lidského práva odejít odtud, protože mne tu nenechají lidsky žít.

Vážené kolegyně, vážení kolegové. Je to už nesnesitelné. Tak jako mnoho mých - a tedy i vašich - kolegů trpím naprostým nedostatkem právní, existenční a osobní jistoty. Kdykoli mi může zase vtrhnout do domu skupina policistů vyzbrojených povolením generální prokuratury k domovní prohlídce nebo i k zatčení. Každou chvíli mi mohou vyrvat z psacího stroje i ještě nedopsaný koncept tohoto dopisu. Vždyt ani nevím, zda se mi podaří doručit tyto řádky vašemu zasedání. Zato bezpečně a přesně vím, které ustanovení svých trapných anachronických trestních paragrafů může policie, prokuratura a soud použít za napsání a odeslání tohoto dopisu a jaká je za to trestní sazba. /Ujišťuji vás, že ta část československého trestního kodexu, jež shrnuje tzv. "trestné činy proti republice", je výsměchem Chartě lidských práv, pod níž jsou podepsáni i představitelé Československa. To, čemu se u nás říká "socialistická zákonnost", je v této souvislosti pošlapáním základních lidských a občanských práv./

Politický režim vládoucí v Československu není schopen najít jinou než policejní alternativu své existence. Uplynulo šest let od chvíle, kterou sám označil za začátek takzvané "konsolidace", a je to horší než na začátku. Je zločinem vlast-

nit jiný než vládou povolený časopis, nadále se zabavují knihy, rukopisy, osobní poznámky, osobní korespondence. S československými intelektuály - a nejen s nimi - se zachází hůř než v jiných zemích s notorickými zloději a násilníky. Vzájemná komunikace je pronásledována jako nezákonné shromažďování; půjčování knih, časopisů a rukopisů se označuje za rozšiřování protistátní literatury. Jsou předvoláváni na policii, aby byli podrobeni ponižujícím výslechům, co dělají, s kým se stýkají, co si myslí. Při domovních prohlídkách hledají policejní úředníci "podvratnou literaturu" i v ložnicích pod poduškami a mezi dětskými hračkami.

A k tomu všemu do nekonečna na politických fórech i v takzvané odborných časopisech pomluvy a nactiutrhání. Za co a proč jim spílají? Jen několik slov o historících.

Ti, kteří byli vyhozeni z universit a z vědeckých ústavů, ze škol středních i vysokých, z muzeí a dalších kulturně historických institucí, neodešli proto, že byli jako historikové neschopní nebo že by bylo historiků v Čechách příliš mnoho. A nebyli ani poraženi v žádném politickém boji, jak se pokrytecky a lživě tvrdí.

Stačí prolistovat několik málo prohlášení a programových dokumentů, aby bylo jasné, oč šlo většině historiků v Československu, a proč museli "odejít". Odmítli "nízkou služebnost nízké politice" a odmítli vůbec jakékoli ztotožňování historiografie s politikou a ideologií, jak to dělá totalitní režim. Chtěli dokončit - a snažili se o to v každodenní praxi badatelské, publikační a pedagogické práce - po léta vedený zápas o emancipaci historické vědy a vrátit ji jejímu pravému společenskému poslání. Žádali a snažili se vytvořit podmínky pro svobodnou soutěž všech marxistických i nemarxistických škol, žádali stejné právo všech historiků na vědeckou práci a na publikování výsledků bádání. I po tragédii ze srpna 1968 prohlašovali, jak si možno ověřit například v prohlášení Historického ústavu ČSAV z 25. září 1968: "Trváme na svobodě vědeckého bádání, na neomezeném spojení se světovou vědou. Nehodláme se uchylovat k jinotajům, žádné téma nemůže být tabu, o žádných otázkách nebudeme psát neúplně nebo zastřenou formou".

A tak jim bylo vyraženo brutálně pero z ruky. Plivalo se a plivá po jejich díle, aniž se mohou bránit. Jejich pera, to jsou div ne dýky, psací stroje dostávají v štvanicích propagandy podobu kulometů a knihy či rukopisy mají být plastické bomby položené pod základy režimu.

Mnozí byli a jsou obviňováni z "podvracení republiky". Dodnes nikdo neodvolal obvinění z podvracení republiky vznesené proti dvěma z autorů zmíněné Černé knihy, pouze a výlučně za účast na sestavení a vydání této historické dokumentace. Mohlo by se to zdát směšné, ale je v tom i prvek zvrácené racionality totalitního režimu, který se cítí smrtelně ohrožen sebemenší enklávou svobody, svobodného mínění, svobodně vyřčeného slova. Tento totalitní režim se snaží za každou cenu realizovat strašlivou vizi George Orwella: "Who controls the future: who controls the present controls the past".

Lze mi namítnout, že od toho jsem historik, abych chápal, co se děje v mé zemi, s její kulturou, s mými kolegy a přáteli, se mnou samotným. Lze mi namítnout, že každá země má právo řešit své problémy podle svých vlastních potřeb, že je to její "vnitřní záležitost" a proč tedy vám to všechno píšu. Lze namítnout, že je dost už na tom, jestliže se podařilo navzdory současným zbráním uchovat na zeměkouli život a lidskou civilizaci, zadržet či oddálit její zničení, a že více zatím nelze.

Co na tyto argumenty říci? Především to, že vysvětlit neznamená ještě souhlasit. Jestliže mne přepadne lupič, vím, že mne chce oloupit. Sváže-li mi při tom ruce, vím, že mi chce znemožnit obranu. Dá-li mi do úst roubík, vím, že tak učinil, abych nemohl přivolat pomoc. Zaváže-li mi oči, vím - chce zůstat nepoznán. Ale to, že vím, že chápu proč, neznamená, že s jeho počínáním souhlasím, že mu přiznávám právo na to, co se mnou dělá a že se nebudu bránit.

Je to veliká věc, jestliže se lidstvo nevyvraždí vodíkovými bombami. Je vynikající, že skončila i éra studené války. Nelze než se těšit tomu, že se evropská bezpečnostní konference dostala do závěrečné fáze. Každý rozumný člověk uzná, že mají-li už dnes žít v míru vedle sebe tak antagonistické síly, je nezbytné, aby politikové přistupovali na kompromisy. Ale tím ještě vydírání nepřestane být vydíráním, agrese agresí, nesvoboda nesvobodou, bezpráví bezprávím. Appeasement je strašná věc v politice, ale pro kulturu znamená appeasement její smrt, popření sebe sama.

Nebot kdo je nejpovolanější k tomu, aby hledal, nacházel a vyslovoval pravdu o tomto světě? Je to kultura, kultura v nejširším smyslu slova, umění, literatura, věda a veškerá činnost, která směřuje k humanizaci života jednotlivce, celých

národů a lidského společenství vůbec. Nemá-li sama sebe likvidovat, nemůže kultura přistoupit na kompromisy, které by omezily svobodu její vlastní existence, jejího vývoje, jejího hledáckého a poznávacího poslání. Žijící kultura, to jsou také a na prvním místě lidé kultury, kteří nemohou existovat bez občanské a tvůrčí svobody. Jejich právem a povinností je hájit tuto svobodu kdekoli je na světě ohrožena, denně ji obnovovat, znovuvytvářet, prohlubovat, rozšiřovat její hranice.

Ve smyslu takto chápaného práva i povinnosti lidí kultury protestuji hlasitě a otevřeně proti pošlapávání základních lidských a občanských práv v Československu. Protestuji proti nesvobodě a devastaci kultury a proti dlouholeté persekuci celé sociální vrstvy lidí kultury - spisovatelů, umělců nejrůznějších oborů, badatelů ve všech odvětvích vědy, pedagogů, osvětových a dalších kulturních pracovníků.

Upírám československé státní a politické moci právo, aby se mnou zacházela jako s poddaným, aby mne vlastnila jako středověkého nevolníka a upírala mi i to nejzákladnější právo lidsky a existenčně se uplatnit podle svých schopností, vloh, zájmů a vzdělání. Demonstruji svou vůli lidsky a pracovně se realizovat v oboru historické vědy kdekoli na světě za jediné podmínky, a tou je svoboda vědeckého bádání.

Prosím vás, vážené kolegyně a vážení kolegové, abyste mi neodmítli svou solidaritu v mém úsilí a abyste mi byli podle svých možností nápomocni. Neboť bez vaší solidarity a pomoci, to říkám zcela otevřeně, nemám šanci zůstat na svobodě a vrátit se ještě někdy k práci historika.

Pozdravuji váš kongres, který je také mým kongresem, přeji vám i všem historikům kdekoli na světě mnoho úspěchů v sisyfovské práci při poznávání člověka a světa, jeho minulosti i současnosti.

Dr. Vilém Prečan
Na klášterním 7

Praha 6, ČSSR

Praha červenec 1975

Když nyní přehlédneme 30 let budování socialismu u nás, můžeme jistě s hrdotí hodnotit, co dalo toto období naší vědě: můžeme právem říci, že rozvoj naší vědy v tomto období je důstojnou položkou rozvoje naší společnosti, a to jak ve výstavbě celé struktury naší vědy, její materiální základny, jejího ideového zaměření a sepětí s výstavbou socialismu, výchovy kádrů, její vědecké produkce i autority, kterou si získala ve světové vědě, tvůrčích vědeckých vztahů, které navázala jak s vědci socialistických států, tak i jiných zemí s rozvitou vědou; začala se i důstojně podílet na řešení světových problémů v rámci aktivity mezinárodních organizací ať čistě vědeckých ať vládních sdruženích kolem OSN, i prostřednictvím jejich mezinárodních programů.

Já, kterému po dlouhou řadu let byla poskytnuta důvěra, abych se tvůrčím způsobem a iniciativně podílel na rozvoji naší vědy, jsem se snažil nejen přispět svými znalostmi, silami i zkušenostmi v rámci svého speciálního oboru, ale i zobecnovat své zkušenosti v teoretické otázky rozvíjení vědy a jejího postavení z hlediska potřeb a ideí výstavby socialismu. I když řadě z nás byla v posledních letech vzata možnost, abychom i nadále věnovali své síly a zkušenosti rozvoji naší vědy a jejímu podílu na výstavbě socialismu, nechceme a nemůžeme se vzdát možnosti a povinnosti, abychom na základě svých teoretických i praktických zkušeností dále sledovali rozvoj naší vědy a hodnotili její stav a postavení.

Prosím, abyste přijali tento dopis jako výraz tohoto mého zájmu a přihlédli ve své činnosti k jeho vývodům a upozorněním. Jsou shrnutím toho, na co jsem útržkovitě upozorňoval zvláště ve svých výročních zprávách o své vědecké činnosti.

Hned v úvodu nemohu mlčet, že jsem krajně znepokojen mnohými zjevy, které nesvědčí o tom, že se dnes poslání vědy u nás docenuje, a že se respektují její skutečné a pro její rozvíjení zcela nezbytné potřeby; to způsobuje nejen její stagnaci, kterou nemohou zastříti halasná slova o úspěších, vede to k postupné ztrátě jejích vědeckých posic v minulosti již uskutečněných. Konstatuji to s lítostí a obavami, neboť znám ze zkušenosti, jakého úsilí je třeba, aby se takové postavení vědy získalo, a jak dlouhodobě jsou důsledky zpomalení a ztrát. Tato situace je tím nebezpečnější nyní, kdy máme vstupovat do zápasu o realizování vědeckotechnické revoluce se všemi jejími technickými, kulturními, společenskými i mezinárodně politickými dopady.

Jsem si vědom toho, že síla mých argumentů může být zneva-

žována tím, že jsem byl vyřazen z vědeckého dění u nás a že pochopitelně moje informovanost může být znevažována. Soustředím se proto jen na několik zcela základních otázek. Abych při tom nemohl být viněn, že moje stanovisko pramení z čistě osobních zájmů a situací, konfrontuji dnešní vývoj a stav s tím, jak analysoval situaci ve vědě materiál zpracovaný v sekretariátu ÚV KSČ, který byl uveřejněn a dán do diskuse na vědeckých pracovištích v letech 1970 - 1971.

Především mě doslova děsí, stejně jako jistě každého, kdo se nad tím zamyslí nezaujatě, způsob, s jakým se hospodář s tím, co je pro vědu nejcennější a nejnákladnější, to jest s vědeckými kádry. Každý přece musí vědět, jakého úsilí bylo třeba, aby vyrostly početné a nezbytné vědecké kádry, aby získaly své vědecké znalosti a zkušenosti i své uznávané postavení ve vědě světové. Obecně je známo, že k vychování takto zkušených pracovníků vědy je třeba kolem 15 let. Při tom jde u nás v naprosté většině o vědce v socialismu vychované a jeho poslání oddané.

Starší vědečtí pracovníci, kteří nešetřili svých sil, aby pomohli vytvořit náš systém vědeckých pracovišť a vychovali pro ně vědecké pracovníky, jsou zhusta nuceně dávání do důchodu v době, kdy jsou ještě plně schopni vědecké práce, a společnost je tak zbavována možností, aby uplatňovali pro ni své vědecké znalosti a zkušenosti, aby pro ni předávali ve výchově své vědecké znalosti nové vědecké generaci, i aby se podíleli na uplatnění vědy v praxi. A co je navíc: je nám znemožňováno uveřejňování našich zkušeností, a tím provádět a předávat jejich syntézu veřejnosti; a stejně jsme vyřazováni, opět k velké škodě naší společnosti i socialismu vůbec; z mezinárodního vědeckého dění. Na naše žádosti, abychom mohli vyhovět mezinárodním organizacím, které nás žádají o účast, se vůbec neodpovídá a jakékoli zahraniční cesty nám nejsou povolány. Jsou i takové případy, jaký znám z vlastní zkušenosti, že je nám ztěžován, ba znemožňován jakýkoli styk s pracovišti, která jsme vybudovali a v nichž pracují naši dlouholetí žáci.

U mnohých pracovníků střední generace, tedy na nejvyšším stupni jejich vědecké potence, je vědecká práce buď znemožněna, jak je tomu u velké části pracovníků společenských věd, kteří musí hledat pouhou obživu v práci neodpovídající jejich vzdělání a tvůrčím schopnostem, často v práci jen čistě manuální, nebo je jim sice vědecká práce v omezené míře

umožněna, ale jejich schopnosti, vzdělání a zkušenosti nejsou plně využity: jsou zbaveni možnosti vést vědecké kolektivy, vychovávat mladé vědecké kádry, účastnit se mezinárodního vědeckého styku, získávat vyšší vědecké hodnosti. Nadto jsou často drženi v nejistotě o svém dalším osudu krátkodobými smlouvami jednorocními a dvouletými; ze smluvních úvazků, které byly v trvání pěti let v minulosti zaváděny, aby umožnily zdravý pohyb kádrů na vědeckých pracovištích, se stal nástroj morálního nátlaku na vědce a stagnace vedoucích, často zcela nekvalifikovaných kádrů. Je zcela přirozené, že v takových nejistotách se vědci nemohou pouštět do nových dobrodružství vědeckého poznání, narušují se vztahy ve vědeckých kolektivech, klesá skutečná výkonnost vědy, dochází k vědecké stagnaci.

O výběru vědeckého dorostu rozhodují zhusta faktory jiné než skutečný zájem o vědeckou práci, nadání a tvořivá potence; nadto mají mladí adepti vědy omezenou možnost získávat zkušenosti od nejzkušenějších vědců svého oboru ať domácích ať zahraničních. Způsoby, s nimiž se zachází s vědeckými kádry, vedou u mladých vědců zhusta ke skepsi, až frustraci a cynismu, které jim brání pracovat s tím čistým nadšením, s jakým nastupovali mladí lidé do vědy v letech nástupu do socialistického budování. U mnohých z nich je pak vědomí skutečné vědecké perspektivy nahražováno potřebami a možnostmi pouhé osobní kariéry.

Zcela zvláštní kapitolou je získávání vědeckých hodností: na jedné straně se nemožňuje, často na základě nekvalifikovaných verdiktů, nemajících daleko do frašky, obhajoba dobrých vědeckých prací ať pro hodnot kandidátů věd ať doktorů věd. Na druhé straně se umožňuje získávat hodnosti za politické zásluhy na základě prací nekvalitních. Jsou obecně známy případy, kdy vědecká práce a na základě ní udělená hodnost byly získány způsobem, který je neslučitelný s morálkou vědy a samozřejmě i socialismu.

Na vedoucím místa bylo nejednou umožněno dostat se takovým, kteří nemají potřebné znalosti a zkušenosti v daném oboru, ba dokonce postrádají potřebných mravních hodnot, zájmu o rozvoj vědy i skutečného přesvědčení. Majíce pak neomezenou možnost uplatňovat v jednání s podřízenými plnou libovůli, upínají všechno své "řídící" úsilí na udržení své posice a jejich výhod.

Není divu, že za takového stavu věcí panuje na mnoha vě-

deckých pracovištích i katedrách vysokých škol atmosféra nejistoty a strachu, která podlamuje síly vědeckých pracovníků a podstatně snižuje výkonnost vědeckých pracovišť.

Mohu na základě vlastních zkušeností říci, že takové zacházení s vědeckými kádry nemá obdoby v žádné ze socialistických zemí, znevažuje autoritu čs. vědy ve světě, vrhá hrubý stín na charakter našeho socialismu a vůbec neodpovídá leninským principům práce s odborníky a vědci. Jsem přesvědčen, že také pro naši společnost platí Leninova slova napsaná v r. 1922: "Nedosahnou-li všechny naše vedoucí orgány, tj. komunistická strana, sovětská moc a odbory toho, abychom chránili jako oko v hlavě každého odborníka, pracujícího svědomitě se znalostí svého oboru a s láskou k věci, i když je mu komunismus ideově naprosto cizí, pak o nějakých úspěších ve výstavbě socialismu nemůže být ani řeči." /Spisy, č. vyd. sv. 33, str. 191/. Podle slov samého autora se toto upozornění vztahuje na celou dobu, "dokud nebude dosaženo nejvyššího stupně rozvoje komunistické společnosti". Jejich platnost jistě nemůže být oslabena tím, že v našem případě nejde vůbec o lidi, jimž by byl "komunismus ideově naprosto cizí", nýbrž z převážné většiny o přesvědčené marxisty, kteří svou angažovaností pro věc socialismu prokázali celým svým životem a prací. Je-li jako důvod diskriminačních opatření proti nim uváděn jejich názor a postoj na události roku 1968, jde o názory a postoje, jež společně s nimi zaujímá význačná část mezinárodního komunistického hnutí. Je proto zcela absurdní, jestliže se taková názorová rozdílnost uvádí za důvod, proč se u nás socialistickým a vlasteneckým vědcům administrativními opatřeními zabranuje v tom, aby kvalifikovaným způsobem posilovali způsoblost své vlasti přispívat co nejúčinnějším způsobem ke společným úkolům mezinárodního komunistického hnutí a socialistických zemí.

Avšak kromě uvedených škod v kádrové politice dochází i ke stagnaci kvalitativní. Není tajemstvím, že se podstatně zmenšily, popřípadě zastavily přírůstky vědeckých pracovníků a aspirantů, a nadto v rámci stagnujících počtů pracovníků na vědeckých pracovištích narůstá v důsledku narůstání byrokratické kontroly počet sil administrativních.

Obávám se, že nebude-li co nejdříve zjednána náprava, škody dnes navozené budou mít vážný dlouhodobý dopad a povedou ke katastrofálnímu zaostávání naší vědy se všemi důsledky pro rozvoj naší společnosti mající uskutečňovat vědecko-

technický pokrok v rámci předností socialistického systému.

Samostatný rozbor by si zasluhovalo, jak se vyvíjí v posledních letech zaměření naší vědy, které má zajišťovat dlouhodobý perspektivní předstih, a tím zajišťovat možnost našeho dalšího postupu směrem k podmínkám a potřebám společnosti komunistické, a dále, jak z tohoto pohledu - a právě z tohoto pohledu - se uskutečňuje spojení vědy s praxí. Odvolávám se však zde na shora uvedený stranický materiál s tím, že od doby, kdy byl koncipován a diskutován, kdy se těmito otázkami kriticky zabýval, došlo k dalšímu zhoršení v obou uvedených směrech a vůbec nejsou uplatňovány postuláty, které stanovil. K tomuto zhoršování dochází jistě především ze shora uvedených kádrových důvodů, jednak však z důvodů, ve kterých se opět mohou odvolat na stranický materiál: nedostatečná vyjasněnost dlouhodobých perspektiv naší praxe a její nedostatečná schopnost chápat se pohotově výsledků, jež přináší věda. Spíše se požaduje, aby se věda co největší svojí kapacitou zabývala okamžitými potížemi praxe bez ohledu na to, jakého jsou původu. To ovšem dále strhuje vědu od hledání nových perspektiv a prohlubuje nebezpečí jejich zaostávání. Jelikož pak o efektivnosti celé soustavy věda-výzkum-praxe rozhoduje nejslabší článek, narůstá nebezpečí, že přibude nový slabý článek - věda a perspektivy, které má otvírat.

Stejně stručně chci poukázat na nebezpečné další zaostávání v materiálním vybavování naší vědy, u něhož stranický materiál konstatoval, že prostředky, jež se poskytují vědeckým pracovištím Akademie, vysokých škol i řady resortních ústavů, nemohou dostatečně zajišťovat, aby naše věda mohla pracovat ve většině úseků na soudobé světové úrovni. Bohužel je třeba i zde konstatovat, že v tomto směru nedošlo ke zlepšení, nýbrž naopak: poskytované prostředky, zvláště devizové, nestačí ani na pořádnou údržbu a obnovu stávajícího zařízení. Přitom celá řada ucelených a plně zdůvodněných projektů zůstala torzem a obávám se, že není tendence ani v dohledné budoucnosti tyto nedostatky a škody napravit.

Podrobněji se však chci zabývat mezinárodními vztahy naší vědy. Je obecně přijato všemi, kteří znají podstatu vědecké práce, že věda je svojí podstatou internacionální poznávací proces, a že jakékoli vytrhování kteréhokoliv jejího úseku z tohoto procesu a oslabování účasti v něm nutně způsobuje její oslabování a ztrátu efektivnosti. Proto i pla-

tí, že věda může tím více prospívat své zemi, čím více a účinněji se umí podílet na tomto mezinárodním procesu. Z tohoto hlediska např. i integrace vědecké práce v rámci socialistické soustavy nesmí být opatřením omezujícím, nýbrž posilujícím účast v onom světovém mezinárodním procesu.

V minulých dvou desetiletích se podařilo na mnoha úsecích zapojit naši vědu důstojně do takové mezinárodní spolupráce a získat pro ni autoritu jako pro vědu země budující socialistickou společnost. Dnes jsme bohužel svědky toho, že se toto postavení čs. vědy promarnuje tím, že se velmi omezují a znehodnocují možnosti vědeckých styků a účast na světovém vědeckém dění; nejrůznějšími opatřeními kádrovými i finančními, která jsou vymyšlena a prováděna bez ohledu na podstatné potřeby vědy, se ztenčily všechny možnosti a prostředky pro realizování vědeckých styků. Tvrzení o nebezpečném vlivu takových styků na ideový postoj vědců je důkazem nedůvěry v sílu socialistické vědy a v pevnost socialistických vědců a strachu těch, kteří neznají vědu a její podstatu. Nevyužívá se možností, aby všichni mladí vědci procházeli tuhou školou mezinárodních zkušeností, i aby vědci již zkušeně a ve světě známí uplatňovali svůj talent ve světovém vědeckém dění a obohacovali svou práci nejaktuálnějšími jeho podněty. Zeslabuje se podíl naší vědy na pomoci nově se rozvíjejícím zemím, a tím se ponechává stále větší prostor vědcům jiných zemí, čímž se i zeslabuje náš vliv jako země socialistické na vývoji těchto zemí, které si teprve svoji budoucnost vytvářejí. Naše věda, která si v těžké mezinárodní konkurenci začala vydobývat významné a uznávané postavení, promarnuje nashromádané bohatství a mění se opět ve vědu provinciální, opět se oživuje komplex "malé země", která má a smí mít jen omezené možnosti uplatnění ve světovém dění, komplex, s nímž jsme museli v sobě i okolo sebe tolik zápasit na počátku rozvíjení naší socialistické vědy.

Bohužel i spolupráce v rámci socialistických zemí, která by měla alespoň z části nahrazovat ztracené možnosti, se nerozvíjí tak, jak to odpovídá skutečným potřebám a charakteru vědy: nedokázala se osvobodit od těžkopádného a byrokratického formalismu, jenž je tak dalek prudkému dynamismu zdravé vědy, a nadto i dotování jejích potřeb je příliš malé, takže ani zdaleka nepokrývá skutečné potřeby, možnosti i zájem vědců samých.

Každý bychom jistě mohli podat podrobný výčet o tom, ko-

lik posic jsme takto vyklidili a kolik hodnot jsme tak ztratili. A to ještě stále je možno těžit z toho, co bylo získáno a vytvořeno v minulosti, žít z podstaty. Avšak prameny těchto možností rychle vysychají při dnešní zhoubné politice vůči vědě i pokud se týče mezinárodní spolupráce.

Ještě pokládám za nutné se dotknout některých otázek ideologických. V minulých desetiletích rozvíjení naší vědy byla námi vždy zdůrazňována nezbytnost správného ideového marxistického zaměření pro vývoj naší vědy i pro samotnou práci vědců a jejich výchovu. Nemálo úsilí bylo věnováno tomu, aby se našly správné způsoby nedogmatického uplatnění dialektického materialismu ve vědě, a aby vědci pochopili, že v jeho filosofii mají nezbytný základ a obecnou teorii vědeckého myšlení, a tím i účinnou pomoc ve vědecké práci. Dosáhlo se toho, že většina vědců i starších a již zkušených i nově nastupujících pochopila, jakým je pro jejich práci přínosem spojení vědy se základním proudem výstavby a rozvoje socialistické společnosti.

Dnes připuštěnými "ideology vědy" je celé toto úsilí znevažováno paušálními, naprosto nedoloženými útoky a obviněními, jakákoliv snaha po samostatnějším, vědeckém rozvíjení tohoto základu v souhlase s potřebami rozvoje vědy i společnosti, je vystavována nebezpečí obvinění z "revisionismu". Marxistické učení se dogmaticky představuje jako ztrnulý a tím v podstatě slabý systém; jeho optimistické poslání a jeho vědecká metoda jsou nahražovány povrchní a ztrnulou apologetikou, jež svazuje jakékoliv samostatnější myšlení. V této podobě pochopitelně ztrácí jakoukoliv cenu pro vědce, pro jejich práci i pro vytváření vědeckých perspektiv. Ideová výchova se mění v pouhou školometskou, "liturgickou" látku, která nemá s vlastní vědeckou prací, ale ani se životem nic společného; avšak v takové podobě se vyžaduje jako jeden z projevů "společenské angažovanosti". To ovšem vytváří rozryv mezi vědou a ideologií, jaký jsme nikdy v minulosti neznali. Nemůže být větší nebezpečí pro rozvíjení ideologie, než když se stane pouhou požadovanou součástí osobní kariéry, a je proto jen předstírána a nikoliv přijímána a osvojována.

I samotná otázka tzv. vědecko-technické revoluce, jež svými pozoruhodnými rozborů perspektiv vývoje společnosti z marxistického hlediska byla s to dodávat vědecké práci v jakémkoliv oboru perspektivní optimismus a nadšený zájem i vazbu na rozvoj společnosti, ztrácí v dnešní atmosféře ideologické apo-

logetiky a hlásaného tzv. "reálného socialismu" svoji atraktivní sílu a zůstává nejvýš jen pouhým obsahem "ideologického školení". Přitom se dostává i ve své již odzbrojené podobě do stálého rozporu s prováděnou ekonomickou i politickou praxí. Tato skutečnost je o to horší, že se takto ztrácí jeden z účinných nástrojů ideologického působení socialistické společnosti v rámci jejího poslání v mezinárodním revolučním hnutí i v působení zvláště na mládež v kapitalistických zemích.

Shrnuji tedy:

Naše věda, která v minulých desetiletích rozvíjení naší socialistické společnosti se začala díky uvědomělé pomoci a důvěře Komunistické strany Československa úspěšně rozvíjet, takže dokázala dotahovat předstih světové vědy, dosáhla značné mezinárodní autority, a tím i byla důstojnou reprezentací možností a záměrů socialistické společnosti, byla v posledních letech brutálním způsobem ve svém vývoji sražena, její tvůrčí síly rozvráceny, stovky jejích vědeckých pracovníků - socialismu oddaných odborníků - jsou zbavovány jakékoliv možnosti vědecké práce. Její řídicí orgány nemají dostatek sil a autority a snad i odhodlanosti, aby mohly prosazovat naprosto nezbytné potřeby vědy a jejího rozvoje. Na vedoucí místa ve vědeckých institucích a pracovištích se mnohde dostaly síly nedostatečně kvalifikované, karieristické, jež svým jednáním ničí i to, co kladného může z minulosti přežít.

Za těchto poměrů nejsou ani materiální ani kádrové potřeby vědy zajišťovány tak, aby zaručovaly perspektivy vědy nutné pro následující etapu rozvoje naší společnosti. Naše věda je vytrhována z tvůrčího procesu světové vědy a nutný pohyb, který účast v tomto procesu vyžaduje, je blokován byrokratickou ztrnulostí. Optimistická ideologie marxismu je strhávána do vod neproduktivního apologetismu, neschopného být dynamickou oporou tvůrčího rozvíjení věd přírodních a společenských. Naše věda je ohrožena úpadkem do provincialismu, v němž nebude schopna plnit své náročné specifické progresivní úkoly, jaké potřebuje intenzivní vývoj naší společnosti, její kultura, ekonomie i mezinárodní postavení.

Doufal jsem, že se stranické vedení bude touto problematikou zabývat s tou vážností a odpovědností, jak jsme toho svědky v Sovětském svazu, Polsku i jiných socialistických zemích,

a že otevře nové možnosti rozvoje vědy a odstraní nastalé disproporce a škody. Jednání ÚV KSČ o vědecko-technickém rozvoji se zabývalo jen malou částí problematiky, jež může mít okamžitý dopad, nemůže však být dostatečně účinnou ani ve svém omezeném okruhu, bez řešení problémů celé základní struktury vědy, na některé z nichž jsem se pokusil ukázat, a zvláště bez toho, že vědě budou opět vytvořeny podmínky pro skutečnou tvůrčí práci.

Vážení soudruzi,

pokusil jsem se ve svém dopise shrnout nejzávažnější skutečnosti ohrožující rozvoj naší vědy. Jsem přesvědčen, že jste si jich sami plně vědomi. Přesto jsem se rozhodl, že jako komunista nemohu mlčet o nich právě nyní, kdy se na jedné straně připravují směrnice pro šestou pětiletku; na druhé straně pak četné projevy při příležitosti oslav třicátého výročí osvobození naší země Sovětskou armádou konstatovaly, že v podstatě byl u nás konsolidační proces ukončen. Domnívám se proto, že je nyní naléhavou povinností presidia ČSAV, aby se vši svojí autoritou zasadilo o to, aby na úseku vědy byly uskutečněny normální poměry, které by umožnily všem vědcům, aby svými silami, znalostmi i zkušenostmi opět mohli přispívat ke zdravému a intenzivnímu rozvoji naší vědy ve prospěch dalšího vývoje socialismu v naší zemi.

Akademik Ivan Málek
Laureát Mezinárodní
Leninovy ceny míru

V Praze dne 25. června 1975

Pan
JUDr. Kurt Waldheim
generální tajemník OSN
New York

Vážený pane generální tajemníku.

V našich sousedních zemích, které po část dějin tvořily celek, bývalo za stará zvykem uvádět psaní košatým přáním božího požehnání, ochrany svatých patronů, trpělivosti ve zkouškách a stálého zdraví. Já Vám, pane generální tajemníku, ve zvěcněném duchu doby přeji aspoň to zdraví, trpěli - vost ve zkouškách a ochranu svatých patronů.

Píšu Vám po dlouhém rozvažování, hodí-li se to. Od události, která se mne hrubě dotkla, uplynulo už čtvrt roku. Už tehdy mi napadlo napsat Vám, ale zamítl jsem to jako nápad trochu výstřední. Strážlivý vnitřní hlas mi říkal: Neblázni, co se ti děje, vlezli ti sice do bytu, přehrabali se v tvém životě, odnesli část věcí, ale nic jsi nespáchal, počkej aspoň. Cítil jsem se uražený, ale byl jsem zároveň rád, že se neděje nic horšího. Jenže měsíce plynou, a já si uvědomuju, s čím mám den ode dne žít: s očekáváním, že zas přijdou nebo mě předvolají, a s pocitem ubohé vděčnosti každému dni, v němž se nestane nic.

Dospěl jsem k rozhodnutí napsat Vám z těchto důvodů: Můj hněv a pocit urážky trvá, ba roste. Vypršela lhůta, kterou jsem jim v dužhu dal, aby mi buď řekli, co jsem spáchal, nebo se mi omluvili. A mezitím došlo k další varovné události - ke společnému letu vesmírných lodí Apollo a Sojuz.

V dubnu tohoto roku jste byl u nás v Praze. Karlova universita Vám při té příležitosti udělila doktorát práv honoris causa, navíc k Vašemu řádnému vídeňskému doktorátu práv, a Vy jste řekl: "Asi dvě třetiny lidstva žijí v podmínkách, které jsou vlastně neznámé v rozvinutém světě..." Měl jste na mysli hlad, negramotnost, nemoce a války. Obě naše sousedící země patří k těm rozvinutým a z hlediska světové chudoby až rozmazleným. V člověku to někdy vyvolává myšlenky o vlastní vině podle Jaspersovy stupnice: od viny kriminální až po metafyzickou. A kdo je vinen, má ovšem slušně mlčet, a ne se troufale připojovat k žalobě.

Proto si stále častěji ironicky říkám, že mám či máme, co jsme chtěli, že nemám a nemáme koho vinit z poměrů, v nichž musíme žít. Jako Čech mám přeci například, spoluvinu na rozpadu Rakouska-Uherska dávno před mým narozením.

V raném mládí jsem také já rozpoutal druhou světovou válku. Později jsem se podílel na utvoření a zkamenění dvou zón v Evropě. Teď se nade mnou sklání spoluvina za konferenci v Helsinkách a za její následky, dosud neznámé a nečekané. To je, řekl bych, moje vina metafyzická. Jako bývalý člen komunistické strany nesu morální spoluvinu za to, co se fakticky vyvinulo z kolektivního revolučního ideálu sociální spravedlnosti v jakési vyšší, "lidové" demokracii. - Přímo politickou vinu u sebe nějak nemůžu shledat: nikdy jsem si ani ve straně nezískal důvěru, aby mi byla svěřena sebemenší funkce nebo úřad; jako novinář a spisovatel patřil jsem k vnitřní opozici Jejího Veličenstva /pokryto vinou morální./ - A kriminální vinu, tu necítím a ani nehledám. Ale právě tu mi pořád chtějí vnutit. Tomu se přirozeně musím bránit, zlobím se a hlasitě jim nadávám. Ale hlouběji a uvnitř, nahlíženo něco metafyzičtěji, se ani tak moc nehněvám: беру to, jako že to tak na světě už je a možná, i má být. Jenže v první vrstvě skutečnosti jednáme všichni, oni i my, víc podle svých denních rolí než podle svých lepších vloh. Proto těžko snáším žít s někým v nepřátelství, což Vám bude blízké, pane generální tajemníku.

Ale mám těžký případ pro právníka, pane doktore. Na podzim roku 1969 bylo proti mně zahájeno trestní stíhání pro podvracení republiky za spoluautorství na petici adresované nejvyšším úřadům státu. Petice vyjadřovala nesouhlas s vývinem poměrů po srpnu 1968. Na podzim 1970 byla na osm autorů petice podána žaloba a nařízeno hlavní líčení. Den před určeným datem bylo líčení odloženo na neurčito a veřejnosti oznámeno, že se žádný proces ani neměl konat a že to byl výmysl pomlouvačů. - Na podzim roku 1973 bylo proti mně zahájeno nové trestní stíhání za rozhovor v britské televizi. I to nějak uvázlo, žaloba nebyla podána, stíhání však není dodnes zastaveno ani zrušeno, nikdo mi nic neřekl a já nevím, v jakém jsem vlastně postavení, jak to má správně být, či jak by to bylo v nějaké normálnější právní soustavě. Mně vzali pas, degradovali mě z nadporučíka v záloze na vojína /nevadí/ a zřídili nade mnou dozor, který obsahuje kontrolu mých styků /poštovních, telefonických, přátelských, ci zozazyčných, sexuálních aj./, aby podvázali mé sociální vazby a omezili mou aktivitu na pár hutných existenčních pohybů, které by neměly žádný význam. Co je to? Krom toho, kde je jednou zahájeno trestní stíhání, tam může být nařízena vazba, například z důvodu "pokračování trestné činnosti", tedy kdybych řeklme zase mluvil v zahra-

niční televizi nebo psal do OSN. - Jak se dá nazvat takové postavení? Existuje pro to v právu pojem a příklad, myslím v mírové době?

Mám podezření, že ten odvolaný proces se tenkrát roku 1970 přece jen konal: bez veřejnosti i bez obviněných. A to nikoli v budově Městského soudu, nýbrž v neznámé budově na zaprášené půdě, jak to futuristicky vylíčil Franz Kafka. Tam jsem byl odsouzen na neznámou lhůtu k neznámému trestu, já i moji synové.

Vidím právě, že ve snaze o pointování předchozího odstavce mi na papír sklouzla samočinně, logicky a pravdivě slova o mých synech. Mám tři. A pomyšlení na ně mě v této chvíli znovu rázem zmírňuje a vrací mě k vyššímu chápání věcí, to jest k úvaze, že co se děje, děje se důvodně, možná i zaviněně - a snad i účelně a smysluplně? Pak to není žádné neštěstí a trest, když děti mají stejný osud s rodiči, naopak horší je, když někdo děti od osudu rodičů odtrhává, aby převzal kontinuitu vědomí v rodě, v národě, v obyvatelstvu kontinentu. Myslím dokonce, /fuj, už zase škodolibě/, že stát, který vylučuje nějaké dítě ze své milosti, stará se tak proti své vůli lepším způsobem, nežli by dokázal ze své přirozené povahy, o to, aby v jeho poddaných zůstalo semeno příští odvahy a cti národa. - Nebo si myslíte, že se tím jen planě utěšuju, že staré potřeby provinilých ironiků a skeptických optimistů? Pak bych, vážený pane generální tajemníku, nerozuměl Vaší větě, kterou jste pronesl tady v Praze jako doktorand h.c.: "Stav světa nám dává mnoho hluboce znepokojujícího - a mnoho nadějného."

Koncem dubna tohoto roku přišla ke mně skupina příslušníků státní bezpečnosti, aby se souhlasem generálního prokurátora provedla prohlídka mého bytu, neboť prý je podezření, že ukrývám písemnosti prokazující trestní čin podvracení republiky. Kdo jej měl spáchat, nebylo řečeno. Podle nového trestního řádu asi nemusím domnělým pachatelem být já, aby u mne byly hledány důkazy činu. Je možno tedy prohlédnout kterýkoli byt, a něco se už buď najde, nebo ne. Je toto možné v nějaké jiné zemi, myslím v míru? Myslím v zemi s evropskou výchovou?

Po prohlídce byly mi odňaty různé věci, většinou knihy, časopisy, poznámky, vypůjčené rukopisy přátel, korespondence, fotografie, magnetofonové pásky, ale nebylo nalezeno nic, co se rozumí pod pojmem "ilegální tiskovina". Od té doby se

mnou nikdo nemluvil, ale o mně bylo vyslýcháno nejméně patnáct lidí. Z odňatých věcí nedostal jsem zpátky nic, má stížnost generálnímu prokurátorovi na porušení zákona byla postoupena k vyřízení vyšetřovateli, na něhož jsem si stěžoval.

Mezi věcmi, které jsem takto možná ztratil, je také rukopis knihy, na němž pracuju několik let. Je to román, jehož pomalý děj je prokládán pozorováním a úvahami o krajině, liddech a dějinách. Bojím se, jako autor, že to žádný "thriller" nebude. Má to být knížka ryze česká, nanejvýš bych si dával naději, když se mi velice povede, že by mohla zaujmout ještě další, dumavě založené čtenáře z kotliny mezi Alpami, Karpaty a Sudety. Nevím ještě, jak kniha skončí, co připsu a co vyškrtnu, ale naše Státní bezpečnost už ví, že to bude kniha závadná. Jestliže ji tedy půjčím přátelům nebo dokonce nechám vydat v zahraničí, dopustím se trestného činu pobuřování. Tento trestní čin je totiž dokonán, jestliže s pobuřujícím výrokem či textem byly seznámeny aspoň dvě osoby. Stačí, abych:

1. dal rukopis přepsat nějaké písarce, 2. půjčil jej svému příteli Karlu Kosíkovovi /jemuž také vzali rukopis, ale filosofický, čte se jim těžko./. Dále: nevím, jak ve Vídni, ale na Karlově universitě se učí, že "Příprava k trestnému činu je trestná podle trestní sazby stanovené na trestný čin, k němuž směřovala." /§7, odst. 2. trest. zákona/. Píšu-li "závadnou" knihu, zamýšlím samozřejmě, aby ji někdo četl, čili připravuji trestný čin. To není literární nadsázka, to je věcná dedukce. Literární nadsázku mi, pane doktore, dovoďte až teď: Kdyby se ošklivou hrou osudu stalo, že byste byl v posledních letech přijímal v slavnostní síni Karlovy university nikoli nevinný doktorát práv h.c., nýbrž normální, kdybyste se pak stal u nás soudcem, musel byste dnes i s celými šesti sty lety Karlovy university dát mnohému českému autorovi za rukopis dopadený na jeho stole podle § 100 tři léta, a kdyby rukopis odevzdal k vydání, tedy rok až pět. A kdyby šlo o mne, člověka s dvojnásobným neuzavřeným stíháním, dal byste mi, pane doktore, jistě "paletu" - promiňte, plnou sazbu.

Odpusťte mi, pane generální tajemníku, že jsem ve Vás vyvolal tak hnusnou představu, ale aspoň vidíte, jaký jsem a čím je dráždím. Chtěl jsem jenom znázornit rozdíl mezi dvěma typy doktorátů, které se vyvinuly v té naší milé staré kotlině mezi Alpami, Karpaty a Sudety. Znovu se omlouvám a na znamení své důvěry, že Vy byste se nedovedl stát takovým právníkem a soudcem, svěřuji se Vám, že v tom mém zabaveném ru-

kopise jsou opravdu věci na naše předhelsinkovské poměry p
pobuřující. Můžete-li mě pochopit, psal jsem je, protože
jsem podlehl dojmu, že jsem doma, ve svém bytě, že mě ni-
kdo neslyší a nevidí. Byla třeba noc, cítil jsem lítost nebo hněv.
Dával jsem to na papír volně a svobodně, jako před válkou.
Nebo jako za Rakouska-Uherska. Nebo jako by byl mír.

Od té válečné příhody z letošního dubna nemůžu na svou
nepřítomnou rozepsanou knihu klidně pomyslet. Vložím-li pa-
pír do stroje, neleze mi naň nic jiného než protest. Svět cí-
tí lidové nadšení nad tím, jak si ve vesmíru Američané s Ru-
sy sešroubovávají společnou loď, a já se hluboko pod nimi ubo-
ze starám o své papíry. A rozvíjím laicko-právní úvahu, kte-
rou jsem se rozhodl zveřejnit, což je vlastní poslání tohoto
dopisu. Vás, pane generální tajemníku, prosím, abyste mou
úvahu, shledáte-li ji z toho, co jsem doposud řekl, trochu
odůvodněnou, předal k posouzení nějakému týmu jemně pra-
cujících právníků.

Všechny státy, pokud se chtějí objevit ve slušné společnos-
ti na parádních konferencích, považují za nutné zaručovat ve
svých ústavách svobodu osobnosti. Tato svoboda je totiž neod-
myslitelná od slova Evropa. Je to také ten největší evropský
vynález za celé naše dějiny. Ale doba si podle nejen mého ná-
zoru žádá, aby na funkci tohoto vynálezu bylo nějak lépe dbá-
no. Například: Čím končí osobnost člověka? Jeho nosem, pa-
tou, rukou, či snad až čarou splývající s pera v jeho ruce?
Zatím zdálo se dovoleno, když člověk přehazoval své myšlen-
ky z jedné poloviny lebky do druhé. Smí je však také vyhodit
před sebe na stůl, aby si je lépe prohlédl a uspořádal? V mé
zemi se to tedy už stalo sporným, pane doktore, a já Vám to
oznamuju, protože když se to ostře nezarazí, vznikne oškli-
vý evropský precedens. To nelze napravit jen tím, že někdo
mně a mému příteli Kosíkovi/ ale je nás takových více / na-
še papíry nakrásně vrátí. Tady by se mělo stát víc. Jinak ne-
vidím záruky, aby takzvaně v zájmu ještě včasnější ochrany
zákona nepřišla do mého bytu policie, sotva usednu ke stolu,
a nezeptala se: "Nač zase chcete myslet? Pojdte s námi."
Odtud bude jen krok k tomu, aby - v kterékoli jiné v úvahu
přicházející zemi - byli už novorozenatům vkládány pod leb-
ku přístoje zaznamenávající převalování jejich počínajících
myšlenek z levé hemisféry do pravé. Tyto přístoje pak v dal-
ší fázi umožní řídit pohyby obyvatelstva z pouhých dvou ves-
mírných lodí, z nichž jedna bude nad západní, druhá nad vý-

chodní hemisférou. Tímto včasným zásahem již u novorozeňat, nikoli nápadnějším než nějaké očkování, bude - samozřejmě v zájmu míru a přátelství na planetě Zemi - odstraněno i nebezpečí, že by někde na ní ještě zbylo semínko příští odvahy a cti národů.

Vážený pane generální tajemníku, to je skoro všecko, co si myslím. Ten zbytek bych Vám snad mohl říci jen jako metafyzickému spoluviníkovi. A to, ještě jen, kdybychom, milý pane doktore, měli oba zaručeno aspoň čtverečný metr soukromí v té naší staré milé kotlině.

Budu očekávat Vaši zprávu, zatím Vám přeju důvěru ve smysluplnost Vaší práce a také úspěch. A hlavně, abych nezapomněl, to zdraví, trpělivost ve zkouškách a neškodnou ochranu svatých patronů.

V dokonalé úctě

Ludvík Vaculík
Praha 7, Veletržní 21

V Praze 29.7.1975

Dr. Gustáv Husák
prezident ČSSR
Praha

Pane prezidente,

píši Vám tento otevřený list, protože jste na moje dva dopisy /ze dne 3.12.1974 a 13.6.1975/ neodpověděl a protože jsem již vyčerpал všechny jiné, zákonné a mně dostupné možnosti, jak se domáhat jednoho z lidských práv: vycestovat nebo se vystěhovat s celou svojí rodinou ze své vlasti.

Dovolávám se tohoto práva v zemi, která po tisíc let patřila do Evropy, říkávalo se dokonce, že do střední Evropy. Pro Evropu nebylo třeba vyhlášovat lidská práva, neboť ona byla obsažena v demokratických svobodách, které byly smyslem evropského vývoje posledních století. Svoboda a přesvědčení, ať politického nebo náboženského, svoboda projevu, svoboda pohybu a vystěhování byly v Evropě dávno samozřejmostí. Byly také nejen zaručeny, ale i dodržovány za naší první republiky a její první prezident, profesor T.G.Masaryk sám sepsal Ideály humanitní. Zákon 71/1922 o vystěhovalectví /podepsáni: Masaryk - Beneš - Habrman/ říká: "Vystěhovalectví jest v mezích platného práva svobodno". Ale ani v dřívější rakouské monarchii by se např. Karel Havlíček Borovský práva na vystěhování nedovolával marně.

Nebudu zde opakovat všechny důvody, které nás vedly k rozhodnutí odjet z této země, protože jsem během dvouletého usilování zjistil, že věcná a lidská stránka našeho případu nikoho nezajímá. Připomínám jenom, že nejen že nemohu pokračovat ve své vědecké práci, takže postupně ztrácím svoji kvalifikaci, ale ani nejsem s to uživit svoji rodinu, protože jsem již půl druhého roku bez zaměstnání.

Tento stát o moji práci zájem nemá, ačkoliv jinde ve světě se odborníci mé kvalifikace /jsem aplikovaný matematik a logik zaměřený na teorii počítačů a jazyků/ stále hledají. V roce 1972 byl den před odletem náhle a bez udání důvodů zrušen můj roční přednáškový pobyt na univerzitě v New Yorku; v roce 1973 jsem měl pozvání na univerzitu v Saarbrückenu, v roce 1974 na univerzitu v Amherstu /Massachusetts/, letos na univerzitu v Göteborgu. Ale dlouhodobé pobyty v zahraničí nejsou podle vyjádření Federálního ministerstva vnitra v souladu se státními zájmy.

Mohl bych svoji rodinu uživit vydáváním svých knih a učeb-

nic. Ale i to je mně zakázáno /po ročním soudním projednávání jsem spor o povolení publikovat jednu knihu v Holandsku a jednu doma prohrál bez možnosti dalšího odvolání/. Nechápu, proč nesmím publikovat, když i sama Státní bezpečnost, která anglický rukopis mé knihy zabavila a četla si v něm celých osm měsíců, nakonec uznala, že je to pouhá matematika a jazykověda.

Mnohokrát mne napadlo, že se se mnou jedná jako s nevolníkem, ale mýlil jsem se. Nevolnictví je sice nespravedlivé, ale rozumem pochopitelné. Pán se chce mít dobře a proto drží svého nevolníka, aby pro něj pracoval. Jenom pán, který nemá špetku zdravého rozumu, nedá nevolníkovi ani práci ani najíst. Všechna příkoří, která musíme bezmocně snášet, postrádají jakoukoliv racionalitu a jejich cíle a smysl vůbec nejsme s to dohlédnout. Jsou to projevy libovůle nebo zvlé, které připomínají spíše poměry ve vězení. Proto jsem také svůj první dopis Vám končil slovy "i domov se zamřížovanými okny a dveřmi se stává vězením". Ve své bezmocnosti a v nesmyslnosti celé situace si připadám skutečně jako zeměměřič K. z Kafkova Zámku.

Ptám se Vás, pane prezidente, jako jsem se ptal /31.1.75, generálního prokurátora: "Opravdu jde někomu nebo něčemu o to moji rodinu zničit? Kam se poděla všechna rozumnost a soudnost této země příčinlivých a opatrných sedláků a řemeslníků?" Ptám se Vás, pane prezidente, proč byly zamítnuty i naše druhé žádosti o vystěhování, když jsme je přece podali na základě Vašeho doporučení? Toto doporučení tlumočil vysoce postavený úředník z ÚV KSČ, s. Žák, který za mnou přijel 19.2.1975 z Prahy do Brna. Kdo tedy vládne v této zemi?

Dovolávám se svých práv ve dnech, kdy budete v Helsinkách podepisovat smlouvu o evropské bezpečnosti a spolupráci. Neznám její znění, ale slyšel jsem, že se některé její články dají vztáhnout i na náš případ. Patrně právem předpokládám, že základem smlouvy byly oba Mezinárodní pakty o hospodářských, sociálních a kulturních právech a o občanských a politických právech, na nichž se už evropské i jiné státy dříve dohodly, a které podepsalo /byť zatím neratifikovalo/ i Československo. Některé jejich články jsem zahrnul již 7.3.1974 do svého odvolání Federální spávé pasů a víz proti zamítnutí našich prvních žádostí o vystěhování.

Připomenu zde jenom jediný článek, že "Každý má právo

opustit kteroukoliv zemi i svou vlastní. Výše zmíněná práva nesmí podléhat žádným omezením kromě těch, která stanoví zákon..." V našem případě jde o zákon 63/1965 Sb. a vládní nařízení 114/1969 Sb., podle nichž "vydání cestovního dokladu /tedy i vystěhovaleckého pasu - neboť výše uvedený zákon 71/1922 byl zrušen/ může být občanu odepřeno, když jeho cesta není v souladu se státními zájmy", při čemž tyto státní zájmy nejsou nikdy a nikde specifikovány, takže jejich výklad je právě na libovůli vykladačů. Nám je právo opustit svou zem upíráno, ale přesto zástupce Československa na zasedání OSN nedávno prohlásil, že lidská práva jsou u nás zaručena. Jak je možné překlénout tento spor? Právě omezením lidského práva státním zákonem, který u nás - náhodou - říká opak uvedeného práva. Lidská práva aplikovaná na naše zákony by tedy obsahovala článek "Každý má právo opustit Československo, ale podle zákona mu toto právo může být odepřeno." Má tedy každý právo opustit Československo nebo nemá? Promiňte mi formulaci této novodobé antinomie, ke které mne nutí moje profese. Bohužel to není hra se slovy. Dřívější a jednodušší zákon 53/1949 /podepsáni:Gottwald - John - Zápotocký - Nosek/ říkal, že "na vydání, prodloužení časové a rozšíření území platnosti československého cestovního pasu není právního nároku".

Přes tyto pochybnosti o závaznosti podepsaných mezinárodních smluv chci věřit, že nynější helsinská smlouva nebude obsahovat takové výhrady, které ji znehodnocují. Vy sám, pane prezidente, jste v těchže Helsinkách asi před rokem prohlásil, že kdo chce, může opustit Československo, a nedávno jste to znovu opakovat v jednom svém projevu, který byl přenášen televizí. Vy sám jste právník a proto chci věřit, že Vaše prohlášení nebyla míněna jako hra se slovy.

Velice naléhavě Vás žádám, abyste dal pokyn příslušným úřadům, aby naše žádosti o vystěhování byly znova přezkoumány a potom vyřízeny kladně, a my mohli co nejdříve Československo opustit.

prof. Dr. Karel Čulík DrSc
Čápkova 31, Brno

V Brně dne 30.7.1975

Drahý Jean - Paul Sartre,

událost, o níž Vám v tomto otevřeném dopisu podávám zprávu, je zcela banální a pro bulvární tisk málo přitažlivá. Já se však neobracím na anonymní lovce sensací, nýbrž na Vás, a Vaším prostřednictvím na své socialistické, demokratické a komunistické přátele, kteří jsou také přáteli Československa a neadresuji Vám apel, nebo protest, nýbrž jedinou otázku, která má pro mne životní důležitost:

JSEM VINNEN?

Tato otázka mne zaměstnává od 28. dubna 1975, kdy policie u mne provedla šestihodinovou domovní prohlídku a zabavila mi přes tisíc stran mých filosofických rukopisů. Jelikož byla prohlídka zdůvodněna podezřením, že ve svém bytě ukrývám písemnosti, které prokazují trestný čin "podvracení republiky", musím se domnívat, že se mi hrozí vězení od jednoho roku do pěti let, jak předvídá uvedený §98 trestního zákona. Nikterak nepodcenuji tuto hrozbu, ale na srdci mi leží osud zabavených rukopisů.

V posledních šesti letech existuji ve zvláštním postavení a ve dvojí podobě: nejsem a současně jsem; jsem mrtev a současně žiji. Byl jsem redukován na pouhé nic, pokud jde o základní občanská a lidská práva a zároveň jsem byl obdařen mimořádnou existencí, pokud jde o péči a pozornost policie. Jsem pouhé nic a nemohu proto přednášet filosofii na Karlově univerzitě, ani být zaměstnán kdekoli jinde podle své kvalifikace a ve svém oboru. Jsem mrtev a nemohu se proto zúčastňovat vědeckých zasedání, na která jsem zván, ani přijímat pozvání k přednáškám na evropských univerzitách; jako ten, který není a vlastně ani nikdy nebyl, nesmím uvádět v omyl čtenáře a proto jsou všechny mé publikace v Československu zakázány, vyřazeny z knihoven a mé jméno je vymazáno ze seznamu autorů; nejsem a proto oficiální instituce nemají povinnost odpovídat na mé stížnosti a protesty. Naproti tomu v jiném ohledu existuji přespříliš, jak o tom svědčí policejní prohlídky a výslechy, které se stávají pravidelností. Jako filosof a autor jsem ve své vlasti za živa pohřben, jako občan jsem zbavován základních práv a žiju jako ten, kdo je permanentně obviňován a podezírán. Jsem podezřelý, třebaže jsem se žádného trestního činu nedopustil. Proč jsem tedy podezírán? Protože považuji myšlení

za nezadatelné lidské právo a užívám tohoto práva. Protože pokládám za nezczitelné právo každého člověka, aby mohl mít svůj vlastní názor a mohl ho svobodně projevit a sdělit. Protože k základním lidským právům počítám i to, aby si každý mohl zachovat páteř.

Proč jsem podezřelý? Protože za určitých okolností, v atmosféře všeobecné podezíravosti, působí elementární lidské postoje a hodnoty, vlastní převážně většině lidí, jako je přátelství, čest, humor, smysl pro slušnost, přirozenost a opravdovost, jako výstřednost a provokace a normální slova a věci nabývají převráceného významu. Jednoduchá věta: "Vymknul jsem si kotník a kulhám" se v uších policie převrací z prostého sdělení na spiklenecké heslo, a ten, kdo skutečně kulhá, v očích policie pouze simuluje a zastírá nějakou "temnou" činnost. V takové atmosféře se také proklamovaná práva prakticky omezují nebo zcela negují: každý má právo myslet, ale kdo přemýšlí bez povolení a bez příkazu, nebo kdo nemyslí tak, jak se má myslet, vzbuzuje podezření. Každý může mít svůj názor, ale kdo odmítá přijmout cizí, vnucené a nepodložené názory jako své vlastní, trvá na požadavku racionální a svobodné argumentace, vystavuje se podezření. Každý má právo zachovat si páteř, ale když se sám "dobrovolně" nepošpiní nedůstojným pokáním a díkuvzdáním, nemá naději, že bude smět publikovat nebo že dostane práci podle kvalifikace.

Rukopis, který mi policie zabavila, není určen k vydání. Jsou to neredigované pracovní poznámky a záznamy, průpravné studie a náčrtky ke dvěma chystaným knihám "O praxi" a "O pravdě". Rukopis obsahuje pouze názory, buď cizí, které policii nezajímají, nebo mé, které policie již zná z mých publikovaných knih a statí. Rád bych tedy uvěřil důstojníkovi Státní bezpečnosti, že mi policie po prozkoumání zabavené rukopisy vrátí. Avšak jak dlouho bude policie tisíc stran filosofického rukopisu "studovat"?

K tomu přistupuje další okolnost, daleko vážnější. Protože policie zabavila rukopisy také mým přátelům, spisovateli Ivanu Klímovi a Ludvíku Vaculíkovi, vnučuje se otázka, zda jsem se 28. dubna 1975 nestal svědkem něčeho, co by mohlo předznamenávat nejvážnější důsledky pro českou kulturu.

Neověřovala se onoho dne únosnost a účinnost nových zkonalenných metod, ve srovnání s nimiž je dosavadní cenzurní praxe směšnou liberální hračkou? Není duben 1975 pokusem, jak vnutit společnosti nový zvyk a novou normálnost - p r a v i -

delné konfiskování rukopisů? A nemohl by se stát tento zvyk v krátké době - v zemi Franze Kafky - takovou samozřejmostí a indoktrinovanou potřebou, že autoři budou sami volat policii, aby jim přišla zabrat dokončená díla?

Nejsem stoupencem těchto novot.

Jak jsem již uvedl, nedostal jsem dodnes na svou žádost o vrácení rukopisů odpověď. Ke všem dosavadním diskriminačním opatřením vůči sobě jsem dosud mlčel a veřejně jsem neprotestoval, protože se týkala pouze mé osoby a neohrožovala mne v podstatě mé existence - v možnosti myslet a psát. Tentokrát, v případě konfiskace filosofických rukopisů, již mlčet nemohu. **PROTOŽE NECHCI BÝT VINNEN!** Stal bych se spoluvinníkem, kdybych mlčky přihlížel k tomu, jak se nad hlavy všech českých spisovatelů zavěšuje Damoklův meč hrozby, že policie může kdykoli kterémukoli z nich odebrat rozepsaný nebo dokončený rukopis díla.

Ještě je čas tuto hrozbu odvrátit. Neztrácím naději v uvážlivost odpovědných činitelů v Československu. Společně hájím jasnozřivost a svědomí socialistických, demokratických a komunistických přátel Československa.

Přijměte, drahý příteli, mé nejsrdečnější pozdravy.

Karel Kosík
Hradčanské náměstí 11

118 00 Praha 1

Pane tajemníku,

už 7 let čs. sdělovací prostředky a oficiální propaganda hanobí nejen spoustu lidí, ale také politické úsilí, program a myšlenky pražského jara 1968. Jsme uráženi, spílá se nám, rozšiřují se o nás nepravdy a nemáme možnost se bránit. Poslední kapkou do poháru mé trpělivosti byl text Vašeho dopisu listu KS USA Daily World, otištěný v Rudém právu 13.9.t.r. Považuji za svou povinnost už dále nemlčet, odpovědět na některé pomluvy a útoky a říci aspoň část toho, co mám na srdci, a to přes všechna rizika, co takové vystoupení znamená.

Interview pro Daily World je pokračováním Vašich článků a projevů, které jste zasvětil boji proti "pravici". Některé z nich jsou přetištěny v knize nazvané honosně "Pravda zůstane pravdou". Ukážu jen na dvou případech z jednoho projevu ve zmíněné knize, co je to pravda ve Vašem podání. Jde o interpretaci událostí, u nichž jsme byli oba současně přítomni, a na které si nemůžete nepamatovat.

V prvním případě jde o Vaše tvrzení z r. 1968, že někteří "progresivní soudruzi" brzdili úplnou rehabilitaci slovenských komunistů - G.Husáka, L.Novomeského, K.Šmidkeho a dalších - obviněných na začátku 50. let z buržoasního nacionalismu. Byl jsem členem tzv. barnabitské komise, na jejímž zasedání 7.11.1963 jsem vystoupil s návrhem na úplnou rehabilitaci "buržoasních nacionalistů" i s návratem těch politiků, kteří pronásledováni za nacionalismus přežili, do funkcí, které zastávali před zatčením, nebo do funkcí odpovídajících. Proti mému návrhu, který zastávali i další účastníci jednání, rozhodně a velmi tvrdě vystoupili a odsoudili jej čeští členové komise V. Koutský, B.Laštovička a ze slovenských V.Bilak, R.Cvik, M.Lúčan, M. Sabolčík, vesměs vedoucí funkcionáři KSS. Svůj návrh na úplnou rehabilitaci jsme spolu s dalšími členy komise zastávali i poté, když se A.Novotný, odpůrce našeho stanoviska, vyjádřil památnými slovy: Znáte soudruzi Husáka? Neznáte? Tak si ho nepřejte poznat.

Rozhodné prosazování úplné rehabilitace slovenských komunistů mělo pak pro mnohé české, nikoli slovenské, funkcionáře závažné následky: museli odejít ze stranického aparátu. Novotný projevil na dnešní poměry neslýchaný humanismus a dal nás přemístit na místa, jež odpovídala naší kvalifikaci. /A tak není daleko od skutečnosti ono rozšířené rčení: Trpěli jsme pro Husáka i za Husáka/. Je to ironie osudu, anebo jeden z příkladů,

jakými metodami se vládne?

V témže projevu dále tvrdíte, že jste museli /to jest - stranické vedení na Slovensku/ proboujovat "před několika měsíci" /tedy na jaře 1968 při formování Akčního programu/ zásadu federativního uspořádání republiky. Byl jsem členem redakční komise, která vypracovala program, i politické komise, která jej projednala a schválila. V politické komisi jste zasedal také Vy, a byl jste to právě Vy, kdo tam jako 1. tajemník KSS tlumočil stanovisko a návrh slovenského vedení na řešení státoprávního postavení Slovenska. Vy jste zdůrazňoval, že vedení strany na Slovensku není pro federaci hned, ale jen pro důsledné uplatnění principů Košického programu z roku 1945 a pro návrat k praxi z roku 1956 s tím, že k federaci se přikročí později.

Toto stanovisko jste obhajoval i tehdy, když komisi došla zpráva, že slovenští komunističtí právníci a další činitelé žádají federaci, a když do Prahy přijela skupina expertů ze Slovenska, pověřená spoluprací na Akčním programu. Ujišťoval jste, že názorové rozdílnosti na Slovensku dáte do pořádku. Tlak zdola byl ovšem silnější a tak jste nakonec ustoupil.

To jsou jen dva namátkou vybrané příklady z Vaší knihy. Tak je to s pravdou, která skutečně zůstane pravdou, pokud pravdou je. Ale nyní k Vašemu nejnovějšímu interview:

Snažíte se tu m. j. dokázat, že se většině občanů, kteří se podíleli na reformním hnutí r. 1968-1969 vlastně nic nestalo a dokonce operujete se statistikami. Podívejte se tedy, jakou vizitku dávají Vaše statistiky současnému politickému vedení. Tvrdíte, že 70 procent lidí zbavených členství v KSČ zůstalo na svých místech /tj. ve svém původním povolání/. Tedy přinejmenším 30 procent jste vyhodili a donutili dělat práci neodpovídající jejich kvalifikaci. I oněch 30 procent oficiálně přiznávaných ve Vaší statistice je nejméně 150 000 občanů. A to zatím neberu v pochybnost Vaše údaje v článku "Pravda zůstane pravdou", dále velkou masu postižených občanů, kteří ve straně nikdy nebyli a které tedy tato Vaše statistika nezahrnuje, a konečně kategorii těch, kteří zůstali u svého zaměstnání na ten způsob, že ředitel závodu dělá podržitého úředníka, profesor medicíny praktického lékaře apod. A hlavně ve statistice chybí dělníci, kteří byli postiženi přemístěním na méně kvalifikovanou práci a které nelze nijak postihnout. Kolika tedy máme násobit Vaše údaje, abychom se dobrali skutečného čísla existenčně postižených?

Dvěma, třemi, deseti?

Pro posouzení charakteru politického systému není ovšem rozhodující, zda se obětí Vaší persekuce stalo pro své politické přesvědčení 200 000 občanů nebo jeden. Rozhodující je, že se politický názor, stanovisko, přesvědčení stává důvodem k persekuci. A tuto skutečnost jste ve svém rozhovoru potvrdil. K tomu sotva pár týdnů po helsinské konferenci, jejíž závěrečný akt - včetně pasáže o politických svobodách a občanských právech - podepsali i naši představitelé.

Persekuce, za níž nesete odpovědnost a již neúnavně zdůvodňujete, se ovšem nezastavila u existenčních postihů, u vyhazování z míst a faktického odsouzení k nucené práci. Omezujete občanská práva, nařizujete domovní prohlídky, zabavujete vědeckým pracovníkům a spisovatelům poznámky, knihy, rukopisy, uvrhli jste desítky lidí do vězení a mnohé z nich tam dosud držíte. A doslova týráte lidi tím, že persekuci rozšiřujete i na jejich děti, třeba tak, že je nepustíte do škol, byť jsou sebenadanější. Vím, o čem mluvím, pane tajemníku, to všechno jsem okusil na vlastní kůži.

V rozhovoru pro Daily World hovoříte o tom, že jste zvítězili "v otevřeném politickém zápase." Je to omyl v používání pojmů, nebo vtip? Vy jste si přece v roce 1969 zmonopolizovali všechny mocenské pozice ve straně i ve státním aparátu a všechny sdělovací prostředky. Vyházeli jste odtud všechny, kteří měli jiný názor a jiné přesvědčení, a všechny nepohodlné. Pak jste rozpoutali svůj útok veřejně, v kampani pomluv, výmyslů o polednové politice a jejích stoupencích, v kampani, jež vlastně dodnes neskončila. Jedny jste zlomili, druhé zastrašili a ty třetí, nás, jste vyházeli ze strany i ze zaměstnání a "zhanobili" jste nás. Každý bezvýznamný pisálek se může beztrestně pustit do toho, čemu říkáte "politický zápas", protože se nemusí obávat odpovědnosti. Jsme zcela bezbranní, nikdo nesměl a nesmí zveřejnit ani řádku naší obrany, polemiky, věcné odpovědi. /I naše dopisy vedoucím činitelům zůstávají bez odpovědi, nikdo nepotvrdí ani jejich příjem./ A kdo přesto nemlčí, proti tomu zakročí bezpečnost, prokuratura, soudy.

Také tvrdíte, že se tito postižení mohou i politicky projevit a realizovat. Mohou, pokud souhlasí a podporují oficiální politiku, tleskají vám a poslouchají. Ale ti, kteří s vámi nesouhlasí a kritizují vaši politiku? Řekněte mi, kde se např. mohou politicky realizovat já? Přece dobře víte, že ti, kteří se o to

pokusili, skončili ve vězení.

Vy a celá Vaše propagační mašinérie vedete útok proti nám pod rouškou "ideologického boje proti pravicovému oportunismu, reformismu a kontrarevoluci". Nevymysleli jste si nic nového, vracíte se jen k tomu nejhoršímu z minulosti socialismu. To jsou staré známé metody a praktiky: skupina osob, která momentálně má moc, nebo se k ní právě dostane, se prohlásí za jedině pravověrné socialisty, svou "pravdu" za pravdu socialismu a všechny ostatní, kteří mají jiný názor, či se odváží slůvka nesouhlasu, označí za zrádce, nepřátele, agenty imperialismu, antisocialisty, renegáty, kontrarevolucionáře.

Vzpomenete třeba jen - v mezinárodním měřítku - na léta štvanic proti J. Titovi a jugoslávským komunistům jako celku, nebo doma na někdejší sociální demokraty, takový osud se nevyhnul dokonce ani těm, kteří neměli jiný názor než vládnoucí garnitura, třeba R. Slánský, G. Husák a mnozí další v padesátých letech. Argumentace, demokratické diskuse, polemika, zásady čestného politického zápasu, to byl v minulosti zbytečný balast, a jak je vidět, pro Vás zůstal podnes. Otestujete, co je "pravda" a co je "služba imperialismu" a pak už známkujete, obviňujete, třídíte lidi do škatulek.

Vás, pane tajemníku, a Vaše druhy na nás nejvíc zlobí to, že jsme nešli Vaši cestou a že jsme neprovedli politický obrát jako Vy. Vy jste totiž v roce 1968 seděli ve významných funkcích v orgánech, které odhlasovaly a schválily akty - ať už stranické nebo státní - které pak byly vámi ex post označeny nálepkou pravicového oportunismu či kontrarevoluce. Hlasovali jste pro ně a rozhodovali jste o nich, např. o Akčním programu, o tzv. odpovědi pěti stranám v červenci 1968. Jen jednou jste zvedli ruku proti, a to až v noci 20.8.1968. Ale předtím jste nejen nehlasovali, nevystoupili jste proti návrhu usnesení, nebo s vlastní alternativou, neodešli jste z funkcí. Možná, že jste se báli členských mas, nebo všech lidí, možná že jste pokrytecky souhlasili a tajně jednali jinak. To přece ale - ani jedno, ani druhé - nemá nic společného s komunistickou politikou, se ctí a morálkou veřejného pracovníka a politika vůbec. Jsou přece závažné principy politické, morální a také ústavní odpovědnosti.

Za rozhodnutí orgánu nese plnou odpovědnost orgán jako celek a všichni jeho členové jednotlivě, pokud nevystoupili proti. Vždyť podle vašich usnesení lidé jednali, řídili se jimi. Za krátký čas prohlásíte rozhodnutí za "nepřátelské" a prostí funkcion-

náři a občané, kteří plnili vaše usnesení, "to odnesou". Tato dosavadní praxe mi připomíná jeden rozhovor s L. Kopřivou, ministrem národní bezpečnosti v letech 1950-51. Za jeho úřadování došlo k masovému zatýkání komunistických funkcionářů, kteří byli později neprávem krutě odsouzeni. Hovořili jsme spolu o jeho odpovědnosti. Na svou obranu argumentoval takto: "Já jsem pouze plnil stranické usnesení. Přece jsem sám nemohl zatknout ministry a generálního tajemníka. Kdybych neplnil usnesení, tak mne odsoudili jako ostatní. Když jsem je splnil, tak titíž lidé, kteří mi ukládali úkoly, mne za jejich plnění vyloučili ze strany. Jim se nestalo nic." Posuďte sám, do jaké míry měl pravdu. A jak je důležité pro existující režim vymezit závazně principy odpovědnosti politiky. O to nám také šlo v r. 1968. Bylo snad naše úsilí špatné, protisocialistické?

Abyste se udrželi u moci nebo jí získali ještě více, rychle jste změnilí ani ne tak názor, jako stanovisko. Kajícně jste přiznali, že jste se předtím báli vystoupit, že jste se mýlili. Anebo jste nevysvětlili vůbec nic a rovnou jste se pasovali za nejhorlivější internacionalisty a nejpravověrnější komunisty. Předcházející usnesení jste prohlásili za "nepřátelská" a z vedení jste postupně odstranili ty, kteří nechtěli postupovat jako vy. Na milost jste vzali lidi, kteří byli ochotni přes noc se přizpůsobit, přiznat a odvolat cokoli a jít s vámi. Těm jste odpustili /některým jen dočasně/ a o ně se opíráte, abyste nezůstali zcela sami. Ty, kteří setrvali ve svém přesvědčení, kteří odmítli souhlasit s tím, že vaše "pravda" je jediná pravda socialismu, ty jste prohlásili za nepřátele.

Donedávna bylo zvykem, že se komunisté kajícně přiznávali k chybám, které za chyby nepovažovali a dokonce ke zločinům, které nespáchali. Přiznávali a odvolávali podle toho, jak si to ti u moci přáli. V politických procesech se dokonce proti obětem argumentovalo tím, že jejich "přiznání" poslouží straně a že jejich odpor a obhajoba by byla jen službou nepřátelům. Za tuto pochybnou službu straně skončili mnozí komunisté na šibenici a v dlouholetém žaláři. Byla to m. j. tato hrůzná historická zkušenost, která nás zavazovala a zavazuje nepřístupovat nikdy už na žádné handrkování a na žádnou sofistiku s politickým přesvědčením, se svědomím a ctí.

Říkám "my" a "nás", a Vy dobře víte, koho tím myslím. Jsou to všichni ti, kteří prosazovali v r. 1968 program společenských reforem v zájmu posílení a zdokonalení socialismu a od tohoto

programu neutekli. My jsme byli socialisté a zůstali jsme jimi, jde nám o zájmy společnosti, o její budoucnost, nikoli o mocenské postavení, osobní výhody, privilegia. Na půl miliónu jste nás vyhnali z komunistické strany a spolu s mnoha nekomunisty jste nás statisíce existenčně postihli. Vypálili jste nám na čelo Kainovo znamení zrádců, nepřátel socialismu, předvedli jste nás do Kostnice, ale nezlomili jste nás. Stojíme tu dále jako socialisté a náš program stále představuje živou alternativu vašeho pojetí socialismu. Jsme opozice proti vašim metodám vlády a moci, opozice, o níž Vy osobně prohlašujete, že je zdánlivá, ale které se skutečně obáváte.

Umlčujete nás ze strachu, také proto nám nedovolíte se bránit proti vašemu hanobení. Na jedné straně vítězoslavně tvrdíte americkým komunistům, že Dubčekův dopis a Smrkovského paměti "nenašly mezi pracujícími žádný ohlas", ale nepřiznáte se, že jste je "zapomněli" zveřejnit. Co jsou to za normy politiky a lidské slušnosti, když se veřejně spílá politikovi a přitom se znemožní, aby bylo zveřejněno cokoli z jeho nározů, které jsou předmětem útoků? Ostatně na této praxi není nic nového. Stejně se od r. 1948 po celá léta bojovalo proti tzv. Titově zradě a uveřejňovaly se rezoluce odsuzující "jugoslávské zrádce a revizionisty" a nikdo neznal Titovu korespondenci se Stalinem. Podobně se "organizovaly" rezoluce "pracujících", požadující tresty smrti pro "příslušníky protistátního spikleneckého centra Slánský a spol".

Čeho se bojíte, když jste si tak jisti převahou a pravdivostí svých argumentů a politickou izolací "pravice", jak uvádíte v interview? Proč chcete za každou cenu rozhodovat o tom, co občan smí vědět a co má před ním zůstat utajeno, třebaže taková monopolizace informací zcela odporuje nejen principům komunistické politiky, ale i duchu Závěrečného aktu helsinské konference? Proč nutíte československé občany, aby se o událostech ve vlastní zemi dovídali z vysílání zahraničního rozhlasu? Tak málo věříte v sílu a přesvědčivost své pravdy, jež má zůstat pravdou?

Z Vašeho rozhovoru se dovídám, pane tajemníku, že i nadále povede komunistická strana "nesmiřitelný boj" proti pravicovému oportunistu. V duchu přehlížím sérii "bojů", které se vedly za necelých 30 let a spolu s tím výsledky, které jsou ještě daleko strašnější. Nejdříve "boj" proti údajným agentům imperialismu, spojený s vězněním, popravami, potom "boj" proti masarykismu a náboženskému tmářství - s vězněním, pak boj

proti buržoasnímu nacionalismu a kosmopolitismu, který vyústil ve věznění mnoha lidí, boj proti titoismu - s vězněním, proti sionismu, který přešel v antisemitismus a má na kontě m. j. léta věznění komunistických funkcionářů a 11 politických vražd; také probíhal "boj" proti trockismu spojený s vězněním, proti sociáldemokratismu - rovněž s vězněním, v neposlední řadě proti buržoasnímu a západnímu umění a proti nedostatečné strachnickosti v umění, který měl za následek "jen" sebevraždy J. Frejky, K. Biebla a dalších umělců. A spolu s každou položkou této bojové série obrovská propagandistická kampaň pomluv, pololží a polopravd, spílání. Bojovat znamená ve vašem pojetí zakazovat, umlčovat, štvát, zavírat a infikovat celou společnost nepravdami.

Teď tedy vedete po sedm let boj proti "pravicovému oportunismu". Už jsem tu rekapituloval mnohé z toho, co máte na svém kontě, ale stejně tolik nebo ještě více by bylo třeba vzpomenout, abychom měli úplnou představu o hroživých důsledcích, které postihly všechny vrstvy obyvatelstva včetně dělnické třídy a zejména národní kulturu a sféru veřejné, politické a osobní morálky. Dosah takto vedeného boje pro budoucnost společnosti nelze dnes ještě dohlédnout.

Ale kam na Vás, pane tajemníku, s alternativami budoucnosti. Vy máte budoucnost jasně narýsovanou. Slavnostně prohlašujete americkým komunistům, že u nás doma neustanete v boji proti pravicovému oportunismu. Ale proč tolik pozornosti něčemu, o čem říkáte tímž dechem, že je izolováno a poraženo? Pro potěšení kopat do mrtvoly?

Vy ovšem víte, co děláte a proč to děláte. Dobře víte, že to, co nazýváte pravicovým oportunismem, je ve skutečnosti jiná alternativa socialismu. A sedm uplynulých let dalo za pravdu více nám než vám, našemu programu hledání cest a způsobů, jak zdokonalit socialismus, odstranit nedostatky, napravit křivdy minulosti, dát lidem více práv a svobody, radosti i občanských práv, jak překonat zaostalost Československa ve srovnání s průmyslově vyspělými státy. Potvrdilo se, že naše alternativa socialismu více odpovídá potřebám společnosti a soudobého světa, než vaše metody vlády a řízení společnosti, pro které jste se vrátili až do padesátých let a začátku let šedesátých. Tam, do minulosti, jste posunuli i politické myšlení a dokonce jste vyhrabali i tehdejší zkamenělou funkcionářskou terminologii. Vykročili jste daleko zpět; kdysi jste kritizovali Novotného za nedemokratičnost a nyní mu vytýkáte liberalismus. Už ta-

to drobnost charakterizuje pozici, na které jste se ocitli. Jste na půdě, ze které kdysi vyrostla celospolečenská krize, kterou jsme se pokusili řešit - tehdy ještě s vámi - v roce 1968.

Uplynulých sedm let dokumentuje, jak jste v rozporu s celým trendem celosvětového pokroku, třebaže hovoříte - m. j. také v citovaném interview - o "celospolečenském rozvoji". V době, kdy si celé kontinenty vybojovaly občanské a politické svobody, kdy národy svá občanská práva střeží a rozšiřují, jsou v socialistickém Československu persekuováni lidé za své politické přesvědčení /socialistické/ a provádí se novelizace trestního zákona, aby bylo možno účinněji občanská a politická práva omezovat. V době, kdy celý svět prožívá informační explozi, postrádá československý občan základní informace o světě a o zemi. V době, kdy se na celém světě otevírají hranice pro volný pohyb lidí ze státu do státu, u nás zůstává řada překážek a kádrových omezení. V době, kdy se ve světě stále více rozšiřují možnosti pro výměnu kulturních hodnot, existují u nás seznamy zakázaných děl i autorů.

Zcela v rozporu s tendencemi vládnoucími v průmyslově vyspělých státech se u nás rozšiřují neefektivní, byrokratické metody řízení a organizace ekonomiky a autorita státního plánu /plánovacího úřadu a ministerstev/ ubíjí výrobní podnikavost a iniciativu jako před dvaceti lety. V době, kdy se v průmyslově vyspělém světě dělnická otázka stále více prosazuje jako důležitý faktor sociální, politické a ekonomické sféry společnosti a dělnická třída bojuje za rozšíření svých hospodářských, odborových i politických práv, u nás se novelizuje zákoník práce v opačném smyslu.

Celý reformní program, na jehož základě se naše země měla stát moderní průmyslovou společností, jste zavrhli a odsoudili. Veškerou svou pravdu jste vtělili do tzv. Poučení z krizového vývoje. Jak dlouho s tím asi vystačíte? Bude se opakovat historie někdejší znovu a znovu usnášené "pravdy" o správnosti politických procesů? Váš program do budoucnosti se vám omezuje na dvě hesla /pomineme-li program dalšího nesmiřitelného boje proti pravicovému oportunismu/: o výstavbě vyspělé socialistické společnosti a o reálném socialismu.

Pokud jde o vyspělou socialistickou společnost, nutno konstatovat, že Československo je sice zemí s rozsáhlým průmyslem, ale že má stále ještě dost daleko do moderní průmyslové společnosti. Jak rychle se jí stane, zda a kdy tak historicky důležitý krok učiní, to závisí na řadě faktorů, převážně poli-

tické povahy. Moderní průmyslová společnost není totiž jen "hodně průmyslu", ale především jeho technická úroveň a produktivita, organizace a řízení celé ekonomiky, schopnost plynule a všestranně uspokojovat potřeby obyvatelstva, pracovní podmínky a životní prostředí, úroveň obchodu, terciální sféry jako celku, pracovní zákonodárství, rozsah politických a občanských práv a svobod. Ale ještě mnoho jiného. Vyspělá socialistická společnost by měla jít dále, včetně účasti výrobců na řízení a vlastnictví podniků, účasti občanů na kontrole hospodářství apod. Místo toho se ovšem zesiluje státní řízení.

A heslo reálného socialismu, které se nyní ve Vašem interview objevilo, je doznáním rozporu mezi "vaším socialismem" a marxismem. Ideologie vašeho reálného socialismu je velmi jednoduchá: uzpůsobit socialismus "realitě" bez ohledu na principy marxismu, bez ohledu na socialistické ideály a vůbec jakékoli principy. Je to přízemní pragmatismus bez alternativ - "jinak to nejde, než to děláme my a my to děláme jediné správně a nejlépe". To je ovšem přiznání ideového i politického neúspěchu.

Vzpomínám si, pane tajemníku, jak jste kdysi jednou vyprávěl o hrozných podmínkách poválečného východního Slovenska, kdy jste spolu s dalšími budoval komunistickou stranu a kdy jste jezdil na schůze na koni, protože jiné spojení nebylo. Také já jsem trávil svého času večery a noci na schůzích, spal po sekretariátech, neznal jsem odpočinku a nelitoval času. Naše osudy byly kdysi na začátku podobné, ale pak se naše cesty rozdělily. Začalo to asi tím, že jsem si uvědomil, kolik bezpráví a křivd napáchal tehdejší režim na prostých lidech, kolik nových chyb bylo navrženo, jaký stav nezákonnosti byl nastolen a obhajován. A to všechno ve jménu socialismu. Uvědomil jsem si, že socialismus v takové podobě není s to splnit svou historickou roli a poslání, cítil jsem spoluodpovědnost za vinu. A z toho se zrodilo mé přesvědčení o nutnosti hlubokých reforem socialismu i odhodlání pracovat na jejich uvedení do života.

V tomto odhodlání nejsem sám, Je nás mnoho a představujeme demokratickou alternativu socialismu. Jsme kdykoliv připraveni k dialogu a můžeme svou programovou alternativu kdykoliv předložit, lépe rozpracovanou než byla ta z roku 1968. Donutili jste nás, abychom pracovali jako nádeníci, ale nemáte dost sil vypreparovat nám mozky, abychom přestali myslet. Nemůže-

te nám vzít naše socialistické přesvědčení a zabránit nám, abychom přemýšleli o minulosti, současnosti i budoucnosti své země. Protože ji milujeme, patříme k ní a protože cítíme odpovědnost vůči ní, vůči sobě samým i vůči mladé generaci, která vstupuje do světa, který jsme my jako otcové spoluvytvářeli.

Také proto jsem napsal a posílám tento dopis, přestože se může stát podnětem k dalším represím proti mně ze strany Vámi dirigovaného státního aparátu.

S pozdravem

Karel Kaplan

Praha 27.9.1975

ZÁZNAM ROZHOVORU BÝVALÉHO TAJEMNÍKA ÚV KSČ
ZDEŇKA MLYNÁŘE A BÝVALÉHO MINISTRA ZAHRANIČÍ
ČSSR JIŘÍHO HÁJKA O NĚKTERÝCH AKTUÁLNÍCH OTÁZ-
KÁCH ČESKOSLOVENSKÉ I MEZINÁRODNÍ SITUACE V
ZÁŘÍ 1975

O SVÉM SOUČASNÉM OSOBNÍM POSTAVENÍ A O MOTI-
VECH SVÉHO VEŘEJNÉHO VYSTOUPENÍ ŘEKLI:

MLYNÁŘ: Už šestý rok pracuji jako entomolog. Dělán tu práci rád, protože jde o obor, který jsem si původně přál studovat, a kterým jsem se vždy soukromě zabýval. Jenomže ani jako entomolog nesmím pracovat v normálních podmínkách. Je mi z politických důvodů - zakázáno publikovat i odborné práce, nesmím mít žádný styk se zahraničními ústavy, nesmím jezdit na žádné exkurze ani uvnitř Československa. Důvodem mých nynějších vystoupení není snaha získat si znovu politickou pozici, dostat se zpět do politických funkcí. Myslím si prostě, že každý a v každém oboru - i já v mé entomologii, u níž chci zůstat - má právo a povinnost vyjadřovat se k celospolečenským problémům své země. Věnoval jsem 25 let svého života práci v komunistické straně. Činil jsem tak z hlubokého přesvědčení a ze stejného hlubokého přesvědčení se nyní domnívám, že je mou povinností postavit se proti tomu, co kolem sebe vidím. Jde přece konec konců o právo každého člověka v Evropě konce dvacátého století.

HÁJEK: Mou profesí je historie a právo. Od roku 1968 jsem se jako pracovník Ústavu státu a práva ČSAV zabýval problémy OSN, zejména úlohou socialistických států v této organizaci. Ani to mě nezachránilo, aby se má práce nestala nežádoucí. Byl jsem přinucen odejít předčasně do důchodu a mohu se historií a právem zabývat jen jako soukromou zálibou. Ačkoliv mým hlavním zájmem byla vždy věda, byl jsem už od počátku třicátých let okolnostmi vždy tlačěn do socialistické politické aktivity. Tak jako za nacistické okupace pokládám i nyní za nemožné nejen upustit od svých názorů, ale i nepokoušet se tyto názory šířit a uplatňovat. To, co jsme tak intenzívně prožili v roce 1968, je třeba zachránit a připravit pro uskutečnění v příznivější době.

SOUČASNOU SITUACI V ČESKOSLOVENSKU CHARAKTERIZOVALI TAKTO:

MLYNÁŘ: Stručná charakteristika je samozřejmě obtížná. Snad

by se nejlépe dala vyjádřit takto: na povrchu zdá se vše v pořádku a v souladu s tím, co se oficiálně tvrdí, avšak pod povrchem je naše společnost těžce nemocná. Nemoc je chronická a celých šest let se o ní nesmí mluvit, ba ani pojmenovat její příčina.

Příčinou je, že před sedmi léty v srpnu 1968 byla násilně potlačena přirozená snaha společnosti dosáhnout racionálnějšího řízení věcí v socialismu a provést demokratizaci režimu.

Je možné položit otázku, proč my, kteří jsme v srpnu 1968 v Moskvě podepsali tak zvaný "protokol", onu dohodu mezi tehdejším vedením KSČ a vedením KSSS o řešení situace po vojenské intervenci, vznášíme dnes námitky proti tomu, co se u nás od té doby stalo. A tu je především třeba říci, že v onom tehdejším moskevském "protokolu" nebylo zakotveno nic z toho, co se u nás dělo a děje po roce 1969 a 1970.

HÁJEK: Já bych dokonce zdůraznil, že v protokolu bylo naopak výslovně řečeno, že je potřebné a možné pokračovat v demokratizačním polednovém vývoji.

MLYNÁŘ: Protokol skutečně garantoval polednovou politiku, politiku reformy, politiku pokračující demokratizace. Domnívám se proto, že současný stav nijak nelze považovat za důsledek jednání tehdejší československé politické reprezentace.

A je třeba zdůraznit, že my jsme tehdy mysli i na to, aby řešení konfliktu neznemožnilo do budoucna dnešní politiku mírového soužití v Evropě. Cítili jsme odpovědnost vůči celému socialistickému společenství, a to přesto, že vůči nám nijak odpovědně postupováno nebylo. Pokud lze kritizovat náš tehdejší postup, pak jedině proto, že jsme i tehdy zůstali komunisty, že jsme podřídili určité naše zájmy zájmům širším, mysli na to, že v Evropě nesmí vzniknout neodstranitelné ohnisko napětí, nesmí se zmařit předpoklady pro takovou mezinárodní politiku, jaká pak vyústila do nedávné konference v Helsinkách.

HÁJEK: Jakákoliv recidíva studené války zdála se nám nepřijatelná.

MLYNÁŘ: Přesně tak, protože sama politická reforma u nás předpokládala a předpokládá zcela jiné ovzduší v Evropě, než ovzduší studené války. To byla pro nás základní věc, z té jsme vycházeli.

Avšak ještě k vnitropolitické situaci dneška. Jejím základním rysem není jen to, že tu jsou formy silného policejního dohledu nad životem celé společnosti, formy přímé represe, že existují političtí vězni. Jejím základním rysem je jakási zvláštní a svérázná "společenská smlouva", nad kterou by ovšem Rousseau velice kroutil hlavou.

Občan se u nás zavazuje, že nebude veřejně vyjadřovat své mínění o politice, že nebude vůbec říkat, co si myslí, že bude naopak předstírat souhlas se vším, co stranické vedení a vláda vyjadřují, že všechno odhlasuje, že se zúčastní voleb, shromáždění i průvodů. A za to mu stát zaručuje, že jej nechá soukromě žít a budovat pro sebe i svou rodinou slušnou existenční úroveň, že bude smět mít auto a třeba i chatu, že mu zůstane sociální jistota, že nebude nezaměstnanosti, že bude fungovat bezplatná zdravotní péče atd.

HÁJEK: K tomu je ovšem třeba dodat, že s ohledem na stav služeb zajišťování "soukromého blaha" každého občana natolik absorbuje, že mu na věc "veřejnou" nezbude ani čas ani síla.

MLYNÁŘ: To také. Já však považuji na celé nemoci za nejhorší úsilí o "dělbu": občane, ty nám nemluv do politiky, a my ti zato necháme možnost soukromě žít.

Pokud se přitom dnešní politická moc dovolává jako své zásluhy toho, že může lidem jisté hmotné předpoklady existence poskytovat, dovolává se neprávem. To přece nevybudoval "normalizační" režim za posledních šest let. To jsme budovali všichni společně, včetně všech těch dnes vyloučených, diskriminovaných a pomlouvaných "kontrarevolucionářů". To je dědictví, nikoliv zásluha dnešního režimu.

Dokud jsou základní existenční potřeby zajištěny, nedochází k výbuchům masové nespokojenosti. Podivná "společenská smlouva" je pro všechny východiskem z nouze. Náš lid poznal, že se proti jeho úsilí o demokratizaci systému postavily v roce 1968 tak veliké síly, že teď jde o to, přežít porážku. Naše národy mají tradici přežívání režimů, s nimiž nesouhlasí, bylo jich mnoho. Neříkám, že takové přežívání je heroické, ale je rozhodně účinné.

HÁJEK: K restauraci autoritativního režimu došlo ovšem tentokrát poté, kdy lidé poznali "hodinu pravdy". Na rozdíl od padesátých let není tu už ona tehdy dost silná aktivní podpora, výsledkem "společenské smlouvy" je jen pasivita.

MLYNÁŘ: Tento stav vede k rozkladu každé vnitřní autority ve státě i ve společnosti. Jestliže jsou na vedoucí místa dosazováni lidé nikoliv podle své kvalifikace, schopností a výkonnosti, nýbrž podle toho, jak jsou "loajální" a zda jsou ochotni sloužit momentálním potřebám politické moci, nemůže si občan nejen vážit svých politických představitelů, ale ani svých nadřízených v práci. Je běžné, že málo schopní lidé zaujmají vedoucí místa jen proto, že mají konexe, že jim někdo dává dobrý posudek, že jsou vždy připraveni demonstrovat svou loajalitu. Takový stav společnosti musí se zhoubně projevit ve všech sférách, od ekonomiky až po vědu.

HÁJEK: Přitom se žádná skutečná angažovanost lidem nevyplácí; vyplatí se jen angažovanost předstíraná, formální, bez vlastních názorů.

MLYNÁŘ: Výsledkem je korupce jako společenský jev. Dostaneš příležitost vydělat tím více peněz a můžeš tím lépe zabezpečovat svůj soukromý život, čím oddaněji posloucháš, čím hlasitěji vyjadřuješ, co se momentálně žádá. Jakmile si počínáš jinak, jsi postižen. Případy při čistkách vyhozených členů KSČ působí jako strašák: nebudeš-li dělat, co se žádá, vyslovíš-li kritický názor, dopadneš jako oni. Nebudeš smět pracovat ve svém oboru, dostane se ti nízkého platového zařazení, tvé děti nebudou moci studovat. Postihování dětí je vůbec něco tak barbarského, že to přesahuje jiné barbarské reality v současné Evropě.

HÁJEK: Tento postih dětí je přece příznakem nedůvěry režimu ve své vlastní síly převychovat. V našich dějinách byly doby, kdy se rodičům braly děti na převychování, ale jezuité měli důvěru ve vlastní sílu, nepotřebovali výchovu a vzdělání zakazovat.

MLYNÁŘ: Výbuchy masové nespokojenosti si samozřejmě žádá z nás nepřeje. Heslo "čím hůř tím líp" je zruďné, nikdo z nás si nepřeje jeho uplatňování. Chceme naopak zabránit, aby se rozpory a potíže dál hromadily, a aby byly výbuchy nespokojenosti provokovány. Především je třeba skončit s tím, aby byl z politického a společenského života dál vyřazován každý, kdo nesouhlasí s výkladem, že vojenská intervence v srpnu 1968 byla jediným možným a správným východiskem. Je naopak třeba, aby se znovu vytvořil prostor, v němž by každý našel možnost vyslovovat svůj vlastní názor a přispívat tak k racio-

nálnímu řešení nahromaděných problémů, aby se skoncovalo s poměry, v nichž každé jiné stanovisko než stanovisko momentální politické moci je zakázáno.

HÁJEK: Tím se totiž vylučuje velická většina občanů nejen z politické činnosti, ale i z možnosti pracovat podle svých nejlepších schopností pro rozvoj celé společnosti.

MLYNÁŘ: Je třeba skoncovat s takovými formami pronásledování, jako je existenční postihování a pronásledování dětí za "hříchy" rodičů. Je třeba začít zařazovat lidi podle jejich skutečné kvalifikace, a nikoliv podle služebníčkování momentálním mocenským zájmům. Je třeba ve všech oblastech - ve společenské činnosti, ve vědě i jinde - znovu vytvořit prostor pro uplatnění svobodného názoru, skutečného postoje, iniciativy, i když to může být politické moci nepohodlné. Tak to společnost objektivně potřebuje, a tak to odpovídá elementárním zásadám demokracie. Problém demokratizace zůstává základním problémem tak, jako jím byl před rokem 1968, a je třeba otevřeně říci, že situace tehdy byla nesrovnatelně lepší než dnes.

HÁJEK: Restaurace vrhla celou společnost zpátky a zvýšila vnitřní napětí v takové míře, jak tomu nikdy dříve nebylo.

O DUBČEKOVĚ DOPISU FEDERÁLNÍMU SHROMÁŽDĚNÍ A O JINÝCH KRITICKÝCH A OPOZIČNÍCH VYSTOUPENÍCH POSLEDNÍ DOBY ŘEKLI:

HÁJEK: Už způsob, jak na tato vystoupení naše veřejnost i sama politická moc reagovaly, ukazuje, že tato vystoupení mají význam a vliv.

MLYNÁŘ: V zahraničí jistě není neznám projev Gustáva Husáka ze 17. dubna 1975, jenž pak vyvolal polemiku se švédským ministerským předsedou Palme. Polemika vzbudila v Československu mimořádný zájem o to, co vlastně Dubček napsal. I lidé, kteří už vypadali jako zcela "odpolitizovaní", začali se zajímat, v čem Dubčekova kritika režimu spočívá. Došlo k dotazům i ve stranických organizacích a žádalo se tu, aby se Dubčekův dopis přečetl, když se má odsuzovat. Proto také kampaň proti Dubčekovi pojednou ustala a vyústila jen v nadávky, v cejchování kritiků jako "zrádců", "nepřátel mírového soužití", "nepřátel SSSR" - abych jmenoval ty nejběžnější z nich. Avšak zájem veřejnosti byl probuzen.

HÁJEK: To jen dokazuje, že při monopolu informací vzbuzuje mimořádný zájem každý kritický projev i tím, že je potlačován a potírán. Lidé chtějí vědět, co "ti druzí" míní.

MLYNÁŘ: Myslím, že se v těchto souvislostech ukázalo, že návrat k nadávkám, jakými byli kdysi častováni např. jugoslávští komunisté a pak i nevinně odsuzování v politických procesech padesátých let, už naše společnost nesnáší. Alespoň já jsem nepotkal nikoho, kdo by nebyl pobouřen pokusem některých politiků a tisku o to, aby se k těmto způsobům vracelo.

A brzy byl také nasazen jiný tón. Vasil Bilak v intervju pro časopis amerických komunistů Daily World najednou ho-vořil o tom, že není pravda, že vyloučení komunisté jsou diskriminováni, že jde jen o "některé nepoučitelné jednotlivce", a že - ač dál trvá na tom, že u nás byly "kontrarevoluční" síly tak mocné, že jejich potlačení vyžadovalo vstup statisíců cizích vojáků na naše území - dnes žádná vnitřní opozice v Československu neexistuje. Lze se jen ptát, kam se tedy poděly síly, proti nimž bylo třeba povolát cizí vojska? Někteří lidé holt nemohou za své nelogické myšlení, to je otázka intelektuálních předpokladů.

Zajímavější je, že vedení připravuje nyní sérii veřejných vystoupení některých do úzkých zahnaných vyloučených komunistů "proti Dubčekovi". Mluví se o tom, že k takovému vystoupení byli "připraveni" filosof Cvekl, sociolog Machonin, bývalí političtí pracovníci Císař a Pavlenda, a snad i někteří další. Režim tak přiznává, že na vyslovenou kritiku jeho vlastní "autorita" nestačí, že musí přibrat některé autority z roku 1968, které už dávno nejsou součástí nynějšího establishmentu, ale které mu snad mohou jistou autoritu dodat z toho, co bylo v roce 1968 získáno. Je ovšem jiná otázka, jaký bude obsah a efekt těchto vystoupení, to je věc svědomí každého jednotlivce. Ale já tuto akci režimu přesto vítám, protože i nám jde o to, aby mohli mluvit jiní než jen představitelé mocenských aparátů, i když je nanejvýš problematické, co budou smět říci.

O VÝSLEDKU EVROPSKÉ KONFERENCE O BEZPEČNOSTI A SPOLUPRÁCI ŘEKLI:

HÁJEK: Výsledky z Helsinek je v zásadě třeba pokládat za pozitivní a je třeba se distancovat od pokusů bagatelizovat je a znehodnocovat. Setkání představitelů všech evropských států, USA a Kanady - s jedinou výjimkou Albánie - je přece vý-

sledkem dlouholetého úsilí, kterého jsme se i my zúčastnili, a v němž Československo vždy hrálo pozitivní úlohu.

MLYNÁŘ: Myšlenka evropské bezpečnosti a spolupráce byla jedním ze základních principů čs. zahraniční politiky zakotvené v Akčním programu KSČ z roku 1968.

HÁJEK: Ano, a naše zahraniční politika se už dříve - v létech 1966 a 1967 v souvislosti s jednáními v Bukurešti a v Karlových Varech - na tomto úsilí podílela. Srpnová intervence v Československu 1968 ovšem zpomalila a znesnadnila dosažení pozitivních výsledků, protože značně snížila mezinárodně politickou kredibilitu těch, kteří u nás intervenovali.

Avšak tato vojenská intervence na druhé straně jistě přispěla k tomu, jak byly v Helsinkách principy vztahů mezi státy formulovány. Tragická čs. zkušenost a lekce jistě ležely v pozadí formulací o rovnoprávnosti a suverenitě každého státu, o právu každého národa volit si bez vnějšího tlaku svůj hospodářský, sociální, politický a kulturní systém a režim, o tom, že žádné zdůvodnění nemůže ospravedlňovat použití násilí ve vztahu mezi státy.

MLYNÁŘ: Helsinské principy podepsané jak představiteli dnešního režimu v Československu, tak i představiteli států, které v roce 1968 provedly v Československu vojenskou intervenci, by ovšem neměly platit jen v přítomnosti a pro budoucnost, ale měly by pro signatáře znamenat určité závazky - alespoň morální - i pokud jde o odčinění těch událostí v minulosti, které těmto principům očividně odporovaly.

HÁJEK: To lze dokonce vyjádřit ještě zřetelněji. Tyto principy byly totiž znovu zdůrazněny, ale byly již dříve obsaženy jak v Chartě OSN, tak i ve Varšavské smlouvě. Nepřípustnost použití násilí ve vztazích mezi státy byla dokonce zdůrazněna již v protokolu o "útočném činu" podepsaném vládami SSSR a ČSR v roce 1933. Nové slavnostní vyhlášení těchto principů jen zdůrazňuje, k čemu se vlády již dříve zavázaly, a jejich znovupodepsání může se chápat také jako sebekritika ve všech případech, kdy v minulosti - na příklad intervencí v Československu - došlo k jejich porušení.

Je tu ovšem ještě jiný aspekt. Statisíce lidí, kteří tenkrát hájili tyto principy proti vojenskému zásahu, je dnes vyloučeno za tehdejší postoj nejen z politického života, ale i z možnosti uplatňovat svou pracovní kvalifikaci. Za něco, co bylo

a je v souladu s principy mírového soužití národů, byli a jsou diskriminováni a pronásledováni. Vzniká tak zvláštní situace: generální tajemník KSČ slavnostně podepsal zásady, za jejichž dodržování jsou jiní vyloučeni ze strany a ze společnosti.

Tento rozpor musí ovšem dříve či později posoudit sama strana a její vedení. Týká se však nás všech. Helsinský dokument m. j. přiznává každému právo, aby znal své místo ve společnosti, a aby toto místo bylo politickou mocí respektováno. I v tomto duchu mají proto lidé u nás právo žádat, aby se skončilo s diskriminacemi, které jsou v rozporu s přijatými zásadami a se sliby vlády, že tyto zásady budou i u nás plněny. Je třeba ocenit, že závěrečný akt evropské konference o bezpečnosti byl publikován v plném znění, že všichni dostali možnost seznámit se s jeho obsahem, ale teď mají všichni také plné právo požadovat dodržování přijatých principů.

MLYNÁŘ: Objeví se samozřejmě argumentace, že posuzování postojů lidí z roku 1968 je čistě vnitřní záležitost, a výtky, že náš výklad zakládá možnost cizího vměšování do těchto vnitřních záležitostí. Já si však myslím, že vztah mezi vnitřními záležitostmi a závazky, přijatými navenek, je mnohem složitější, a že principy přijímané navenek mají samozřejmě i svou vnitřní platnost. My také nechceme, aby se někdo zvenčí vměšoval, chceme jen, aby se moc u nás řídila tím, co slavnostně slíbila a podepsala.

HÁJEK: Jde o to, aby se i sedmý článek principů a pak obsah tak zvaného "třetího koše" dodržoval a naplňoval, protože to bylo deklarováno nejen navenek, nýbrž i dovnitř naší společnosti. Změny by nebyly jen ku prospěchu diskriminovaných občanů, nýbrž ku prospěchu celé společnosti. Jen tak by společnost dostala znovu možnost využít všech svých kvalifikovaných sil, rozvinout plně svou vzdělanostní kulturu.

MLYNÁŘ: Důležité je, že Helsinky představují vlastně uznání toho, co je pro Evropu společné, uznání evropských civilizačních a kulturních hodnot, evropské tradice humanity, evropského právního vědomí. Soužití různých společenských a politických systémů lze totiž uskutečnit jen na tomto základě. Všechny jsou důsledkem evropského vývoje, všechny vyrostly na evropském kulturním zázemí. Neodpovídá duchu a smyslu Helsinské konference, jestliže se v životě některých evropských národů a států udržují prvky, které jsou v rozporu s evropskou civilizací a kulturní základnou.

HÁJEK: Když slýchám, že se to vše má chápat jinak, prý "třídně", přicházejí mi na mysl slova někoho, komu by se snad netřídní přístup dal těžko vytknout, totiž Karla Marxe. Ten přece v Inaugurální adrese zdůrazňuje, že prosté zákony mravnosti a spravedlnosti, kterými se řídí vztahy mezi jednotlivci, mají se stát i nejvyššími zákony ve vztazích národů, a že tento cíl je součástí emancipačního boje dělnické třídy.

MLYNÁŘ: Ano, vztah tzv. vnitřních záležitostí a povinností vyplývajících z jednání v Helsinkách je určitě spjat s tímto pojetím. Abych to vyjádřil obrazně: Když žijí dva sousedé vedle sebe, zajímá je především, zda jeden druhého neoloupí nebo nepodřeže. To je otázka elementární bezpečnosti. Ale pak tu je složitější otázka, otázka spolupráce, a v Helsinkách šlo nejen o elementární bezpečnost, ale i o spolupráci. To už je otázka jiné důvěry mezi partnery. Když se dovím, že můj soused bije ženu a děti, že je notorický opilec, jde jistě o jeho "vnitřní záležitost", ale tato záležitost silně ovlivní mou chuť s ním spolupracovat. A to platí i o politických zřízeních a režimech. Státy, které se vyznačují vnitřními rysy neodpovídajícími evropské civilizační základně, mají samozřejmě menší šanci získat důvěru ke spolupráci.

O OFICIÁLNÍCH NÁVŠTĚVÁCH A STYCÍCH S ČESKOSLOVENSKEM ŘEKLI:

HÁJEK: Myslím, že návštěvy reprezentantů a politických činitelů druhých států i představitelů mezinárodních organizací jsou v Československu nejen oficiálně, ale i všeobecně vítány. I ony pomáhají budovat a udržovat povědomí evropského a světového společenství, k němuž patříme. Jde ovšem o to, aby tyto návštěvy nebyly chápány bez dalšího jako vyjádření mezinárodního souhlasu i s negativními jevy naší současnosti.

MLYNÁŘ: Ten, kdo navštěvuje cizí zemi, sotva nese odpovědnost za to, jaký je v této zemi režim. Problém je v tom, že všechny tyto kontakty by měly být využity k poznání celé skutečnosti, a nikoliv jen té části, kterou chce režim prezentovat. Jen tak mohou být v souladu se zásadami z Helsinek - jako hodnotná výměna poznatků a informací a jako jistý druh kontroly, zda jsou mezinárodně přijaté závazky plněny.

HÁJEK: Jde o to, aby ti, kdož k nám přicházejí, měli vůli a snahu poznávat celou naši realitu, aby hledali cesty - často nesnadné - k jejímu poznání. To by mělo platit zejména o hostech, kteří se hlásí k socialismu.

O PŘIPRAVOVANÉ EVROPSKÉ KONFERENCI KOMUNISTICKÝCH STRAN ŘEKLI:

MLYNÁŘ: Evropská konference komunistických stran by mohla mít velký význam a mohla by vyjasnit řadu otázek, které pálí komunistické hnutí na tomto kontinentu. A z těchto otázek nelze samozřejmě nijak vyloučit vývoj a problémy v Československu.

Pokus o politickou a ekonomickou reformu v šedesátých letech nebyl přece něčím, co by bylo vyplýválo jen z československých specifických potřeb. Konkrétní politické úkoly, které jsme si kladli, byly samozřejmě československé, ale v podstatě šlo o to, jakým způsobem se může socialismus rozvinout nejen u nás, ale i v ostatních evropských socialistických zemích, a jaká poučení je třeba vyvodit i tam, kde dosud socialistické síly nezvítězily. Myšlenky obnovit nebo zachovat i při hlubokých socializačních změnách politickou demokracii, momenty nezbytné plurality politického systému, základní občanské svobody a práva, jak je zná právě evropský vývoj - to vše se netýkalo přece jen Československa. U nás byly tyto myšlenky a principy potlačeny nežádoucím vývojem v padesátých letech; stáli jsme před úkolem jejich renezance, před úkolem napravit hlubokou reformou to, co bylo pokazeno.

HÁJEK: A zároveň šlo o to, že možnosti industriálního vývoje ukazovaly svou vyčerpanost, že bylo potřebí vstoupit do nové fáze socialistického vývoje, charakterizované tzv. "vědeckotechnickou revolucí".

MLYNÁŘ: Ano, to byla základní poloha reformy. Bylo při nich objeveno mnoho problémů a vysloveno mnoho myšlenek a idejí, které jsou mimořádně důležité i pro komunistické a socialistické strany západní Evropy. Víme, že některé z těchto stran již úspěšně hledají nové cesty, víme o novém programu, taktice a strategii italských komunistů, které vedly k velkému volebnímu úspěchu v červnu 1975, a víme také, že se tyto nové cesty v podstatě shodují s tím, k čemu - jako k modelu socialistické demokracie - jsme i my směřovali.

HÁJEK: Proto se také poměr k československé reformě i k jejímu potlačení vojenskou intervencí stal jedním z nejsilnějších faktorů diferenciací v mezinárodním komunistickém hnutí po druhé světové válce.

MLYNÁŘ: Problematika, která bude projednávána na evropské komunistické konferenci, dotkne se zákonitě československého vývoje. Konference sotva může přejít mlčením skutečnost, že po srpnu 1968 byl vývoj socialismu u nás hluboce narušen, a že je třeba hledat východisko z uzavřené situace.

I my, kteří teď nemáme legitimace strany, cítíme se legitimní součástí komunistického hnutí. Konec konců i dnešní generální tajemník KSČ neměl po dlouhou dobu stranickou legitimaci a jistě proto nepřestal být komunistou. Sotva přestal být součástí mezinárodního dělnického hnutí Svaz komunistů Jugoslávie v době, kdy jiné strany o něm vyslovovaly neostřejší soudy a nadávky. Lidé nepřestávají patřit do hnutí proto, že se jim dočasně odmítá členská legitimace, to je otázka příslušnosti k proudu marxistického a socialistického myšlení.

Alexander Dubček má plné právo obracet se k mezinárodnímu komunistickému hnutí, a také já jsem počátkem roku napsal rozsáhlou práci o problémech politické reformy v Československu, v níž se obracím k evropským komunistickým stranám, protože jsem přesvědčen, že jde také o jejich věc.

HÁJEK: Už v Akčním programu KSČ se řeklo, že jde o náš příspěvek do kolektivní zkušenosti mezinárodního komunismu a socialismu, a události v roce 1968 - 1969 vytvořily problémy, s kterými se celé toto hnutí jak v Evropě tak i v ostatních částech světa potýká. Máme našim zahraničním soudruhům stále co říci a jejich zájem o dopisy soudruha Dubčka i o Tvou práci dosvědčují, že si toho jsou vědomi.

MLYNÁŘ: V celku očekáváme evropskou komunistickou konferenci s nadějí, že bude výrazem nových podmínek, v nichž komunistické strany rozvíjejí svou politiku. Je třeba rozloučit se s představami, že komunisté v Evropě mohou postupovat podle nějaké jednotné šablony, že mohou mít nějaké jediné centrum. I mezi komunistickými stranami je už konečně třeba zavést rovnoprávné a demokratické vztahy. Žádná strana by neměla být kacířována za specifiku své politiky, ale také kritika jiné strany by se neměla pokládat za nepřípustnou. Budoucí jednotu si přece lez představit jen jako jednotu v různorodosti, plnou zákonitých odlišností a rozporů. Úvahy, že závazně a obecně platné je to, co dosud bylo v socialistických zemích uplatněno, jsou teoreticky ubohé. Teoreticky ubohý je sám pojem "reálného socialismu", kterým se argumentuje proti jiným koncepcím výstavby socialismu. Ve skutečnosti se pod tímto pojmem skrývá snaha

povýšit na obecně platné to, co vzniklo jako "zvláštní" v určitých zemích. Není snad situace v Jugoslávii a Číně také "reálným socialismem"? Co to pak tedy je? Takové úvahy jsou hluboce nemarxistické. Socialismus je přece hnutí a proces, a tento proces je stejně "reálným" v těch zemích, kde socialistické síly zvítězily, jako v zemích, kde o toto vítězství usilují. Jde jen o různé fáze téhož pohybu. Reálná je politika italských, francouzských a jiných západních komunistů a socialistů, stejně jako je reálná politika dnešních socialistických zemí, a nic z toho nelze stavět proti sobě a nad sebe.

Na nádvoří španělských kasáren bylo zavražděno popravčími četami pět mladých vlastenců. Ačkoli metody jejich boje byly extrémistické, jejich hlavním zločinem byl boj o demokratické Španělsko. Není otřesná jenom sama tato pětinasobná justiční vražda, ale i snaha frankistického režimu ospravedlnit vykonání ro zsudků. Madrid chce vypadat humánněji tím, že dal vlastence "pouze" zastřelit - a upustil na poslední chvíli od popravy garotou. Za posledních dvanáct let však bylo tímto středověkým barbarským způsobem popraveno šest vlastenců. Nechutné jsou i pokusy frankistické propagandy vyvolat jakési zdání spravedlnosti tím, že dvěma dvacetiletým dívkám byla dána milost.

Proč nyní Frankova vláda sahá k tak drastickému politickému činu, jakým je poprava pěti vlastenců současně? V době zmírňování mezinárodního napětí se nemůže dařit žádné diktatuře. Když ustupuje hrozba válečných konfliktů, je volání po demokratických principech o to silnější a důraznější. Navíc portugalský lid před rokem skoncoval se starou diktaturou a nyní stále úspěšněji odráží pokusy o návrat k diktatuře a otevírá cestu demokratickému vývoji i pro pyrenejský poloostrov.

Popravy, které diktátorské režimy režírují jako justiční vyvrcholení politické msty, mají zcela jasný motiv - vyvolat vlnu strachu, posílit hrůzovládu, zotročit lid, ohromit ho, aby nepozvedal hlavu, aby neměl odvalu žádat demokratické přeměny. Známe tuto logiku a víme, čím je porazitelná: tím, že se proti ní bude stavět odvaha demokratů, přesahující národní hranice západní i východní Evropy.

Velmi oceňujeme, že řada evropských zemí dokázala najít i na úrovni vlád cestu, jak reagovat na pět španělských justičních vražd. Podporujeme výzvu evropských komunistických a dělnických stran z 1. října 1975 a vítáme akce odborářů západní i východní Evropy.

Necht tato zkušenost není zapomenuta. Ať evropští demokraté projeví svoji sol i daritu vždy, když kdekoli v Evropě bude jakákoli diktátorská ruka utahovat šroub na hrdle demokratických svobod. Revoluční památku španělských vlastenců by bylo důstojné uctít vyhlášením roku politických svobod, kdy by nikde v Evropě nezůstal ve vězení ani jediný politický vězeň. Vyzýváme československou vládu, aby v tomto smyslu učinila první kroky.

Je příležitost dokázat, že všechny podpisy na Závěrečném aktu konference v Helsinkách mají opravdu váhu, a že signatáři tohoto aktu opravdu i ve svých zemích respektují vyhlášené

demokratické svobody a lidská práva. Demokratičtější Evropa bude Evropou mírovější.

Podepsali:

R. Břach, V. Břachová, J. Dienstbier, L. Dobrovský, J. Doležal, I. Dubská, J. S. Hájek, J. Judl, M. Kabrna, J. Hermach, V. Kadlec, K. Kaplan, B. Klípa, V. Kotyk, M. Král, J. Křen, K. Kyncl, J. Litera, M. Machovec, Z. Mlynář, M. Otáhal, J. Petránek, V. Prečan, M. Reiman, P. Reiman, I. Seidlerová, J. Slánská, V. Slavík, K. Smrkovská, J. Stehlík, B. Strnad, V. Šilhán, B. Šimon, M. Švermová, L. Vaculík.

Vážený soudruhu předsedo vlády,

obracím se k Vám na základě práva zaručeného mi čl. 29 Ústavy naší republiky i na základě své povinnosti stanovené mi zákonem o Čs. akademii věd, ukládajícím mi vědecky pracovat ve svém oboru a spolupracovat při aplikaci výsledků této teoretické činnosti v praxi. Poněvadž je mi v současné době znemožněno působit na kterémkoli pracovišti mého oboru a jeho prostřednictvím předávat praxi výsledky, a to z důvodů, na něž jsem Vás upozornil ve svém dopise z 29.VII. tr. /v příloze /, a které v širší souvislosti vyplývají z tohoto podání, musím své studie z oblasti mezinárodních vztahů i mezinárodního práva konat individuálně a náměty z nich předávat touto snad méně obvyklou cestou orgánu, jemuž předsedáte a jenž je kompetentní pro zvážení jejich realizace i přímo nadřízen ČSAV.

Zabýval jsem se dlouhá léta jak teoreticky tak i ve veřejné činnosti prakticky problematikou uskutečňování leninských myšlenek mírového soužití států s rozdílným společenským zřízením. Proto také studuji z pramenů mně dostupných problematiku úsilí o kolektivní bezpečnost a spolupráci v Evropě, a zejména výsledky jeho právě dovršené etapy vyznačené závěrem Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Nechci zde opakovat kladné hodnocení této události, otevírající perspektivy mírového vývoje a plodné spolupráce vyspělých národů tohoto kontinentu při využívání a rozvíjení společného dědictví humanistické civilizace a kultury. V zásadách obsažených v Závěrečném aktu helsinské konference lze vidět velký úspěch těch pokrokových sil, které se inspiroují stále živými slovy K.Marxe vyslovenými v Inaugurální adrese I. Internacionály o tom, že snaha o to, "aby prosté zákony mravnosti a spravedlnosti, jimiž se mají řídit vzájemné vztahy soukromých osob, se staly též platnými nejvyššími zákony ve styku mezi národy", je stálou částí boje za osvobození dělnické třídy. Vycházejí z těchto hledisek chtěl bych zveřejnění Závěrečného aktu konference v takovém rozsahu, jak se stalo u nás, považovat za krok v plnění závěrů v něm obsažených, jak to slibuje i prohlášení nejvyšších orgánů státu i KSČ z 8.8.1975 i za výzvu celé naší společnosti k tomuto plnění platně přispívat. Z tohoto postoje vycházejí i mé připomínky:

Při hodnocení povahy Deklarace principů, jimiž se budou řídit vztahy mezi zúčastněnými státy - první a nejvýznamnější

části Závěrečného aktu - nelze přijmout názor hájený částí západního tisku i politických činitelů, jakoby šlo o pouhou proklamaci úmyslů bez právní závaznosti. Již podpisy nejvyšších představitelů států dávají dokumentu mimořádnou politickou autoritu. Tyto podpisy navíc potvrzují slavnostním způsobem bezpodmínečnou závaznost principů již platných, neboť obsažených v řadě dokumentů podepsaných již dříve zúčastněnými státy, po př. jimi přijatých. Jde zejména o Chartu Spojených národů, jejíž závazky také podle zásady X této Deklarace mají mít přednost před jinými závazky států, dále též o Varšavskou smlouvu i většinu politických dvoustranných smluv uzavíraných zejména socialistickými státy; jsou tu též významné dokumenty jednomyslně schválené orgány OSN, jako zejména Deklarace zásad mezinárodního práva pro přátelské styky a spolupráci mezi národy, na jejímž vypracování mělo právě Československo tak významný podíl.

Pro tento svůj charakter i pro souvislost s dlouholetým úsilím o systém kolektivní bezpečnosti v Evropě, zahájeným sovětskou iniciativou v r. 1954 a výrazně zesíleným společnou výzvou socialistických států v Bukurešti r. 1966 i komunistických a dělnických stran Evropy v Karlových Varech r. 1967, mají principy Deklarace velký význam nejen pro přítomnost a budoucnost, ale i pro hodnocení a posuzování dokumentů a událostí minulosti, zvláště tam, kde z nich vyrostly problémy dosud otevřené. Není pochyby na př., že zásada III o neporušitelnosti hranic a IV o respektování územní celistvosti států, jakož i nezákonnosti cizí vojenské okupace jejich území, posiluje mj. naše stanovisko ve věci neplatnosti mnichovského diktátu od samého počátku se všemi důsledky, a to i proti pokusům opírat se o ně dost jednoznačnou stylizací čl. I a II smlouvy o vzájemných stycích mezi ČSSR a NSR z 11.12. 1973.

To se ovšem týká i jiných zásad, zejména o respektování svrchovanosti a zákazu intervence. Ze zásady I o svrchované rovnosti a individualitě všech států vyplývá právo "svobodně si volit a rozvíjet svůj politický, hospodářský a kulturní systém", doplněné zásadou VIII, právem všech národů "určovat si v plné svobodě, kdy a jak si přejí, svůj vnitřní a vnější status bez vnějšího vměšování". Odpovídá tomu zásada VI, ukládající všem státům "zdržet se, bez ohledu na vzájemné vztahy, jakéhokoli přímého nebo nepřímého, individuálního nebo kolektivního vměšování do vnitřních nebo zahraničních

záležitostí, které spadají do vnitrostátní pravomoci jiného zúčastněného státu", a zejména "jakékoli formy ozbrojené intervence nebo hrozby takovou intervencí" - čili použití síly nebo hrozby silou, jež podle zásady II nemůže ospravedlnit "žádné zdůvodnění". Tato bezpodmínečnost zákazu ozbrojené intervence je zesílena jak již citovanými slovy zásady VI "bez ohledu na vzájemné vztahy", tak i slovy preambule Deklarace o tom, že její principy bude každý ze signatářů uplatňovat ve vztazích ke všem ostatním účastnickým státům "bez ohledu na jejich politický, hospodářský a sociální systém, ... na jejich velikost, zeměpisnou polohu nebo stupeň jejich hospodářského rozvoje."

Bezpodmínečnost uvedených zásad, zdůrazněná mj. i v projevu L.I. Brežněva při podpisu helsinských dokumentů, má velký význam pro zamezení intervencí v přítomnosti a budoucnosti - jak se ukazuje v souvislosti s Kyprem i Portugalskem/, tak i pro posuzování intervencí v minulosti. Potvrdili-li spolu s ostatními nejvyššími představiteli hlavy států či vůdcové komunistických stran SSSR, PLR, MLR, NDR a BLR, že žádný důvod neospravedlňuje použití síly, a tedy ani vojenský zásah, platí to zřejmě i pro důvody, jimiž byl obhajován zásah vojsk těchto států v naší zemi v srpnu 1968, a to nezávisle na tom, zda tyto důvody vůbec odpovídaly tehdejší československé i mezinárodní skutečnosti - zvláště i proto, že v jejich vztazích s Československem platily už tehdy zásady, potvrzené v Závěrečném aktu Konference v Helsinkách. Vede to nutně k otázce přehodnocení tohoto zásahu i jeho důsledků a patřičných závěrů z takového přehodnocení vyplývajících. Je to jistě věcí jednání se všemi účastněnými státy uznávajícími podepsané zásady. Je to ovšem problém závažný pro převážnou část našeho lidu, pro opravdovost jeho vztahů k SSSR a ostatním státům účastným v oněch událostech; je to závažné i pro evropské komunistické hnutí, v němž tato událost jako málokterá jiná vyvolala tak vážné názorové rozdíly.

S tím pak souvisí i další aspekt závaznosti helsinských dokumentů promítajících se do naší skutečnosti. Je to věc lidských práv a základních svobod, jejichž respektování podle zásady VII "je podstatným činitelem míru, spravedlnosti a blahobytu, kterých je zapotřebí, aby byl zajištěn rozvoj přátelských vztahů a spolupráce". Signatáři se zavázali jednat na tomto úseku "v souladu s cíli a zásadami Charty OSN a s Všeobecnou deklarací lidských práv". Liteře i duchu těchto dokumentů odporuje

jakákoli diskriminace, mj. i z důvodu přesvědčení. U nás ovšem je od podzimu 1969 kladen a různým nátlakem prosazován souhlas se zásahem vojsk roku 1968 jako podmínka nejen účasti na veřejném životě, ale i pracovního zařazení, zaměstnání v určitých profesích, tvůrčí činnosti v umění, vědě i technice a vůbec požívání základních lidských a občanských práv, v němž jsou omezováni občané, kteří ve svých názorech na onu událost vycházejí ze zásad v Helsinkách slavnostně vyhlášených.

Podpisem ČSSR na Závěrečném aktu Konference pro bezpečnost a spolupráci v Evropě vznikla tak v této oblasti zvláštní situace: za neslučitelné s členstvím v Komunistické straně Československa jsou považovány postoje, založené na důsledné aplikaci zásad, podepsaných generálním tajemníkem KSČ v Helsinkách a vyhlášených předsednictvem jejího ústředního výboru za závazné. Jako komunista zbavený právě z těchto důvodů členské legitimace nechci se dále k této věci vyjadřovat. Jako občan, jemuž helsinská Deklarace znovu potvrdila právo "znát svá práva a povinnosti na tomto úseku a postupovat podle nich", a jemuž záleží na dobrém jménu jeho vlasti i na tom, aby kulturní úroveň i nadání a demokratická mentalita jejího lidu byly plně využity při budování vyspělé socialistické společnosti a při její účasti v uskutečňování závěrů první etapy boje za kolektivní bezpečnost v Evropě, chci touto cestou / neboť jiné nemám/ říci vládě své vlasti:

Podpis presidenta ČSSR pod Závěrečný akt Konference pro bezpečnost a spolupráci v Evropě a prohlášení vlády ČSSR z 8.8.1975, že bude důsledně plnit závazky z tohoto dokumentu vyplývající, znamenají pro všechny orgány této vlády odpovědné povinnost zabezpečit, aby nikdo, kdo se k těmto zásadám hlásí a aplikuje je na konkrétní situaci Československa v létech od r. 1968, nebyl pro tyto názory zbavován zaměstnání, jež odpovídá jeho kvalifikaci, aby mu nebyla odnímána možnost tvůrčí práce umělecké, vědecké, uplatnění v technickém rozvoji i v organizaci našeho hospodářství, v péči o zdraví a kulturní život jeho spoluobčanů; aby jeho dětem pro tyto názory a postoje nebylo zabránováno učit se a studovat na středních a vysokých školách, pro něž prokázaly schopnosti a talent; zejména pak, aby pro názory na těchto zásadách založené a jejich rozšiřování nebyl nikdo stíhán a vězněn, a aby takové akty persekuce a diskriminace byly zastaveny, zakázáno jejich pokračování a zabezpečeno odstranění škod jimi způsobených.

Víte lépe než já, že takovým postupem by se pomohlo nejen těmto tisícům našich občanů, nýbrž především této společnosti, které by bylo umožněno plně využít schopnosti, talent, erudici a zkušenosti i skutečnou socialistickou angažovanost těchto lidí, nehledě k tomu, že to by dodalo vážnosti podpisu ČSSR na dokumentech Helsink.

Vážený soudruhu, bylo by škoda nejen pro tuto generaci, kdyby lidé odpovědní za osudy této společnosti promeškali dané tím, nač jsem upozornil.

Dr. Jiří Hájek, DrSc

V Praze dne 1.10.1975

Tajemník komitétu
pro udělování Nobelovy ceny
Oslo

Vážený pane,

vzhledem k tomu, že moskevská adresa profesora Sacharova je mě neznáma, dovoluji se Vás ptát, zda byste byl tak laskav a předal panu prof. Sacharovovi toto:

Vážený Andreji Dimitrijeviči.

Přijměte prosím moje co nejupřímnější blahopřání k vysoce zasloužené odměně, již se Vám dostalo udělením Nobelovy ceny.

Vedl jste a vedete dlouhý a odvážný boj za politická a základní lidská práva a za svobodu.

Přeji Vám hodně síly a zdraví i k Vašemu budoucímu úsilí o lidská práva a spravedlnost.

V plné úctě Váš

12.10.1975

František Kriegel

Na Smetance 16

12000 Praha 2, ČSSR

Předsednictvu ÚV KSČ,

Předsednictvu Federálního shromáždění,

Vládě ČSSR

Českoslovenští představitelé po podpisu Závěrečného aktu helsinské konference několikrát prohlásili svoji vůli splnit tento významný dokument důsledně v jeho celku. Vycházejí z toho, že svoje proklamace myslí upřímně, předkládám politickému a státnímu vedení ČSSR několik návrhů na opatření, jejichž realizace by reprezentovala první kroky naplnění podepsaných zásad.

1/ Naskytá se možnost využít předpokladů obsažených v helsinském dokumentu o rozmachu vzájemné ekonomické spolupráce evropských států. Československé ekonomice neobyčejně prospěje rozvinutí hospodářských styků s průmyslově vyspělejšími státy Evropy. Je to jedna z hlavních cest k urychlení nezbytné modernizace výroby, zejména průmyslového zařízení, jakož i jedna z možných a efektivních cest k překonání citelných nedostatků v zásobování vnitřního trhu. Rozmach hospodářských styků a vědecko-technické spolupráce i použití nejrozličnějších forem kooperace s průmyslově vyspělými státy povede k úpravě československé pozice v mezinárodní dělbě práce, jež je předpokladem nezbytných strukturálních změn ekonomiky a také k uspokojení velmi rozrůzněných hmotných potřeb obyvatel. Využije-li československá ekonomika příležitosti, která se jí nabízí, má možnost ještě zachytit evropskou vlnu modernizace výroby, vklínit se do trendu probíhající vědecko-technické revoluce a přeměnit ekonomiku s rozsáhlým průmyslem v ekonomiku průmyslově vyspělou. Mnohé z dlouhodobých hospodářských těžkostí se podaří tímto krokem překlenout.

2/ Obsahu a liteře zásad Závěrečného aktu o svobodě politického a náboženského přesvědčení a vyznání odpovídá, že každý občan si nejen ve svém soukromí může svobodně myslet, co chce, ale také, že má právo svobodně svoje názory hájit, vyhlášovat a prosazovat, pokud neznamenají propagaci fašismu, genocidy, války. Tak je chápán smysl politické a náboženské svobody. Za politické přesvědčení a za jeho prosazování a za náboženské vyznání byla od roku 1969 u nás odsouzena řada osob. Jejich plná rehabilitace i okamžité propuštění, pokud ještě jsou ve vězení, se proto jeví samozřejmá. Rovněž byly desetitisíce občanů pro svoje politická přesvědčení persekvovány, existenčně postiženy a omezena jejich občanská práva. Tyto důsledky dopadají i na jejich děti. Náprava těchto pří-

padů a návrat postižených osob do profesí odpovídajících jejich kvalifikaci je nezbytným krokem při respektování občanských práv a politické svobody.

Také trestní zákon a jeho výklad, podle něhož je dosud považováno za trestný čin vyjadřování a publikování politických názorů odlišných od oficiálních, nebo kritický pohled na mezinárodní a vnitropolitickou situaci státu, je nutno uvést do souladu s principy o svobodě politického a náboženského vyznání Závěrečného aktu helsinské konference.

3/ V souladu se snahou rozšířit cestování z osobních i profesionálních důvodů, jak to proklamuje Závěrečný akt, vystupuje jako přirozený čin zákonné zajištění práva každého občana na cestovní pas a zrušení instituce výjezdních doložek k platným pasům. Zvláště jde o ty případy, kdy se jedná o návštěvu rodinných příslušníků, kteří žijí v cizině.

4/ Vytváří se reálné podmínky pro rozvoj mezinárodních kulturních styků. Příslušné orgány by měly zabezpečit, aby výměna kulturních hodnot mezi státy a národy se realizovala bez politických omezení, bez cenzurních a omezovacích zásahů státních orgánů. O výměně kulturních statků by měli rozhodovat kulturní tvůrci a odborníci při uplatnění jediného měřítko - kvality uměleckých děl. Vnitropolitickým předpokladem takové výměny ovšem je bezpodmínečné zrušení politické diskriminace ve vlastní kulturní tvorbě. Je naprosto samozřejmým zrušení ostudných seznamů československých autorů, kteří z politických důvodů nesmějí být vydáváni, a jejichž díla jsou vyřazena z knihoven, kin, z repertoáru divadel a z prodejen. Toto opatření je nejen projevem neúcty ke kultuře, ale také omezuje okruh děl, které přicházejí v úvahu k mezinárodní výměně.

Ze Závěrečného aktu vyplývá přirozené právo každého autora publikovat svoje díla svobodně nejen doma, ale i v zahraničí.

5/ V oblasti vědeckého bádání by k prvním krokům realizace zásad Závěrečného aktu příslušných orgánů mělo patřit zrušení všech aktů politické diskriminace vědeckých pracovníků a důsledná náprava v tomto směru. Dále jde o zpřístupnění veškerých vědeckých informací všem zájemcům bez rozdílu, což znamená zrušit "indexy" zakázaných knih, nebo knih, které může občan získat v knihovnách pouze na potvrzení různých institucí. Vědeckým pracovníkům bez ohledu na jejich politické názory přísluší rovněž právo publikovat výsledky své vě-

decké práce svobodně doma i v zahraničí.

Každý vědecký pracovník bez rozdílu, ať už je zaměstnán ve své profesi či stále ještě nucen získávat obživu nekvalifikovanou prací, nechť má právo udržovat vědecké i osobní styky s kolegy v zahraničí a získávat i využívat studijní stipendia v zahraničí bez jakýchkoli překážek ze strany státních orgánů.

6/ Závěrečný akt přikládá velký význam svobodě informací. V československých podmínkách k uplatnění tohoto principu je třeba zrušit státní monopol na rozšiřování informací. To znamená odstranit praxi, podle níž má výsadní právo získávat všestranné informace o událostech ve světě i doma pouze skupina osob, která pak rozhoduje o tom, co občan smí vědět a co nikoliv. V tomto smyslu je nezbytné zlikvidovat kontrolu zveřejňovaných zpráv, reorganizovat Úřad pro tisk a informaci a dát jeho činnosti novou náplň a uzpůsobit práci tiskové agentury, tisku, rozhlasu a televize tak, aby každý československý občan měl volný přístup k informacím o všech událostech doma i v zahraničí.

Bylo by účelné zpřístupnit zahraniční tisk všem zájemcům bez jakéhokoliv omezení a zajistit jeho volný prodej. Neprodleně je možné zabezpečit, aby v knihovnách byl k volnému použití veškerý československý tisk současný i minulý. Příslušné orgány by měly zastavit rušení zahraničních rozhlasových stanic, jež vysílají česky či slovensky, a výdaje vynakládané na rušení použít na modernizaci zařízení v oblasti spojů.

7/ Helsinský dokument jako produkt zmírňování napětí ve světě dává naději na další postup tímto směrem. Probíhající jednání států nepochybně vyústí ve snížení nákladů na zbrojení, v poklesu počtu ozbrojených sil a ve zkrácení pracovní doby presenční vojenské služby, což by výrazně přispělo k řešení některých obtížných problémů ekonomiky. Do té doby však by bylo třeba provést demokratisaci vnitřního života armády a zlepšení společenského postavení vojáků.

Postupným a důsledným uplatňováním občanských práv a politických svobod ztrácí část bezpečnostního sboru svoje opodstatnění. Jeho restrikce se stává oprávněnou a byla by projevem rozšíření politických svobod.

8/ Československo by velmi pozitivně přispělo k procesu uvolňování napětí v Evropě a ke spolupráci mezi státy, kdyby anulovalo všechny právní akty politického charakteru přijaté po vstupu cizích vojsk v srpnu 1968 na jeho území. Příslušné

orgány by o jejich platnosti znovu rozhodovaly za podmínky, že nebudou vázány dřívějšími usneseními.

Náměty, o kterých se zmiňuji, chápu pouze jako první kroky politického a státního vedení. Nicméně už i ony by byly důkazem upřímného postoje československých orgánů k uplatnění Závěrečného aktu a přispěly by ke spolupráci nejen lidu, ale i vládních orgánů a společenských organizací evropských států a národů. Jsem připraven kdykoli předložit další návrhy nebo i propracované osnovy zákonů a nařízení.

Karel Kaplan

Praha 20. října 1975

Nejvyšší představitelé 35 zemí podepsali dne 1. srpna 1975 v Helsinkách Závěrečný akt konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě.

Tento dokument obsahuje četné zásady, o jejichž uskutečnění usilovaly pokrokové proudy v Evropě po dlouhou dobu. Ochrana národní a státní suverenity byla a je svatou povinností a právem každého národa; je historickým úkolem každé generace, neboť jde o hodnoty národního života, které jsou výsledkem úsilí celých pokolení a každá generace je povinna je rozvíjet a předat svým následovníkům. Prosazení občanských a politických práv a svobod patřilo vždy k cílům dělnického a pokrokového hnutí. Jsou to zejména ustanovení Závěrečného aktu konference, zajišťující respektování všech těchto práv, jež mají - spolu s vytyčenou mírovou spoluprací - mimořádný význam pro Československo.

Jako u každého důležitého mezinárodního dokumentu bude i hodnota Závěrečného aktu konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě úměrná tomu, jak jej budou signatáři uvádět v život. Od jeho podpisu uplynuly již tři měsíce, zatím však nejsou žádné náznaky, že by se u nás bylo přistoupeno k jeho uplatňování. Předkládáme proto Federálnímu shromáždění návrhy k jeho realizaci.

V Závěrečném aktu, v němž se k základní části o otázkách bezpečnosti v Evropě a zejména o stěžejních principech vztahů mezi zúčastněnými státy pojí kapitoly o součinnosti na všech podstatných úsecích mezivládních, společenských a lidských styků, krystalizují předpoklady, možnosti i objektivní nutnost plodné spolupráce mezi evropskými zeměmi. K četným pojmům jejich historie a ke společným prvkům v tradicích a hodnotách přistupuje dnes zájem na společném řešení totožných nebo podobných problémů a potřeb současnosti. Jde zejména o zvládnutí prudkého rozvoje vědy a techniky s jeho kladnými a zápornými aspekty a o sociální jistoty a svobodný rozvoj člověka v současném světě.

Československo, vyspělá země ve středu Evropy, se slavnou i tragickou historií, se starou i moderní kulturou, s lidem oddaným pokroku a svobodě, by mělo všechny předpoklady k tomu, aby výrazně přispělo k dosažení cílů, jež v návaznosti na dokumenty již dříve přijaté byly konferencí v Helsinkách znovu vytyčeny.

Avšak k tomu, aby Československo mohlo plnit úlohu, která mu připadá, a aby mohlo v zájmu svých národů a k prospěchu spolupráce v Evropě plně rozvinout své tvůrčí síly, je nezbytné,

aby jeho vlastní postavení bylo uvedeno do souladu se zásadami a závazky, jež byly v Závěrečném aktu slavnostně potvrzeny.

Současný stav v ČSSR je s těmito zásadami v příkrém rozporu. Obsazením naší země vojsky pěti států Varšavské smlouvy v srpnu 1968 byly porušeny závazky uložené každému signatáři Charty OSN, především stěžejní zásada svrchované rovnosti všech států, jejíž nedílnou součástí je povinnost respektovat osobnost každého státu, jeho územní nedotknutelnost a politickou nezávislost, jakož i právo svobodně si zvolit a rozvíjet své státní zřízení a politické, sociální a hospodářské instituce, dále závazek vystříhat se hrozby silou nebo použití síly ve vzájemných vztazích a zdržet se jakékoli formy vměšování do vnitřních věcí jiných zemí.

Tyto povinnosti podle Charty byly během let v Organizaci spojených národů mnohokrát zdůrazněny, například v Deklaraci o nepřijatelnosti vměšování do vnitřních věcí států a ochraně jejich nezávislosti a suverenity přijaté v roce 1965 na návrh SSSR a v Deklaraci o zásadách mezinárodního práva, týkající se přátelských vztahů a spolupráce mezi státy, kterou v roce 1970 vyvrcholila iniciativa a dlouholeté úsilí Československa.

Ozbrojeným zásahem proti Československu byly porušeny také slavnostní závazky, založené v dvoustranných smlouvách o přátelství, spojenectví a vzájemné pomoci mezi ČSSR a každou z pěti zemí, a byla zcela pomínuta mnohostranná Varšavská smlouva z roku 1955, která nedovoluje použití síly uvnitř spojenectví.

Vojska Sovětského svazu setrvávají na našem území, přičemž se jejich přítomnost opírá o dokumenty, které byly vyhotoveny pod tlakem uskutečněného vojenského zásahu a za mocenské situace vytvářené statisíci zahraničních vojáků vybavených nejtěžšími zbraněmi. Je dobře známou normou mezinárodního práva, že mezinárodní smlouvy a jiné závazky, které vznikly v důsledku nedovoleného nátlaku, se pokládají za neplatné.

Nejvyšší představitelé pěti států nyní podepsali v Helsinkách dokument, v němž se m. j. zavázali znovu, že budou respektovat svrchovanou rovnost a právo vyplývající ze svrchovanosti, že se ve svých vztazích k jiným evropským zemím vystříhají hrozby silou nebo použití síly, že se bez ohledu na své vzájemné vztahy zdrží jakéhokoli přímého nebo nepřímého vměšování a - v souladu s tím - jakékoli formy ozbrojené intervence a za všech okol-

ností jakéhokoli vojenského, politického, ekonomického nebo jiného nátlaku k podřízení zájmů jednoho státu zájmům jiného státu. Přitom je v Závěrečném aktu, ve shodě s platným mezinárodním právem, zvláště zdůrazněno, že hrozbu silou nebo použitím síly nelze ospravedlnovat odvoláním na okolnosti jakéhokoli druhu. Sovětský svaz ústy svých nejvyšších představitelů opětovně prohlásil, že bude úmluvy dosažené v Helsinkách dodržovat.

Máme zato, že k naplnění helsinské Deklarace, a tím i ke skutečnému zajištění mírové budoucnosti Evropy, je nezbytně nutné, aby vyhlášené stěžejní zásady byly aplikovány na situaci, které jsou s nimi v rozporu a ostře kontrastují s programem mírového soužití, přijatým v Helsinkách jako společný cíl všech evropských národů. Takovou situací je bezesporu stav, který trvá v Československu od roku 1968.

Je-li svrchovaně důležité, aby byly uplatněny principy helsinské Deklarace, které mají význam pro postavení Československa jako suverénního státu, není o nic méně naléhavé, aby byly splněny i závazky, které zúčastněné státy převzaly v oblasti lidských práv a základních svobod. Závěrečný akt zdůrazňuje, že všechny přijaté zásady mají základní význam a budou proto uplatněny stejnou měrou a celistvě.

I v této oblasti jde o zásady, jež nejsou nové, a Československo je povinno je dodržovat nejen jako signatář četných mezinárodních dokumentů, ale i na základě své vlastní ústavy. Článek 20, který stanoví, že všichni občané mají rovná práva a rovné povinnosti, vyjadřuje výsledek historického procesu osvobozování lidské osobnosti a navíc - což bylo vždy právem pokládáno za přednost socialistické ústavy - klade přímo ve svém textu důraz na praktické zajištění rovnoprávnosti občanů vytvářením stejných možností a stejných příležitostí ve všech oborech života společnosti. Podle ústavy mají všichni občané právo na práci, na vzdělání, je zaručena svoboda projevu, slova a tisku, vyznání, nedotknutelnost osoby, obydlí a listovní tajemství.

V Závěrečném aktu se signatáři zavázali, že budou jednat v souladu s cíli a zásadami Charty OSN a Všeobecné deklarace lidských práv a plnit své povinnosti, jak jsou stanoveny v mezinárodních konvencích o lidských právech. Práva vyhlášená ve Všeobecné deklaraci lidských práv, rozšířená podle dalšího vývoje ve světě a doplněná zejména o právo na sebeurčení, byla zakotvena jako závazná pro signatářské státy v Mezinárodním

paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech a v Mezinárodním paktu o právech občanských a politických. Tyto konvence, na něž Závěrečný akt rovněž navazuje, byly výbory Národního shromáždění projednány již v roce 1968, téhož roku československou vládou podepsány a čekají tedy sedm let na dokončení ratifikačního řízení.

Z konfrontace současného stavu v Československu s uvedenými dokumenty vyplývá, že je s nimi v příkrém rozporu. Všeobecná deklarace o lidských právech stanoví, že nikdo nesmí být vystaven svévolnému zasahování do soukromého života, že každý má právo opustit kteroukoli zemi, i svou vlastní a - co je zvláště důležité - vrátit se do své země. Nikdo nesmí být svévolně zbaven své státní příslušnosti. Právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na svobodu přesvědčení a projevu nepřipouští, aby někdo trpěl újmu pro své přesvědčení a zároveň zahrnuje právo vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace a myšlenky jakýmkoli prostředky a bez ohledu na hranice. Je samozřejmé, že se vylučuje válečná propaganda a hlásání národní, rasové nebo náboženské nesnášenlivosti. Každý má právo účastnit se na vládě své země, právo na svobodnou volbu zástupců a na rovný přístup k veřejným službám, právo na práci, na svobodnou volbu zaměstnání a na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky.

Federálnímu shromáždění nemůže být neznámo, že po událostech roku 1968 byla značná část obyvatelstva této země postižena rozsáhlými represivními opatřeními. Jde o zásahy do lidských práv a základních svobod statisíců občanů a - přímo nebo nepřímo - i jejich rodin. Někteří byli postaveni před soud a odsouzeni pro své politické přesvědčení a četní se dosud nacházejí ve vězení. Lidé i vysoce kvalifikovaní byli odstraněni ze svých pracovišť a donuceni hledat si obživu na místech, jež jim nedovolují, aby uplatnili své schopnosti, znalosti a zkušenosti. Jejich výděly jsou většinou na nízké úrovni.

Represe se nezastavila ani před světově známými a uznávanými vědci, spisovateli, umělci a jinými občany, jejichž dílo obohatilo pokladnici našich národů intelektuálními, vědeckými, uměleckými, technickými a nakonec i ekonomickými hodnotami. Tato už dlouho trvající opatření ochudila a ochuzují celou společnost. V uvedených oblastech nejde jen o škody krátkodobé. Jizvy po nich zůstanou na léta.

Avšak perzekuce jde ještě dále. Uplauňuje se již po dlouhou dobu i proti členům rodin těchto lidí. A zvláště kruté je, že postih dopadá i na jejich děti. Federálnímu shromáždění nemůže být neznámo, že děti lidí postižených represí - a v rozporu s

Ústavou a s Úmluvou o boji proti diskriminaci v oblasti vzdělání - prakticky nemají přístup na střední školy, na odborné školy četných odvětví, o vysokých školách ani nemluvě. Přitom jde většinou o mládež, která byla v roce 1968 v dětském věku a ani nemohla být politicky činna. Mnohým mladým lidem se tak pokřivuje celoživotní dráha. Četným mimořádným talentům je uzavřena cesta k dalšímu rozvoji. Komu má sloužit dlouhodobé ochuzení národa, k němuž vede deformace celé jedné generace? Kdo ponese odpovědnost za tento stav? Odpovědi na tyto otázky se Federální shromáždění nemůže vyhnout.

Federálnímu shromáždění nemůže být neznámo, že nejde o jednotlivé přehmaty, ale o záměrně a soustavně prováděné akce. Uplatňuje se tak praxe kolektivní odpovědnosti a kolektivních trestů. Hromadnou represí se u nás vytvořila vrstva nerovnoprávných občanů, což je v ostrém protikladu s článkem 20 Ústavy a s jejími základními zásadami.

V Helsinkách se zúčastněné státy zavázaly, že při výkonu svých svrchovaných práv, včetně práva určovat své vlastní zákony a nařízení, se budou řídit svými právními závazky podle mezinárodního práva a brát náležitě v úvahu a provádět usnesení Závěrečného aktu konference. Helsinský dokument vyjádřil skutečnost, že v naší době nelze vyznávat zásady soužití v mezinárodních vztazích a zároveň vylučovat vnitrostátní aplikaci mezinárodně dosažených a uznaných standardů lidských práv. Tím se nutně porušuje rovnováha mírového soužití a ohrožuje jeho nezvratnost.

V prohlášení ze dne 6. srpna 1975 zdůraznilo předsednictvo ÚV KSČ a vláda ČSSR, že Československo bude závěry konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě důsledně plnit.

Federální shromáždění je nejvyšším orgánem státní moci a je jediným zákonodárným sborem Československé socialistické republiky. Je jeho právem a povinností, aby se v souladu se svým ústavním postavením zabývalo plněním závěrů helsinského dokumentu.

Čl. 29 Ústavy stanoví: "Občané a organizace mají právo obracet se k zastupitelským sborům a ostatním orgánům s návrhy, podněty a stížnostmi; státní orgány jsou povinny je zodpovědně a včas vyřizovat". V souladu s tímto článkem se obracíme na Federální shromáždění a žádáme:

1. aby se co nejdříve projednaly závěry Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě,

2. aby se ve světle závěrů konference zabývalo smlouvou ze dne 16. října 1968, která nese název "Smlouva mezi vládou ČSSR a vládou SSSR o podmínkách dočasného pobytu sovětských vojsk na území ČSSR", odchodem sovětských vojsk z československého území a zajištěním suverenity v souladu s helsinskou Deklarací a mezinárodními dokumenty, na něž navazuje,

3. aby se zabývalo v souladu se zásadami a závazky, vyplývajícími ze Závěrečného aktu konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě plným uplatněním lidských práv a základních svobod podle Ústavy, Charty OSN, Všeobecné deklarace lidských práv, Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech, Mezinárodního paktu o občanských a politických právech, zejména osvobozením a plnou rehabilitací všech politických vězňů, zrušením všech represivních opatření proti všem - dospělým i jejich dětem - jež represe po roce 1968 postihla, umožněním plného existenčního uplatnění a společenského využití schopností a znalostí občanů dosud postihovaných represí, v nejkřiklavějších případech i náhradou utrpěných škod,

4. aby se zabývalo zrušením všech zákonů, nařízení a předpisů / i směrnic a pokynů interního charakteru/, které tvoří základnu pro nerovnoprávnost v postavení občanů a jejich dětí a jež jsou svou podstatou, zaměřením a cíli v rozporu s Ústavou a s uvedenými mezinárodními dokumenty; aby se zabývalo vytvořením garancí, aby takovéto zákony, nařízení a předpisy nebyly v budoucnu vydávány; k tomu účelu uvést v život ustanovení ústavního zákona č. 143/1968 Sb. o Ústavním soudu ČSSR.

V Praze dne 8. listopadu 1975

František Vodsloně,
Dobřichovice, Tyršova 104

dr. Gertuda Sekaninová -
Čákrťová
Praha 6, Šárecká 67

MUDr. František Kriegel,
Praha 2, Na Smetance 16

Využíváme svého práva, zakotveného v článku 29 Ústavy ČSSR a předkládáme Federálnímu shromáždění návrh, aby den 28. října byl znovu prohlášen státním svátkem.

Tožto datum symbolizuje více než kterékoli jiné jednotu boje za národní osvobození, za sociální spravedlnost i národní rovnoprávnost obou našich národů. Je symbolem naší národní i státní nezávislosti, získané po staleté porobě. Právě hluboce vžitý význam tohoto dne ve vědomí i cítění obou našich národů vedl poválečnou vládu k tomu, aby byl v tento den roku 1945 vyhlášen dekret presidenta republiky o znárodnění, a aby tak počátek cesty našich národů organicky navazoval na boj za národní a státní samostatnost. Právě tak vyhlášení československé federace, jež dořešilo otázky soužití našich národů ve společném státě, bylo nikoli náhodou opět spjato s datem 28. října.

Den 28. října je tedy významným symbolem národního, státního i socialistického vědomí a cítění našich občanů a jeho oslavy jsou významným politickým aktem. Rozhodnutí vlády ČSSR, potvrzené posléze Federálním shromážděním, zrušit 28. říjen jako státní svátek, je proto podle našeho názoru v rozporu s vědomím a cítěním našich občanů. Kontrastuje také s běžnou zvyklostí v dnešním světě, kde všechny národy, a zejména ty, které ve svých dějinách musely těžce zápasit o svou národní a státní existenci, slaví dny vyhlášení nezávislosti národních států jako své největší národní svátky. Také z tohoto důvodu je zmíněné rozhodnutí přijímáno značnou částí občanů s nespokojeností a trpkostí.

V důsledku tohoto postupu nejvyšších státních orgánů byl letos 28. říjen našim občanům připomínán československými představiteli a sdělovacími prostředky méně než sdělovacími prostředky z ciziny. Zdá se nám, že takový postoj k symbolu naší státnosti nepřispívá k dobré pověsti naší republiky ve světě.

Obracíme se proto k poslancům našeho nejvyššího zastupitelského orgánu se žádostí, aby zrušili uvedené rozhodnutí vlády i Federálního shromáždění a vyhlásili 28. říjen opětně za státní svátek obou našich národů a jejich státu, za svátek, který by byl každoročně slaven tak, jak to odpovídá jeho dějinnému významu.

Podepsáni:

Otka Bednářová
J. Bína
Dr. Oskar Bizík CSc.
Jaroslav Brouček
Ivo Černošek
Prof. Dr. Jiří Hájek DrSc.
Prof. Dr. Vladimír Kadlec DrSc.
Ivan Klíma
Dr. Helena Klímová
Doc. Dr. Miloslav Král CSc.
M. Léblová
Akademik Ivan Málek
Zdena Novotná
Prof. Dr. Jan Patočka
Karel Prášek
Prof. Dr. Václav Příhoda
Jiří Ruml
Jana Sternová
Božena Švarcová
Prof. Dr. Ing. Josef Trokan DrSc.
D. Vágnerová
František Vaněček
Dr. Václav Vrabec
Akademik Otto Wichterle
Jaroslav Wíšo
Olbram Zoubek
Jiří Zrzavý
Doc. Ing. Rudolf Zukal CSc.

V Praze 20. listopadu 1975

Mr.
Jiří Hochman
Columbus
USA

/Úryvek z dopisu/

.... Pohřbili mě vlastně několikrát.

Vzpomínám si, jak v létě 1974 - nedlouho poté, co jsem vyšel ven z vězení - jel jsem se svou dcerou Lucií a několika jejími tenisovými kamarádkami tramvají. Jakýsi muž v nejlepších letech se naklonil ke své společnici a říkal jí, že támhle - ten chlap v koutě vypadá skoro jako Škutina, a že kdyby tutově nevěděl, že Škutinu oddělali...

Lidé mě od srpna 1969 a zvláště od podzimu 1969 pohřbívají často. Jednou jsem dokonce sám pozoroval, jak vyvázejí mé údajné tělesné pozůstatky z motolské nemocnice. Jelikož se to nějak rozneslo, byl tam početný dav. Tekly slzy, a když jel furgon kolem, jeden muž dokonce někam pohrozil pěstí. Ale pak mě někdo poznal a já jsem zděšeně zjistil, že ... nemá radost. Vypadal skoro otráveně. Hodil bych se býval spíš mrtvý? Snad k zakrytí obecného studu? K úlevě nad veřejnou bezmocností? Možná, že těmto lidem křivdím. Třeba by mi přišli položit na hrob kytičku, zapálili by mi tam svíčku - kdyby měli jistotu, že to nikdo nepozoruje. Anebo by aspoň vyprávěli důvěrným známým, že mi byli dát kytku na hrob.

Když jsem se na jaře 1974 po čtyřapůlletém věznění vrátil domů - sice v dezolátním stavu, ale živ, byla to pro některé lidi také jakási čára přes morální bilanci. Cítili se oklamáni - a musím se přiznat, že postupně jsem stejný pocit začal mít i já.

Představoval jsem si totiž všechno přece jen jinak. Ne, že bych si dělal iluze o všeobecné statečnosti, zásadovosti a ochotě k osobním obětem. To bych musel být odjinud. Ale přece - .

Znal jsem například mnoho herců, sportovců, lidí od kumštu, po nichž za pár let, co se stali "non-person", ani pes neštěkl. A tak jsem si myslel, že až se vrátím z kriminálu já, bude to většině lidí úplně fuk. Někteří se možná zeptají, kdože to vlastně byl, jiní snad řeknou: Aha, ten, ale valně většině že bude lhostejný jako úvodníky novin.

Jsem sice lhostejný - ale jinak.

Asi jako zdražené pivo. Po několika dnech vyhrožování, že ho přestanou pít, a po několika týdnech remcání si zvyknou. Jen kdesi v koutku duše zůstane pocit rozladění. Tu a tam se ještě rozzlobí - ale ne na toho, kdo pivo zdražil, ale na hostinského, který za to samozřejmě nemůže.

A podobné to bylo se mnou, když jsem se na jaře 1974 začal

zase po čtyřech letech objevovat mezi lidmi.

Když mě nechtěli pustit z kriminálu jako jiné vězně po odpykání poloviny trestu, zdůvodňovali to moji věznitelé tím, že bych prý vyvolával emoce. Naivně jsem namítal, že lidi si brzo zvyknou - třeba i na žirafu, kdyby denně chodila jejich ulicí, anebo na zrůdu s dvěma hlavami, kdyby se s ní den co den setkávali v hospodě a v obchodě, a po pár dnech už by se ani neotočili.

Nakonec se ukázalo, že naivní jsem byl nejen já, ale i moji věznitelé. Všechno bylo jinak. Pokusím se tedy konfrontovat své představy z doby, kdy jsem byl ve vězení, své iluze a a ideály s realitou, fámy se skutečností, své pocity se svými poznatky.

Velice často jsem s určitou trpkostí ve vězení myslel na větu pana Wericha, kterou mi řekl na podzim 1968 na vídeňském nádraží, když jsem pro něho přijel, aby se vrátil: "Já se vrátím, pane Škutino. Ale vy se nevracejte. Já naše lidi znám. Titiž, kteří si z vás učinili legendu a mýtus, jednoho dne zvednou kámen a hodí ho po vás. Ale ne proto, že by ho chtěli hodit, ale protože se bude dívat někdo, kdo si přeje, aby kámen byl hozen".

Tak se také stalo a já se ke konci trestu ptal sám sebe, jak se asi budou tvářit "naši lidi". Pokusím se tedy vypovědět podle pravdy - nic nezamlčet - jak se tvářili a taky jak jsem se tvářil já.

Hned první den, když jsem se vrátil po čtyř a půl letech domů, mě přišel uvítat můj dlouholetý přítel. Aspoň vypadal, že mě přišel uvítat. Ale pak z něho vylezlo, že mě přišel požádat, abychom se ani nestýkali ani si netelefonovali. Vyhověl jsem mu a respektoval jsem jeho žádost. Je třeba k jeho dobru přičíst, že celou dobu, kdy jsem byl ve vězení, se k mé rodině choval výborně. Čestně a statečně. Nedávno jsem ho náhodou potkal a on mě zval, abychom za nimi přijeli na chalupu, že je to stejně všechno jedno, protože hned druhý den, co byl po mém návratu u mne, si ho zavolal jeho šéf, bývalý vyšetřovatel Státní bezpečnosti a obořil se na něho, jestli se zbláznil, že leze ke mně do bytu, když ví. Co by měl vědět, však neřekl. Můj přítel si to vyložil tak, jako že by měl vědět, že můj byt je fízlován. To si ovšem vyložil špatně, neboť jeho šéf mu tím naznačoval, že by měl vědět, že styk se mnou by se mohl vykládat jako manifestační se přihlášení k mému politickému programu, ačkoli i moji vyšetřovatelé věděli, že poli-

ticky jsem dočista bez programu.

Pár dní po mém návratu hrála má dcera Lucie tenisový mistrák na kurtech Sparty. Družstvo soupeřů bylo doprovázeno početnou rodičovskou, trenérskou i fandovskou obcí. Po programu zjistila Lucka, že zapomněla v šatně ručník. Šel jsem jí pro něj a když jsem jí ho přinášel na kurt, všiml jsem si, že jsem pozorně sledován všemi příznivci soupeřky mé dcery. Fyziologové potvrdí, že se svými 53 kilogramy živé váhy, s nimiž jsem se z vězení vrátil /proti 86 kg, s nimiž jsem byl zatčen/, jsem si nebyl moc podoben a připadal jsem si v té chvíli jako někdo, kdo má na té části těla, kde záda ztrácejí své slušné jméno, řádně roztržené kalhoty. Vrátil jsem se za plot a tu ke mně přistoupil jeden rodič ze soupeřova týmu a po rozpačitých omluvách se mne zeptal, nejsem-li náhodou příbuzný s "tím panem Škutinou..." Řekl jsem, že jsem. Rodič vítězoslavně udělal na ostatní rodiče triumfální gesto a pravil, že se vsadil, že jsem určitě bratr Vladimíra Škutiny. Nechal jsem ho v jeho triumfu, protože jsem cítil, že ta hlavní legrace teprve přijde.

"My jsme se vsadili nejen jestli jste bratr", lezlo nesměle z rodiče soupeřky mé dcery. "My jsme se vsadili o metr piv, že je pan bratr mrtev. Že ho umučili hned v devětašedesátém nebo v sedmdesátém. A tamhle kolega..." a ukázal na prošedivělého, usměvavého muže, který mě pozdravil úklonou hlavy, "vsází ten metr piva proti nám všem, že váš pan bratr je živ a že snad už má teď někdy přijít domů".

Vzpomínám hned v úvodu této typologie povah, s nimiž jsem se setkal, na spíše anekdotické setkání mých bývalých přívrženců s "Mrtvým Škutinou", protože to byla jedna z mála výjimek, které potvrzují pravidlo. Rodičové, trenéři a příznivci soupeřky mé dcery projevili nepředstíranou radost, že jsem živ, když se provalilo, že jsem to já a ne můj bratr - a navíc já živý.

Většina "truchlících pozůstalých" však byla mou fyzickou existencí vyloženě rozladěna. Něco se v jejich zafixovaných představách posunulo. Jeden vyhozený aparátník mi to bez ubrousku řekl: "Já jim to, člověče, vmet do ksichtu. Že jsou vrahouni a že tě zlikvidovali jako v padesátých letech. Teď vypadám jako blbec".

Neměl pravdu. Jako blbec jsem v té chvíli vypadal já a bylo mi líto, že jsem zklamal zas jednoho přívržence. Kdoví, jestli z toho pak ještě dodatečně neměl nějaká další kádrová řízení, protože to by se pak z mého přívržence stal mým nepřítel.

telem.

Vztah k současnému režimu různých lidí je různý. To jsem věděl a s tím jsem samozřejmě počítal. Přesto však člověka malinko šokuje, když zrovna přemýšlí, jak vystačí deset dní před koncem měsíce s dvěma stovkami /přesně řečeno: jak vystačíme my, celá má rodina/, když tu na Václavském náměstí narazím na významného umělce, který se ke mně beze strachu hlásí, dlouho mi tiskne pravici a hodně nahlas a častokrát za sebou opakuje, že je strašně rád, že jsem už doma a že už to mám za sebou a že jsou to bestie. Po této halasné tirádě jsem se ho ze slušnosti zeptal, jak se má a co dělá. "Ale ani se neptej", odvětil stejně hlasitě jako mě předtím vítal. "Vždyť ti povídám, že jsou to bestie. Vzali mi dva kšefty. Prý to nebylo dost konzolidovaný. Mám rozestavěnou vilu a oni vědí, že nutně potřebuju ještě čtvrt miliónu a teď tohle. Jsou to bestie...". Podal mi ruku a já měl pocit, že jsem ho nakrknul, když jsem ho nepolitoval, že neví, jak honem splasit čtvrt miliónu. Na mou duši, že mi mé starosti s dvěma stovkami, s nimiž musí naše rodina vyjít do čtvrtého následujícího měsíce, kdy dostávám důchod a má žena skladnický plat, připadaly malicherné a hloupé. A zas jsem se krapánek styděl. Kdyby byl tak rychle rozhovor neukončil, asi bych mu byl ty dvě stovky nabídl, že bych mu je půjčil. A nepochybuji, že by je byl přijal.

Jednou začátkem léta pozdě v noci - spíš už k ránu - zvonil telefon. Rozjařený hlas chtěl vědět, jestli jsem to já. A hned to komusi tlumočil. I když byl trochu připaražený, byl slušný a říkal mi "Pane Škutino". Jenže jeho kumpáni asi nechtěli věřit, že jsem to já a rozjařený hlas najednou zařval, že pro mne posílá taxíka, abych tam přijel, že kámošové nechtějí věřit, že jsem to já, dokud mě neuvidí. Na mou námitku, že už je pozdě, vyrukoval se suverénními znalostmi mé stávající situace. Že stejně nic nedělám a stejně nemám prachy, tak se aspoň s nimi napiji a pak dopoledne můžu spát. "Užívejte, dokud nás nechájí. Stejně nás brzo všechny pošlou na Sibiř a tam žádný bar se skotským vizourem nemají".

Možná, že to jsou extrémní postoje a za chvíli uvedu mnohem strážlivější a obvyčejnější. Ale i ty nejobyčejnější a nejstrážlivější mají společného jmenovatele: čím dál tím méně jsem si připadal, že žiji v Československu, které si říká socialistické, ve světě, rozděleném na dvě nesmiřitelné poloviny, ale že to, čemu říkáme "současnost" je SVĚT JAKO SKLE-

NĚNÁ DUHOVÁ KULIČKA.

Člověk ve vězení sní o leccčems, ale nejvíc o svobodě. I když si je třeba vědom, že se dostane pouze z menší klece do větší. Ale člověk ve vězení - co vězení vězením bylo a nepochybně tak dlouho, jak ještě budou lidé věznění - člověk ve vězení si idealizuje, glorifikuje a patetizuje všechno. I svobodu. Ale snít je jeho právo. Jediné právo, které má, které mu věznitelé nemohou zakázat, nedokáží mu snění vzít a proto je vězeň využívá v hojné míře. Dokonce v přemíře a není se co divit, že pak po návratu mezi lidmi dochází k zatrpklému sesutí vysněných iluzí a představ.

Já si moc iluzí o světě vně té malé klece nedělal. Byl jsem si vědom, že budu mít značné těžkosti. Nejružnější těžkosti - a to jsem naprosto neměl na mysli potíže zdravotní, s nimiž zápolím dodnes a budu zápolit celý život. Počítal jsem s leccčím a připravoval jsem se na ledacos. A přesto mě život vně mříží zaskočil naprosto nepřipraveného. Nepřipraveného na těžkosti, překážky a potíže, s nimiž jsem nemohl počítat, protože jsem vlastně neznal mentalitu českého člověka.

Ještě jsem ani nestačil vydýchat z plic vězeňský naftalín a už se úřady staraly, jestli jsem zaměstnán. Nevěděl jsem ještě, že mých 53 kilogramů živé váhy, přestátá mozková mrtvice s pravostrannou hemiparézou, opakující se chronická pankreatida budou mě natolik trápit, že budu dán do plného invalidního důchodu. Začal jsem se zajímat o zaměstnání. O jakékoli zaměstnání. Navštívil jsem několik výrobních závodů, které inzerovaly, že potřebují pomocné dělníky, skladníky, posunovače, hlídače, kopáče, závozníky. /Připomínám, že jsem si ještě myslel, že na tom nejsem se zdravím tak špatně a že tahle všechna povolání bych mohl vykonávat./

Ve všech podnicích byla situace naprosto stejná. Jako podle šablony. Zaklepal jsem na dveře náborového oddělení, osobního oddělení či oddělení kádrů - jen v tom názvu se celý skeč od sebe v různých podnicích lišil - zaklepal jsem a po vyzvání jsem vstoupil. Pozdravil jsem a nesměle jsem vykotal, že jsem četl inzerát, že přijmou větší počet pomocných dělníků, skladníků, posunovačů, hlídačů, kopáčů, závozníků - nehodící se škrtněte. K tomu pověřená administrativní síla se na mne podívala a s výjimkou jediného případu mě žádná z nich nepoznala. A ta jedna výjimka se na mne chvilku dívala a pak řekla, že se asi odněkud známe. A začal vyjmenovávat /neboť to byl muž/ hospody, do nichž chodí, řekl, kam jezdí na dovolenou, vzpomněl si i na

svatbu sestřenice Květy, jestli jsem tam náhodou nebyl, anebo že bychom spolu byli bývali na vojně? Ale to už by bylo víc než dvacet let a za tu dobu se člověk změní. On zatím přišel o všechny vlasy... Chvilí jsem ho nechal ještě filtrovat paměť a pak jsem vyslovil své jméno. Zůstal na mne civět a já měl dojem, že mu to nic neříká. Ale najednou vytřeštil oči a udělal z palců a ukazováčků před očima takový rámeček. Asi si potřeboval vybavit, jak vypadám na obrazovce. Pak s určitým zděšením v hlase zvolal, že to není možné.

Až sem se výjimka lišila od ostatních výstupů s administrativními silami. Ostatní mě nepoznali a když jsem vyslovil své jméno, chvilku listovali v paměti, pak se chvilku divili, pak se ptali, co se mnou je a pak se zarazili. Ani v jednom případě mi nedali vyplnit žádný dotazník a ani v jednom případě se nešli zeptat přímo, ale vesměs jsem měl buď odpoledne nebo druhý den zavolat. Když jsem pak odpoledne nebo druhý den zavolał, nikdo neřekl, že mě nemohou vzít, protože bych snad vzbuzoval emoce, že bych mohl mezi dělnickou třídou šířit svou přítomností nepokoj, že se ten někdo, kde se ptali, bojí, že by si mě někdo mohl vyfotografovat v nové profesi a oni, moji noví zaměstnavatelé, by z toho měli nepříjemnosti, že mají zakázáno přijímat pravicové oportunisty a tak zvané antisocialistické síly a já nevím, jaké důvody si kdo mohl ještě vymyslet. Všichni mi řekli, že to nejde, že už je místo obsazeno. Ještě dlouho potom jsem četl inzeráty z oněch podniků, že ihned přijmou větší počet pomocných dělníků, skladníků, posunovačů, hlídačů, kopáčů, závozníků - nehodící se škrtněte.

Jistý význačný činitel, který měl co do činění s jedním z podniků, kde jsem se ucházel o zaměstnání, a to jako jejich nadřízený, mi v soukromém rozhovoru na výstavě francouzského výtvarného umění dvacátého století, kde jsme se náhodně potkali a on se nebál se se mnou zastavit na kus řeči, řekl, že vlastně nikdo nebyl proti mému přijetí, a že byly dokonce i takové úvahy, že bych mohl pracovat na důstojnějším místě, než o které jsem žádal. Ale že se nenalezl nikdo na příslušném stupni odpovědnosti, kdo by podepsal můj přijímací lístek. Nikdo nebyl proti, ale každý se bál, aby náhodou někdy někdo neukázal prstem, že podepsal mé přijetí a že mi tudíž fandí a kdoví, co s tím Škutinou v roce 1968 měl...

Bylo to charakteristické pro dobu, v níž žijeme a bylo to typicky české: nikdo nebyl proti, dokonce všichni byli pro. Ale nenašel se ani jeden, kdo by vzal na sebe odpovědnost a odvážil

se říci veřejně "Ano".

Nebyla to lhosejnost - ono stokrát nic, které zahubilo osla, ale byla to KOLEKTIVNÍ NEZODPOVĚDNOST, s níž jsem se setkával na každém kroku. Nebyl jsem lidem fuk, jak jsem předpokládal. Ale nevěděli, co se mnou. Lhosejný člověk je netečný i k fámám. Ještě nikdy v dějinách této země se asi mezi lidmi nešířilo tolika fám a chýr jako nyní. Je to pochopitelně podporováno i naprostým nedostatkem informací a naprostou neschopností hromadných sdělovacích prostředků. Ale ani v daleko dramatictějších a napjatějších časech si český člověk nevymýšlel tolik "zaručených zpráv" jako nyní.

Fámy a chýr se řídí geometrickou řadou, různě se prolínají, kříží, zvětšují co do kvality a působí jako kulový blesk. Mockrát mě moji známí ujišťovali, že je nic nezajímá, že už se vůbec o nic nezajímají než jen o chatu, chalupu, kam jezdí každý pátek a každou volnou chvíli. Anebo jen o zahrádku. Ještě tamhle k plotu zasadí slunečnice a pak at mu všichni vlezou na záda. A potom se z ničeho nic zeptá, jestli jsem už slyšel... a sdělí fámu, která by k němu, kdyby jen sázel slunečnice k plotu, nikdy nemohla doletět.

Náš člověk se krásně dovede divit, když se fáma ukáže mýdlovou bublinkou. Diví se, že to není pravda, ale přitom má vztek. Ne však na sebe. Divení a vztek také nejsou ekvivalentní lhosejností. Jak se tak kolem sebe dívám, zjišťuji, že bych byl nejlíp udělal, kdybych byl zůstal pohřbený. Neměl jsem tu fámu narušovat. Mohl jsem se třeba i vrátit, ale když už tak jsem si byl nepodobný, měl jsem si hned nechat narůst vousy, začít nosit brýle a požádat o změnu jména. A mohl jsem se nádherně zařadit mezi naše lidi, byl bych dostal i místo pomocného dělníka, skladníka, posunovače, hlídače, kopáče, vrátného anebo snad dokonce i něco odpovědnějšího a možná, že bych se mohl zasloužit o blaho našich lidí tím, že bych mohl vyprávět zaručené podrobnosti o smrti a přísně utajeném pohřbu Vladimíra Škutiny.

Já nevím, že já musím všechno takhle ostudně zvorat. I svůj nádherný pohřeb...

Obsah:

Úvod / Adolf Müller/	str.	1
Dopis Václava Havla Gustávu Husákovi	str.	9
Petice požadující amnestii politickým vězňům	str.	37
Dopis Pavla Kohouta evropským a americkým spisovatelům a jejich organisacím	str.	39
Dopis Viléma Prečana světovému kongresu historiků v San Franciscu	str.	45
Rozbor Ivana Málka předložený presidiu Československé akademie věd	str.	53
Dopis Ludvíka Vaculíka generálnímu tajemníkovi OSN	str.	63
Otevřený list Karla Čulíka Gustávu Husákovi	str.	69
Otevřený dopis Karla Kosíka J. P. Sartreovi	str.	73
Otevřený dopis Karla Kaplana Vasilu Biřákovi	str.	77
Rozhovor Zdenka Mlynáře a Jiřího Hájka natočený pro švédský rozhlas a televizi	str.	87
Protest "třicetipětí"	str.	99
Dopis Jiřího Hájka Lubomíru Štrougalovi	str.	101
Blahopřání Františka Kriegela A. D. Sacharovovi	str.	107
Dopis Karla Kaplana politickému a státnímu vedení ČSSR	str.	109
Návrhy Františka Vodsloně, Gertrudy Sekaninové - Čákrtové a Františka Kriegela Federálnímu shromáždění ČSSR	str.	113
Petice občanů zaslaná Federálnímu shromáždění ČSSR	str.	119
Z dopisu Vladimíra Škutiny Jiřímu Hochmanovi	str.	121

HLASY Z DOMOVA 1975 /Dokumentace/

sestavil a předmluvu napsal: Adolf Müller
vydal

INDEX

Společnost pro československou literaturu v zahraničí
Fördergemeinschaft tschechoslowakischer Literatur
ausserhalb der Tschechoslowakei e.V.

5 Köln 41, Postfach 410511, Bundesrepublik Deutschland
jako svou 35. publikaci

č. 2 řady DOBA

redaktor řady : Adolf Müller

obálka: Jan Kotík

1. vydání

1976